



T.C. GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSADİ KALKINMANIN TEMEL BELİRLEYİCİLERİNİN

KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

ÜZERİNE ETKİSİ:ESKİ AVRUPA KOLONİLERİ ÖRNEĞİ

Hazırlayan

Kubilay ERGEN

İktisat Politikası Anabilim Dalı

İktisat Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof.Dr. Salih BARIŞIK

TOKAT-2018

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Salih BARIŞIK danışmanlığında hazırlamış olduğum "İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicilerinin Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üzerine Etkisi: Eski Avrupa Kolonileri Örneği " adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

05/06 /2018

Kubilay Ergen

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicilerinin Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üzerine Etkisi: Eski Avrupa Kolonileri Örneği başlıklı tez çalışmamın her aşamasında fikir ve tavsiyeleriyle önemli katkılarda bulunan, desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Salih BARIŞIK’a,

Hayatımın her aşamasında sevgi ve inançlarıyla yanımda olduklarını bildiğim canım aileme ve yüksek lisans döneminde sağladığı burs imkanından dolayı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu’na (TÜBİTAK) en kalbî şükranlarımı sunar, teşekkür ederim.

ÖZET

Ülkeler arasındaki derin gelir farklılıklarının açıklanmasında Neoklasik modelin sermayenin marjinal veriminin sermayenin düşük seviyede olduğu az gelişmiş ülkelerde büyüme oranlarının diğer ülke gruplarına nazaran daha yüksek olacağı ve böylece az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin gelir düzeyine yaklaşacağı öngörüsünün aksine yıllar içerisinde az gelişmiş ülkelerin sermaye yetersizliği kronik bir sorun olarak kalmıştır. Yüksek getiri sermaye sahiplerini az gelişmiş ülkelere yatırım yapmak için yeterince cezbetmemiştir. Bu sebeple az gelişmiş ülkelerde yüksek getirinin sermayeyi cezbetmeme konusu iktisatçılar tarafından özellikle son otuz yılda yoğun araştırma konusu olmuştur ve gelir farklılıklarının altında yatan daha derin sebepler üzerine odaklanılmıştır. Neden bazı ülkeler daha fazla beşeri ve fiziksel sermaye yatırımı yapıyorken, kaynaklarını daha verimli kullanıyorken diğerleri bunu başaramamıştır. Bu soruyu yanıtlamak için muhtemel açıklamalar coğrafi etmenler, ticaret ve entegrasyon, kurumsal faktörler ve kültürel belirleyiciler olmuştur.

Her bir muhtemel açıklama seçilmiş ülke örnekleri için gelir farklılıklarını açıklamak açısından başarıyla daha büyük ülke örneklemi için hangisi veya hangileri ön plana çıkıyor, diğer muhtemel belirleyiciler kontrol edildiğinde hangisi veya hangileri anahtar bir rol üstleniyor sorularını yanıtlamak amacıyla çalışmada kurumsal nitelik, ticaret-entegrasyon ve kendine has durumundan dolayı Sahra-altı Afrika ülkeleri için araç değişkenler kullanıldığı iki aşamalı en küçük kareler (2AEKK) yönteminden yararlanılmıştır. Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001) tarafından oluşturulan eski Avrupa kolonilerindeki ölüm oranları kurumsal niteliği ölçmek için araç olarak kullanılmıştır. Avrupalılar yöreye özgü hastalıklardan korunabildikleri ölçüde kendilerine özgü kurumsal yapıyı inşa ettiler ve bunun 2015 yılı kişi başına gelir düzeyi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Ticaret-entegrasyon için ise Frankel ve Romer (1999) tarafından çekim modeli esas alınarak oluşturulan ticarete açıklık tahminleri ticaret-entegrasyon düzeyini ölçmek için araç olarak kullanılmıştır. Sahra altı Afrika ülkeleri için ise Dünya Sağlık Örgütü'nün 2015 yılı Dünya Sıtma Hastalığı Raporu verileri kullanılarak oluşturulan sıtma endeksi değerleri kullanılmıştır. Bu zamana kadarki çalışmalar ya yalnızca kurumsal belirleyicilerin önemine odaklanmıştır veya coğrafyanın iktisadi gelişme üzerindeki biricikliğini ifade etmiştir.

Çok az çalışma bu iki değişkenin ortak olarak iktisadi gelişme düzeyini belirlemede gerçekten önemli olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada kullanılan iki aşamalı en küçük kareler modelinin (2AEKK) sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi kurumsal nitelikteki 1 puanlık bir iyileşme kişi başına gelirden % 62’lik bir artışa neden olmuştur. Sahra Altı Afrika ülkelerinin kendine has coğrafyası ve bunun berberinde getirdiği olumsuzluklar ise bu ülkelerin dünyanın geri kalan ülkelerinin gelirlerinin yalnızca % 21’ine ulaşmasına neden olmuştur. Kurumsal belirleyiciler ve Sahra Altı Afrika ülkeleri için kukla değişken dahil edildiğinde diğer muhtemel belirleyiciler istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara sahip değiller, hatta Sahra Altı Afrika ülkeleri betimlemek için kullanılan değişken dışındaki coğrafya değişkeni için negatif katsayı tahmini bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Kalkınma, Coğrafi Etmenler, Ticaret ve Entegrasyon, Kurumsal Faktörler, Sahra Altı Afrika

ABSTRACT

Explaining the deep income differences between countries The neoclassical model predicts that marginal efficiency of the capital is at a lower level than that of the capital, and that underdeveloped countries will have higher growth rates than the other country groups and that underdeveloped countries will become closer to the income levels of the developed countries. It remained. High-yielding capital owners have not attracted enough to invest in underdeveloped countries. For this reason, the attractiveness of high yields in underdeveloped countries has been a subject of intense research, especially in the last thirty years, by economists and has focused on deeper reasons underlying income differences. While some countries are investing more human and physical capital, they use their resources more efficiently while others have not. Possible explanations for responding to this question have been geographical factors, trade and integration, institutional factors and cultural determinants.

While each possible explanation has been successful in terms of disclosing income differences for selected country samples, it is important to note that the institutional quality, trade-integration and self-reliance in working with the questions of which, or whichever comes first, for larger sample countries, (2SLS) method in which vehicle variables are used for sub-Saharan African countries. Acemoğlu, Johnson and Robinson (2001) used mortality rates in the former European colonies as instruments to measure institutional quality. Europeans have built their own institutional structures to the extent that they can be protected from locally specific diseases and this has had a significant impact on the level of income per capita in 2015. For trade-integration purposes, Frankel and Romer (1999) used the shot model as a instrument to measure the trade-integration level. For sub-Saharan African countries, the malaria index values of the World Health Organization using the 2015 World Malaria Disease Report data were used. Up to this time, studies have focused only on the importance of institutional determinants or expressed the uniqueness of geography over economic development. Few studies have shown that these two variables are in common together in determining the level of economic development. As demonstrated by the results of the two-stage least squares model used in the study (2SLS), a 1-point improvement in institutional

quality led to an increase of 62 % in per capita income. The sub-Saharan African countries' unique geography and its barriers have caused these countries to reach only 21% of the revenues of the rest of the world. When dummy variables are included for institutional determinants and sub-Saharan African countries, other possible determinants do not have statistically significant results and even negative coefficient estimates are found for geographical variable but dummy variable used to describe sub-Saharan African countries

Keywords: Economic Development, Geographical Factors, Trade and Integration, Institutional Factors, Sub-Saharan Africa



İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası	i
Önsöz ve Teşekkür	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Özet.....	iii
Abstract.....	v
İçindekiler	vii
Tablolar Listesi	ix
Şekiller Listesi	x
Kısaltmalar.....	xii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: İKTİSADİ KALKINMA TEORİK YAKLAŞIMLAR	3
1.1.İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI.....	3
1.2. İKTİSADİ KALKINMANIN ÖLÇÜLMESİ.....	9
1.3. KALKINMAYA İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR	13
1.3.1.Kalkınmaya Dair Klasik Teoriler	14
1.3.1.1.Adam Smith	14
1.3.1.2.Thomas Robert Malthus.....	15
1.3.1.3.David Ricardo	15
1.3.1.4.Schumpeterci Yaklaşım	17
1.3.2.Neoklasik Yaklaşım.....	17
1.3.2.1.Teknolojik Değişimin Dışsal Olduğu Modeller.....	17
1.3.2.1.1.Harrod-Domar Modeli	17
1.3.2.1.2.Solow Modeli	19
1.3.2.1.3. AK Modeli	24
1.3.2.1.4.Arrow -Romer Modeli.....	26

1.3.2.1.5.Lucas Modeli ve Beşeri Sermaye.....	28
1.3.2.2. İçsel Büyüme Modelleri.....	30
1.3.2.2.1.Romer'in Ürün Çeşitliliği Modeli	30
1.3.2.2.2.Aghion-Howitt Ürün Niteliği Modeli	33
1.3.2.3.Teknolojinin Yayılması	36
1.3.3.İktisadi Kalkınmanın Kalkınmayı Dikkate Alan Modelleri	39
1.3.3.1.Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi	39
1.3.3.2. Nurkse'in Kapalı Çember Teorisi.....	39
1.3.3.3.Dengesiz Kalkınma Modelleri	40
1.3.3.3.1.Hirschman Yaklaşımı.....	40
1.3.3.3.2.Arthur Lewis'in Sınırsız Emek Modeli.....	41
1.3.3.4.Rostow'un Büyümenin Aşamaları Teorisi	42
1.3.3.5.Singer-Prebish Tezi.....	43
1.3.3.6.Bağımlılık Analizi.....	43
1.3.4.Neoklasik Kalkınma Teorisi.....	44
1.3.5. Yeni Klasik İktisatçılar.....	44
2.BÖLÜM:İKTİSADİ KALKINMANIN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ	47
2.1.COĞRAFYA ve SAĞLIK KOŞULLARI.....	48
2.2.KÜLTÜR.....	54
2.3.KURUMSAL YAPI	55
2.3.1.Kurumsal Değişim.....	59
2.4.TİCARET-ENTEGRASYON	60
2.5. BÖLÜM:LİTERATÜR ÖZETİ	62
3.BÖLÜM:ESKİ AVRUPA KOLONİLERİNDE İKTİSADİ KALKINMANIN	
TEMEL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK UYGULAMA	65
3.1. YÖNTEM VE VERİ SEÇİMİ	66

3.2. VERİ, MODEL VE DEĞİŞKENLER	71
3.2.1.Tanımlayıcı İstatistikler.....	71
3.2.2.Model ve Değişkenler.....	74
3.2.3.Birinci Aşama Regresyon Sonuçları	84
3.2.4.Bağımsız Değişkenler Arasındaki Eşanlılık Problemi	89
3.2.5. 2AEKK Regresyon Sonuçları (Sağkalım Analizi)	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
KAYNAKLAR	98
EKLER: VERİ VE KAYNAKLARI.....	105
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Ülke Gruplarına Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı (Yüzde)	7
Tablo 1.2: Gelir Düzeylerinin Sınıflandırılmasında Kullanılan Eşik Değerler	12
Tablo 3.1: Özet İstatistikler.....	73
Tablo 3.2: İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicileri (SEKK yöntemiyle).....	79
Tablo 3.3: Ana Model İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicileri (2AEK yöntemiyle)	83
Tablo 3.4: Kurumsal Yapı ile Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi	85
Tablo 3.5: Ticaret-Entegrasyon Düzeyi ile Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi.....	86
Tablo 3.6: Sahra Altı Afrikasını Niteleyen Kukla Değişkenle Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi	88
Tablo 3.7: Kurumsal Yapı ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi	90
Tablo 3. 8: Ticaret-Entegrasyon Düzeyi ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi.....	91
Tablo 3.9: Sahra Altı Afrika Ülkelerine Ait Kukla Değişken ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi	92
Tablo 3.10: Latin Amerika Ülkelerine Ait Sağkalım Analizi.....	94
Tablo 3.11: Kültüre Ait Açıklayıcı Değişkene Ait Sağkalım Analizi	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Ülke Gruplarına Göre Kişi Başına GSYH Büyüme Oranı (Yüzde)	5
Şekil 1.2: Ülke Gruplarına Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi (1800-2000)	6
Şekil 1.3: Doğumda Beklenen Yaşam Süresi ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016)	8
Şekil 1.4: Birleşmiş Milletler Mutluluk Endeksi ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016)	11
Şekil 1.5: Ricardo ya Göre Zaman İçerisindeki Üretimin Üretim Faktörleri Arasındaki Bölüşümü	16
Şekil 1.6: Dengeli ve Dengesiz Büyümenin Tasviri	41
Şekil 2.1: Ekvator Dairesine Olan Uzaklık İle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016).....	51
Şekil 3.1: Sıtma Endeksi ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2016)	71
Şekil 3.2: Kurumsal Yapı ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2015).....	75
Şekil 3.3: Ticaret- Entegrasyon Düzeyi ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2015)	76
Şekil 3.4: Ekvatora Uzaklık ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (Örnekleme Dahil Olan Ülkeler, 2015)	77
Şekil 3.5: Sahra Altı Afrika Ülkelerine Ait Kukla Değişkene Karşı Kişi Başına Gsyh Dağılımı (2015).....	78
Şekil 3.6: Kullanılan Araçların Geçerliliği (Araçın Ait Olduğu Açıklayıcı Değişkenle Korelasyonu	81
Şekil 3.7: Kullanılan Araçların Geçerliliği (SEK Tahmininin Hata Terimi ile Açıklayıcı Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişkisi)	82

KISALTMALAR

2AEKK	İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
SEKK	Standard En Küçük Kareler Yöntemi



GİRİŞ

Toplumların iktisadi gelişmişlik düzeyleri arasındaki derin farklılıkların sebepleri oldukça dikkat çekici olmuştur. İktisat literatürü uzunca bir dönem iktisadi gelişmenin görünür belirleyicilerine odaklanmıştır. İktisadi kalkınma probleminin bir büyüme problemi olarak algılandığı dönemlerde ortaya koyulan Harrod-Domar modeliyle başlayan bu süreç son dönem büyüme modelleriyle devam etmiştir.

Uzun dönemde ülkelerin iktisadi kalkınma tecrübeleri göz önüne alındığında büyüme ve kalkınma modellerinin ışığındaki iktisadi gelişmenin nasıl olduğuna dair açıklamaların yeterince başarılı olamadığı görülmüştür ve son otuz yılda yapılan çalışmalarda daha derin sebepler üzerinde yoğunlaşmış ve görünür belirleyicilerin arkasındaki temel sebepler araştırılmıştır. Ülkelerin bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan iklim, yalıtılmışlık düzeyi yer altı ve yer üstü kaynakları vb. değişkenlerin ülke ekonomisi üzerinde olumlu veya olumsuz yansımaları açıklamaların bir tarafını oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise toplumların sahip olduğu değer yargılarının ve ödül-ceza mekanizmasının iktisadi gelişmişlik üzerinde belirleyici olduğunu ifade edenler vardır. Üçüncü grupta ticaret ve entegrasyon düzeyinin artmasıyla bundan ülkelerin yarar sağlayacağı iktisadi performansını iyileştireceklerini söyleyenler yer almaktadır. Bunlara alternatif diğer bir yaklaşım ise ülkedeki yazılı ve yazılı olmayan kurallar sisteminin sunduğu iktisadi büyümeyi artırıcı nitelikteki teşvik mekanizmasının ekonomik gelişmeyi sağladığıdır.

Esasen bütün bu açıklamaların belirli koşullarda geçerliliği olsa bile tek bir yaklaşım kendi başına ülkeler arasındaki iktisadi gelişmişlik farklılıklarını açıklamak için yeterli görünmemektedir. Bunun yerine bütün bu açıklamalardan hangisinin ön plana çıktığı önemli bir problem olarak kalmaktadır. İktisat bir sosyal bilimdir ve onun ele aldığı herhangi bir konuda bir hipotez ortaya atmak için toplumu şekillendiren farklı olguları mutlaka dikkate alan disiplinlerarası bir yaklaşım geçerli olarak görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada kurumsal iktisat yaklaşımı benimsenmektedir. Bu yaklaşıma göre ülkeler arası gelişmişlik farklarını belirleyen değişkenler sadece görünür belirleyicilerden ibaret olamamaktadır ve temel belirleyicilerin herhangi birisi veya birkaçı yerine iktisadi gelişmişlik üzerinde etkili olabilecek tüm değişkenler dikkate alınmalıdır.

Sermayenin marjinal getirisi öngörüsüne zıt olarak az gelişmiş ülkelerde sermaye yetersizliğinin uzun yıllar boyunca sürmesi ve bu ülkelerin geri kalmış olması sermaye yetersizliği dışında başka bir açıklamaya ihtiyaç duymuştur. Bu çalışmada neden bu ülkelerin önemli oranda sermaye yetersizliği çektiği ve neden sahip oldukları sermayeyi verimli bir şekilde kullanamadığına ilişkin ikna edici açıklamalar yapmak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada ülkelerin uzun dönemde iktisadi gelişimini belirleyen temel sebeplerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla önce iktisat literatüründeki bu konuya ilişkin farklı açıklamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve bu sebepler arasında hangilerinin ön plana çıktığını açıklanacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

İlk bölüm iktisadi kalkınma, iktisadi büyüme kavramları ve bunlar arasındaki ilişkilere yönelik açıklamaların yer aldığı teorik kısımdan oluşmaktadır.

İkinci bölümde iktisadi kalkınmanın temel belirleyicilerinin neler olduğuna ve bunların iktisadi gelişmeyi ne ölçüde etkilediğine ilişkin açıklamalar yer alacaktır.

Üçüncü bölümde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin en önemli göstergesi olan kişi başına gelir düzeyi farklılıklarını neyin belirlediğine dair ampirik uygulama kısmından oluşmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ekonometrik analizin sonuçları da dikkate alınarak ekonomik performansta belirleyici olduğu düşünülen değişkenler göz önüne alınarak politika önerileri ortaya konulacaktır.

1.BÖLÜM: İKTİSADİ KALKINMA TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1.İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI

İktisat biliminin ilgi alanı temel olarak tek tek bireylerin iktisadi kararlarıyla toplamda bu kararların oluşturduğu karar kümesinin ortaya çıkardığı sonuçlarla toplumların iktisadi eylemlerini incelemek ve bu eylemler sonucunda iktisadi değişkenler arasındaki belirli yasalara ve kanunlara ulaşp bireylerin olsun toplumların olsun bu kararlarından kaynaklanan arzu edilmeyen sonuçlara dair çözüm önerileri sunmaktır (Aydınolat: 2014). Kısaca ifade etmek gerekirse; bireylerin ve kümülatif olarak toplumların maddi olanaklarının iyileştirilmesi konusu iktisatçılar için son derece önemli ve merak uyandıran bir konu oldu. Son yıllarda bağımsızlığını kazanmış eski sömürge devletlerinin ve yükselen kalkınma ekonomilerinin iktisadi kalkınma dinamikleri ve sonuçları üzerine iktisat bilimi geniş bir literatüre sahiptir (Ertuğrul,2014:811-812).

İktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme kavramları sıklıkla karıştırılabilmekte ve bu nedenle birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Kalkınmış ülke derken ne kastediliyor, gelişmiş ülkeleri ifade ederken hangi kıstaslara bakılıyor, iktisadi büyüme neyi ifade ediyor ve sürdürülebilir büyüme kavramı neden bu kadar önemlidir? Bu kavramlar gerçekten neyi ifade etmektedir ve aralarındaki ilişki nedir? Bu sorulara yanıt bulabilmek için öncelikle kalkınma ve büyüme kavramlarını açıklamak gerekir. Diğer önemli bir kavram iktisadi büyüme ile devam edilecek olursa iktisadi büyüme Ünsal'a göre iktisadi büyüme kişi başına gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen sürekli artıştır (2007). Gayri safi yurtiçi hasıla ise yurtiçinde belirli bir dönemde kazanılmış olan nihai mal ve hizmet üretimi sonucunda elde edilen gelirler toplamıdır. Bir kişinin herhangi bir mal veya hizmeti yatırım tüketim maksadı ile alması devletin kamu harcamaları ve dışarıdan alınan mal ve hizmetlerin karşılığında ödenilen mal veya hizmet fazlası ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı ve aynı zamanda bu üretimden elde edilen gelir (Mankiw, 2010:18-19). Bir ekonomide sadece birkaç yıl için kişi başına gelirdeki artışların sağlanması iktisadi büyüme için yeterli olmayacaktır. Gelirdeki artışların sürekli ve sürdürülebilir olması iktisadi büyüme için gerekli bir koşuldur (Ünsal,2007). Seyidoğlu, ekonomik büyümeyi toplam üretim hacmindeki artış

olarak ifade etmiştir. Ona göre iktisadi büyüme sadece hızından daha hızlı artan gelir düzeyinin nüfus artışından daha hızlı artması iken iktisadi kalkınma gelir artışına ek olarak ekonomik, sosyal ve kurumsal yapıdaki iyileşmeleri de içermelidir (2009). Yeldan iktisadi büyümenin henüz 200 yıllık bir kavram olduğunu bu tarihten önce insanların aşağı yukarı günü kurtaracak kadarlık refah düzeylerinin uzun yıllar boyunca sabit kaldığını ifade etmiştir (2011:11-12).

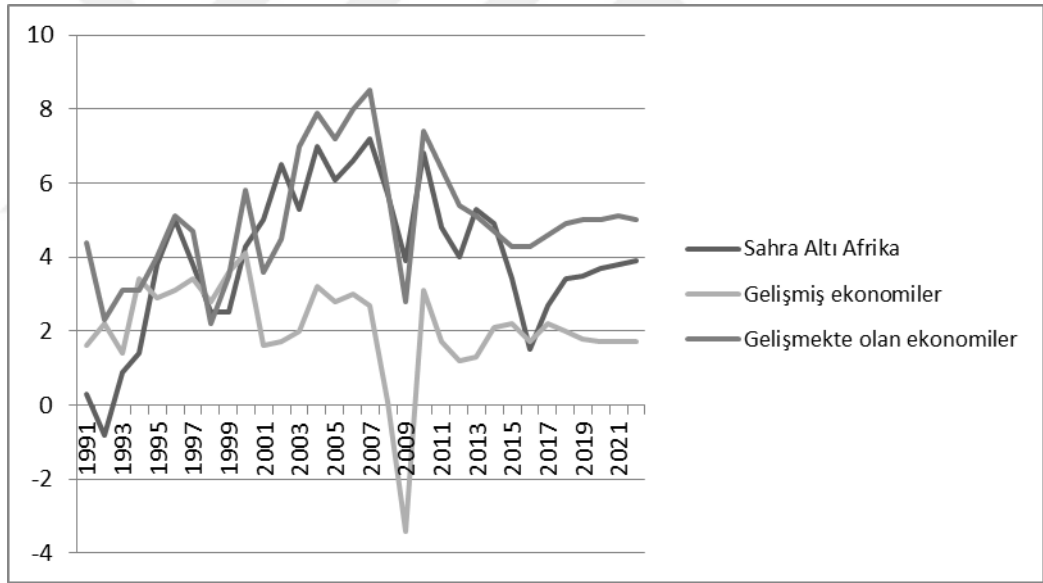
Türkay'a göre iktisadi kalkınma kurumlardaki ve üretim yöntemlerindeki yapısal değişimle önemli bir uyum sağlamış iktisadi büyümenin ortak bir sonucudur (1995:105). Acar kalkınmanın fiziki bir yapının inşası tamamlanırken geçirdiği merhaleleler olduğu gibi ekonominin de yaşadığı çeşitli gelişmeler olduğunu ifade etmiştir (Acar,1990:5). Bu gelişmeler ekonomideki kaynakları toplum ihtiyaçlarına odaklanan bir hale gelmesine, katma değeri yüksek ürünlerin toplam üretimdeki artan payına ve toplumun sosyal ve ekonomik koşullarındaki iyileştirmelerine değinmektedir (Han ve Kaya, 2008:2). İktisadi kalkınma basit olarak düşük gelirli ekonomilerin karmaşık endüstri ekonomilerine dönüşmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. TDK sözlüğünde yer alan ifadesiyle ekonomik kalkınma ulusun tutumlu ve çok üretici olması, tüketimlerini mal değişimine konu yapabilmesi ve sonuç olarak yaşam düzeyini, yoğaltım gücünü yükseltmesi çaba ve görünümü. Rannis ve Fei ise ekonomik kalkınmayı ekonominin durağan seyrinden sıyrılıp kendi dinamikleri aracılığıyla sürdürülebilir büyüme yoluna geçmesi süreci olarak tanımlamıştır (1966:533-534). Paul Samuelson kalkınma kavramını açıklamak için az gelişmiş bir Güney Amerika ülkesi olan El Salvador'da yaşayan 21 yaşındaki bir gencin gözünden ülkesinin nasıl görüldüğünü ifade etmiştir(1955:704).

"...Fakir birisin. Cömert ebeveynlerinden aldığın harçlıkla bile gelirin 100 doların altında, buna karşılık gelişmiş bir ülke olan Amerika daki akranın 1500 dolarla geçinmeye çalışıyor! Belki sen rahat hissedebilirsin ama dünya nüfusunun %10 u 600 doların üstünde bir gelire sahip. Gelişmiş ülkedeki biri sana kıyasla iki kat daha fazla yaşıyor: yetişkinlik çağına henüz ulaşmadan senin kardeşlerinden ikisi hayatını kaybetmiş ... sen kardeşlerinle geçim sıkıntısından dolayı talihsiz bir rekabet içerisinde."

Bu tanımlardan yola çıkarak eğer kalkınma süreci sonucunda düşük gelirli ekonomiler yüksek gelirli sanayi ekonomileri haline geliyorsa bu durumun zorunlu olarak gelirdeki artış olarak ifade edilen iktisadi büyümeyi de içermesi gerekecektir. İktisadi büyüme kavramı bütün ülkeler için geçerli midir? Geçerliyse bu ülkelerin milli gelirlerindeki artış eşit düzeyde mi gerçekleşmiştir? Sorusunun cevabı hayırdır, modern

endüstri ekonomileri dahi kendi aralarında iktisadi büyüme farklılıklarına sahiptir. Japonya, Dünya Bankası verilerine göre 2015 yılında 1.31, 2016 yılında 1.12 büyürken; bir başka gelişmiş ülke olan Almanya için büyüme oranı 2015 yılında 0.84, 2016 yılında 0.66 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu iki oran dünya ortalamasının altındadır. Dünyada üretilen mal ve hizmetlerin artış oranı aynı yıllar için sırasıyla % 1.53 ve % 1.24 olarak gerçekleşmiştir. Sadece büyüme oranı göstergesini dikkate alan biri bu iki ülkenin yüksek olasılıkla başarısız ekonomiler olduğunu düşünecek ve yanlış bir algıya kapılacaktır. Bu iki ülke dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasındadır. Ülke gruplarına göre büyüme oranları tabloda görünmektedir. Özellikle, 2000 yılıyla birlikte gelişmiş ülke sınıfında yer alan ülkeler en düşük büyüme performansı gösteren ülkeler olmuştur. Uluslararası Para Fonu'nun geleceğe dair tahminleri de bu yöndedir.

Şekil 1.1 : Ülke Gruplarına Göre Kişi Başına GSYH Büyüme Oranı (Yüzde)



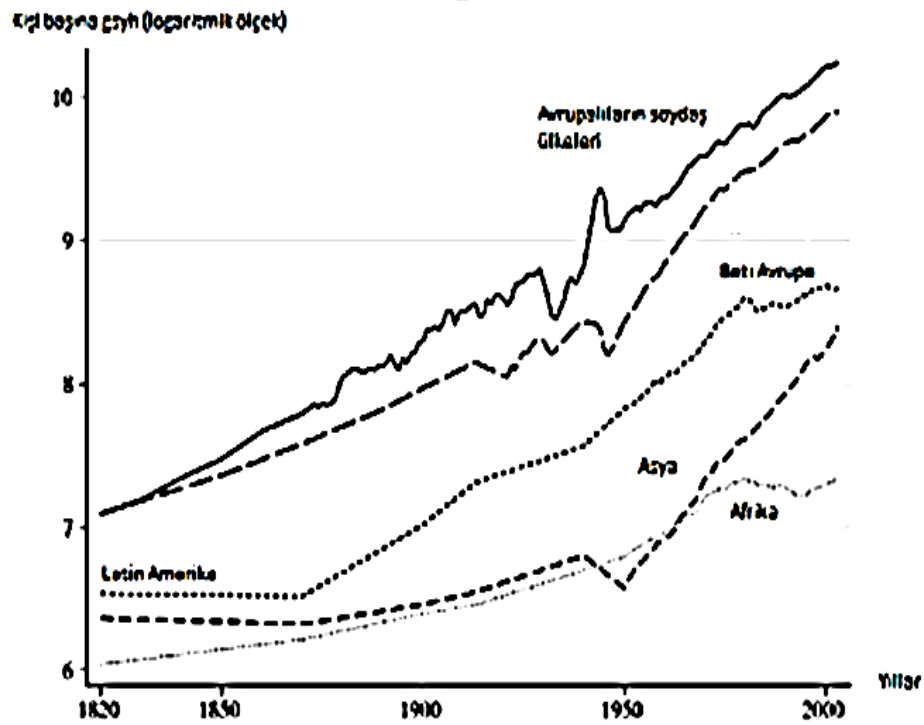
Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2017

Son 30 yılda düşük büyüme performansı gösteren ülkeler nasıl bugünün en gelişmiş ekonomileri haline gelmiştir. Bu sorunun cevabı Sanayi Devrimini takip eden dönemdeki ülkelerin büyüme performanslarında saklıdır. Bu tarihten sonra ülkelerin büyüme oranlarında önemli oranda farklılıklar gözlenmiştir ve bu durumun günümüz ekonomileri üzerinde kalıcı etkileri olmuştur.

Bugün çoğunluğunu gelişmiş ülkelerinin oluşturduğu Batı Avrupa ülkelerinin Sanayi Devrimine denk gelen gelir düzeylerindeki sıçramanın başlangıcı bize kalkınma

düzeyleri arasındaki farklılığın nasıl gerçekleştiği konusunda çok detaylı olmasa da kaba bir fotoğraf göstermektedir. Bu fotoğrafın bize anlattığı şey ülkelerin kalkınma deneyiminin önemli ölçüde sürdürülebilir büyüme oranlarında saklı olduğudur. Bu nedenle kalkınma olgusu uzun yıllar boyunca devam edebilen yüksek büyüme oranlarının bir sonucudur.

Şekil 1.2: Ülke Gruplarına Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi (1800-2000)



Kaynak: Acemoğlu, Modern Economic Growth (2010)

Kalkınma tanımında yer alan kalkınmış ülke olmanın sonucu olarak ortaya çıkan karmaşık endüstri ekonomileri de açıklanmaya ihtiyaç duyan bir kavramdır. Karmaşık bir ekonomi ifadesiyle kast edilen şey nedir ve karmaşık endüstri ekonomileri kavramı tam olarak ne anlama gelmektedir. Kalkınma sürecinde ülkeler yapısal bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu süreçte ülkeler bir taraftan yeni faaliyet alanlarında yatırım yaparken diğer yandan ekonominin mevcut sektörlerinde kullanılan teknoloji yeni biçimler almaktadır. İstihdam edilen nüfusun sektörler göre payları değişmektedir. Çalışanların istihdam profili emek-yoğun tarım sektöründen sermaye yoğun sanayi sektörüne doğru değişim göstermektedir.

Tablo1.1: Ülke Gruplarına Göre Üretimin Sektörel Dağılımı (Yüzde)

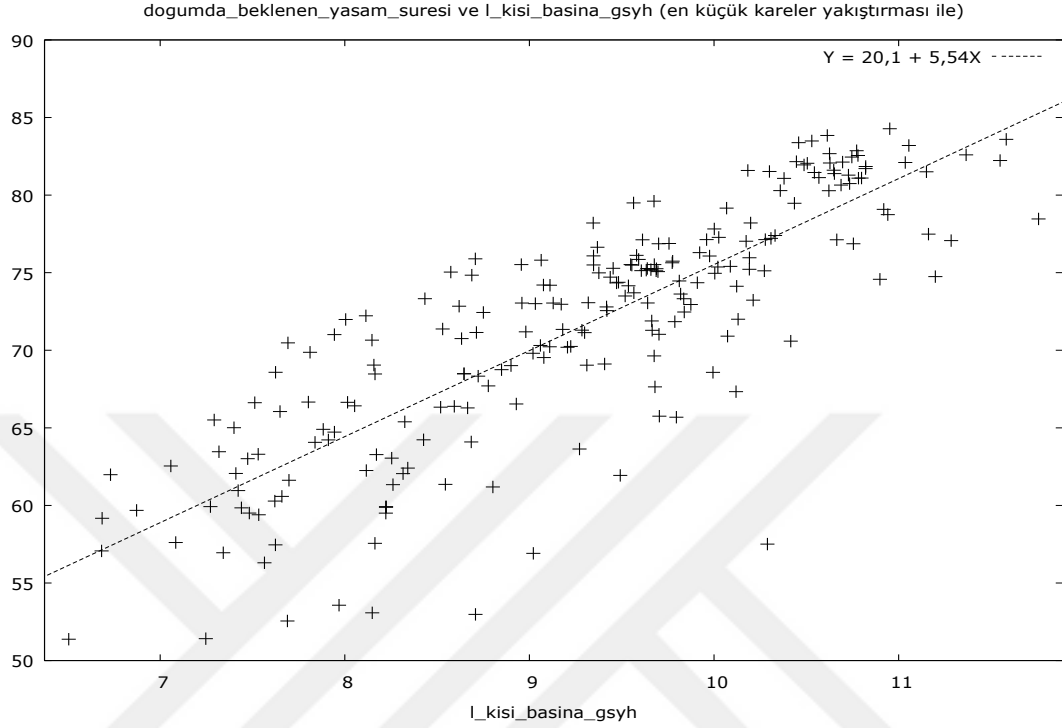
	Tarım		Endüstri		Ticaret		Hizmet	
	% Gsyh		% Gsyh		% Gsyh		% Gsyh	
	2005	2016	2005	2016	2005	2016	2005	2016
Dünya	20	18	32	28	18	16	48	54
Sahra Altı Afrika	21	18	32	24	11	10	47	58
Düşük gelirli ülkeler	33	30	21	22	11	8	46	48
Düşük-orta gelirli ülkeler	19	17	35	30	19	16	47	53
Üst orta gelirli ülkeler	8	7	40	34	24	21	51	59
Yüksek gelirli ülkeler	2	1	27	24	16	15	72	74

Kaynak:Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri,2016

Farklı ülke gruplarında yaşayan bireylerin istihdam edildikleri sektörlerin dağılımı tablo 1.1’de görünmektedir. Gelir seviyesi yükseldikçe farklı ülke gruplarında istihdam edilen insanların tarım sektöründen diğer sektörlerle dağıldığı görünmektedir. Bundan 20 yıl öncesine kadar kalkınmış ülkelerde insanların istihdam edilmesi bakımından ağırlıkta olan sektör sanayi sektörü iken artık bugün kalkınmanın çağrıştırdığı endüstrileşme kavramı çalışan nüfusun hizmet sektöründeki payının artması yönünde değişmiştir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerle anılan endüstrileşme ifadesi günümüzde istihdamın sanayi sektöründen ziyade hizmet sektöründeki artan payına değinmektedir.

Kalkınma kavramını diğer bir parçası ülkelerin sağlık göstergeleridir. Kalkınmış ülkelerde, diğer ülkelere nazaran genel kamu sağlığının daha iyi durumda ve yaşam süresinin daha uzun olduğu gözlenmektedir. Çalışmada kalkınmışlık düzeyini göstermek üzere kullanılan kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla ile doğumda beklenen yaşam süresi arasında güçlü ve pozitif bir ilişki vardır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yükseldikçe ülke vatandaşların daha uzun ömürlü olduğu yönündeki eğilim şekil 1.3’de görünmektedir.

Şekil 1.3: Doğumda Beklenen Yaşam Süresi ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016)



Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2016

Gelişmiş ve az gelişmişlik ekonomiler arasındaki ayrımın bir diğer önemli ögesi de modern ve geleneksel ekonomiler ayrımıdır. Az gelişmiş ülke ekonomileriyle anlaşılan diğer bir şey geleneksellik kavramı iken, gelişmiş ülke ekonomileri modern ekonomileri tarif etmektedir. Geleneksellik kavramı ise bu bağlamda basit ekonomik yapıların ve ilişkilerin uzun yıllar boyunca süregeldiği ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak nitelikteki değişimin oldukça nadir görüldüğü bir durumu anlatır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde bile değişim söz konusudur.

Bu bölümde kalkınmanın tanımına ilişkin yapılan tartışma sonucunda kalkınmanın temel nitelikleri şu şekilde özetlenebilir :

1) Kalkınma çok yönlü bir kavramdır. Toplumda yaşayan bireylerin sağlık ve beslenme koşullarını, ait oldukları ülkede siyasi ve ekonomik krizlerin olup olmadığını, genelde fırsat eşitliğini özelde eğitime ulaşma imkanını dikkate almaktadır.

2) Kalkınma dinamik ve uzun bir süreçtir. Bugünün gelişmekte olan ülkeleri yarının gelişmiş ülkeleri haline gelebilir. Kalkınmış ülkeler dikkate alındığında uzun

yıllar boyunca sürdürülebilir büyüme oranları yakaladıkları göze çarpar. Kalıcı olmayan yüksek büyüme oranları kalkınma için yeterli değildir.

3) Kalkınma toplumların ortak çabasının bir ürünüdür. Bir yandan toplum maddi olanaklarını geliştirmek için bir bütün olarak çaba harcarken diğer yandan toplumdaki bütün bireyler bu çabanın bir ödülü olarak artan refahtan pay sahibi olmalıdır.

1.2. İKTİSADİ KALKINMANIN ÖLÇÜLMESİ

Kalkınma; bütün yönleriyle az gelişmiş ülke kavramıyla gelişmiş ülke kavramının bize anlattığı şey arasındaki farktır. Gelişmiş ülke örnekleri düşünüldüğünde zihnimizde canlanan o soyut dünyanın bize anlattığı tüm hikaye kalkınma tanımının önemli bir parçasıdır. Sağlık hizmetlerine rahatlıkla ulaşılabilen, eğitim alma imkanının herkese tanındığı, güvenli ve rahat yolların var olduğu, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan oldukça uzak, sağlıklı ve dengeli beslenmeyi sağlayacak şekilde insanların gıdaya rahatça erişebildikleri, ülkede yaşayan bireylerin sahip oldukları gelirin ihtiyaçlarını gidermeye ek olarak tasarruf yapmak için yeterli olduğu bir dünyanın... Fakat asıl önemli olan bu soyut kavramı somut verilerle ölçme sorunudur. Gayrisafi yurtiçi hasıla, yaşam beklentisi, bireylerin mutluluk düzeyi olası adaylardır. En güçlü aday gayri safi yurtiçi hasıla olarak görünmektedir.

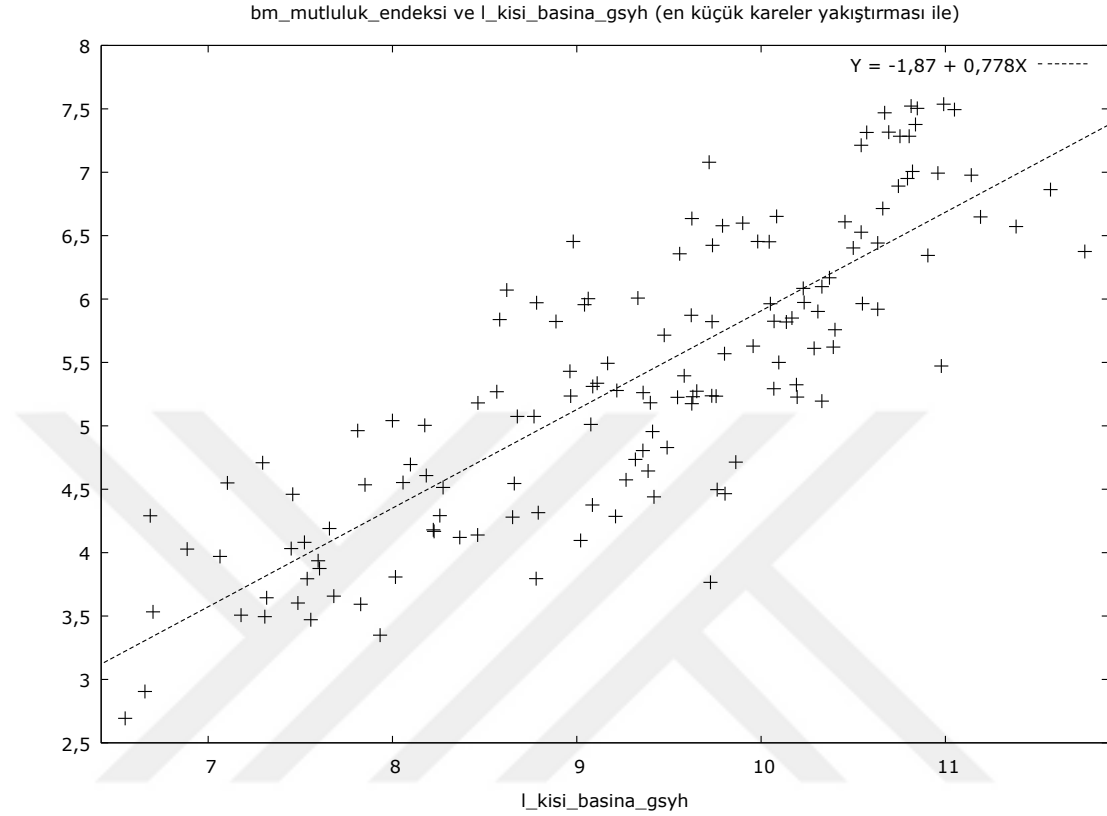
GSYH ekonomik kalkınmanı iyi bir ölçütü olup olmadığı tartışmalı bir konudur. İktisatçılar; iktisadi kalkınmaya ilişkin farklı ölçütler kullanmışlardır. Aslında bu problemin temel kaynağı iktisadi kalkınma kavramının birçok olguyu içinde barındırması ve çok yönlü bir iktisadi gösterge olmasıdır. İktisadi kalkınma seviyesinin belirlenmesinde hangi ölçütün kullanılması gerektiğine dair Robert Kennedy'nin Başkanlık adaylığını ilan ederken yaptığı açıklama bu sorunla yakından ilişkilidir. Kennedy konuşmasında:

“[GSYH] ÇOCUKLARIMIZIN sağlığını, onların eğitiminin kalitesini ya da oyunlarının neşesini hesaba katmaz. Şiirlerimizin güzelliğini veya evliliklerimizin sağlamlığını, siyasi tartışmalarımızın zeka düzeyini ya da kamu çalışanlarımızın dürüstlüğüne içermez. Ne cesaretimizi ne de ülkemize olan sadakatimizi ölçer. Sözün kısası hayatımızı katlanmaya değer kılan şeyler dışındaki her şeyi ölçer ve bize, Amerikalı olmaktan neden gurur duyduğumuz dışında Amerika ile ilgili her şeyden bahseder.”

Kennedy gerçekten haklı olabilir mi, kalkınmışlık seviyesine ilişkin kişi başına GSYH farklılıklarının dikkate almak yanlış bir yaklaşım olabilir mi sorularında Kennedy'nin haklılık payı bulunmasına rağmen insanların hayatlarından keyif

almasının sağlayabilecek bir ortamın oluşması belli bir gelir düzeyine ulaşmakla mümkün olabilir. Bu noktada kişi başına GSYH nin kalkınmanın iyi bir ölçütü olmasının ilk sebebi yüksek gelir düzeyinin ortalama olarak daha mutlu toplumları oluşturmastır. Hastalıklara tedavinin bulunmadığı veya zor ulaşıldığı yetersiz beslenme problemlerinin yaşandığı bir ortam hayattan keyif almayı sağlayacak koşullardan uzaktır. İkinci olarak kişi başına GSYH nesnel bir ölçüt olarak ayrıca önemlidir. İnsanların hayatlarından ne kadar memnun olduklarını ölçmek zordur. Mutluluk kavramı oldukça göreceli ve değişken bir kavramdır. Kimin ne kadar mutlu olduğunu ifade etmesi bile oldukça güç olabilir. Mutluluk endeksi Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmaktadır ve endeksin hesaplanmasında kullanılan değişkenler kalkınma tanımında yer alan değişkenlerle önemli bir benzerlik göstermektedir. Kişi başına GSYH deki artışlar bireylerin daha mutlu olacağını garanti etmese bile bu ikisi arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu güçlü ilişki ve GSYH nin mutluluk endeksine nazaran daha başarılı ve nesnel bir ölçüt olması gerçeği, kişi başına gayri safi yurtiçi hasılayı kalkınmanın en önemli göstergesi yapmaktadır.

Şekil 1.4: Birleşmiş Milletler Mutluluk Endeksi ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016)



Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2016 ve Birleşmiş Milletler, Dünya Mutluluk Raporu, 2017

Şekilde 1.4’de görüldüğü gibi kişi başına gelir düzeyi ve mutluluk endeksi arasında güçlü ve pozitif bir ilişki var. Bu iki değişkenin birlikte değişimlerini ölçen korelasyon katsayısı 0,81 dir. Yakıştırma çizimine ilişkin denklem göz önüne alındığında GSYH deki %1 lik bir artışın mutluluk skorunda 0,76 lık bir iyileşmeye neden olacaktır. Dolayısıyla genel olarak bireylerin zenginleşmesi onların daha mutlu hissetmelerini sağlayacaktır. Oysa dünyanın en zengin ülkesi Katar’ın yüksek gelirine kıyasla mutsuzluğunu açıklamak için başka verilere ihtiyaç vardır. Endeksin en yüksek değeri Norveç’e ait olan 7,54 olduğu göz önüne alındığında bu önemli bir katsayıdır. Bu iki verinin birbirleri arasındaki basit ilişkiyi gösteren bu grafik dikkate alınırsa şu sonuca ulaşılabilir: daha fazla gelir bireylerin mutluluğunu garanti etmese bile çoğu zaman daha fazla gelir daha mutlu olmak için gereklidir.

Gayrisafi yurtiçi hasıla, kalkınma tanımının içinde yer alan bütün değişkenlerle güçlü bir ilişki içindedir. Kalkınma gerekliliklerini sağlamak için yüksek gelir gerekli

bir koşuldur. Kişi başına geliri düşük olan ülkelerde yaşayanların daha uzun ve sağlıklı yaşamaları, istedikleri okullarda okuma fırsatını bulmaları, seyahatleri konforlu bir şekilde yapmaları çok nadir görülen bir durumdur. Bu yüzden ki uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından az gelişmiş ülkelerin hangileri olduğunu ortaya koymak için kişi başına gelir düzeylerini dikkate alınır.

Gelir düzeyinin kalkınmanın en önemli göstergesi olduğunu ifade edilmektedir. Bu nedenle ülkeler kalkınmışlık seviyesini tespitinde en düşük, düşük ve orta gelirli ülkeler olarak üç farklı gruba ayrılmaktadır. Bu gelire göre sınıflandırma her yıl Dünya Bankası tarafından büyüme oranı, enflasyon, çapraz kur ve nüfus büyümesi dikkate alınarak oluşturulur. Dünya Bankası bu sınıflandırmayı her yılın temmuz ayında yukarıda belirtilen değişkenleri dikkate alarak güncellemektedir. 2017 yılı sınıflandırması için kullanılan gelir seviyeleri aşağıdaki tablo 1.2’de görünmektedir.

Tablo 1.2: Gelir Düzeylerinin Sınıflandırılmasında Kullanılan Eşik Değerler

Gelir düzeyi	Düşük gelir	Alt-orta gelir	Üst-orta gelir	Yüksek gelir
Kişi Başına GSYH	< 1,005	1,006 - 3,955	3,956 - 12,235	> 12,235

Kaynak: Dünya Bankası, Veri Derleme Metodolojisi,2017

Yalnızca gelir düzeyi dikkate alındığında yüksek gelirli ülke grubunda yer alması gereken Katar, Suudi Arabistan, Umman, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerinin Birleşmiş Milletler tarafından yapılan sınıflandırmada gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alması ilginç bir durumdur. Katar’ ın 2016 yılı Dünya Bankası verilerine göre en zengin ülke konumunda olması ayrıca ilginçtir. Bu ülkelerin ortak özelliği yer altı kaynakları bakımından zengin durumda bulunmalarıdır ve kişi başına gelir düzeyinin yüksek olmasının sebebi büyük ölçüde sahip olduğu yer altı kaynaklarıdır. Bu ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar dikkate alınmadığında büyük bir gelir kaybına uğrayacaklarına şüphe yoktur. Bu durum kalkınmış olmanın kişi başına gelir seviyesi dışında başka gereklilikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi kalkınma bir toplumun bütün bireylerinin ortak çabasının bir ürünü olmalıdır.

1.3. KALKINMAYA İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR

Birçok ülkenin koloni deneyimi bağımsızlıkla birlikte birçok sömürge ülkesinin ticaret ve bürokrasi tecrübesizliklerinin gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Sömürgeci ülkelerin ticaret ve bürokrasinin alt kademelerini dahi kontrol etme arzusu bağımsızlıktan sonra koloni ülkelerine pahalıya mal olmuştur. Bu ülkeler kalkınmayı gerçekleştirmek için önlerinde uzun ve engebeli bir yolla karşılaşmışlardır (Gillis ve diğerleri,1992).

İktisatçılar ister bağımsızlık sonrası koloni ülkeleri için, ister kalkınma problemi yaşayan diğer ülkeler için kalkınmanın ne olduğu ve nasıl sağlanması gerektiğini ortaya koymuşlar, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için çözüm önerileri sunmuşlardır. Sonraki bölümde kalkınmaya ilişkin iktisatçılar tarafından geliştirilen teorik altyapı sunulacaktır. Onu izleyen diğer bölümde teorik altyapının son derece güçlü varsayımları eleştirilecek ve en azından kalkınma sürecinin doğasını anlamak bakımından alternatif bir yaklaşım olan kalkınmanın daha derin sebepleri ortaya konulacaktır.

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri arasındaki farkın sebebinin ne olduğu konusu iktisatçılar için ilgi çekici bir konu olmuştur. Kalkınmanın nasıl olacağına ve kalkınmanın ne olduğuna dair farklı görüşler iktisatçılar arasında yer almıştır. Yetersiz sermaye, sermayenin dağılımındaki etkinlik dışı uygulamalar az gelişmiş ülkeler için önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Daha az kalkınmış olmanın sebebi sermaye yetersizliği ve sermayenin doğru yatırım alanlarında değerlendirilememesi ise bu durumun kaynağı nedir? Neden bazı ülkeler yüksek sermaye stoklarına sahipken ekonominin kaynaklarını daha verimli kullanıyorken diğerleri, bunu bir türlü başaramıyor. Sermaye kıtlığı az gelişmişliği açıklamak için yeterince başarılı mı yoksa sermaye yetersizliğinin arkasında derin sebepler var mı? İlerleyen bölümlerde kalkınmaya ilişkin öncelikle klasik ve onun bir anlamda takipçisi olan neoklasik yaklaşıma değinilecek daha sonra neden bu açıklamaların yeterince tatmin edici olmadığı ifade edilecek ve iktisadi gelişmenin temel belirleyicileri ele alınacak ve bunların iktisadi gelişmişlik farklılıklarını açıklamada neden daha başarılı olduğu ifade edilecektir.

1.3.1.Kalkınmaya Dair Klasik Teoriler

1.3.1.1.Adam Smith

İktisat ilminin kurucusu olarak kabul edilen İskoç iktisatçı Adam Smith e göre uzun dönemde ekonomilerin büyümesini sağlayacak unsur bireysel çıkarların aynı zamanda toplumsal çıkarlara hizmet ettiği kapitalist sistem, yoğun fiziksel sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve onların ayrılmaz bir parçası olan işbölümü ve uzmanlaşmadır (Parasız,2005:6). Herhangi üretim sürecinin olabildiğince alt parçalara bölünmesi ve böylece o malın üretilmesini sağlayan tüm süreçlerde önemli bir deneyim kazanılması sonucu o alt süreçlerin zamanla daha üretken sonuçlar ortaya çıkarmasını sağlayacaktır. Bu yargıyı netliğe kavuşturmak amacıyla basit bir ekonomik birim olarak iki çalışanı olan eski bir un değirmeni düşünelim. Buğdayın yıkanmasıyla başlayan süreç un çuvallarının tüketicinin satın almasına hazır hale gelmesiyle son bulur. Yıkama görevindeki bir işçinin aynı zamanda buğdayın un haline geldikten sonra çuvallara doldurulma işleminde de hazır bulunduğunu varsayalım bu durumda çalışan iki işçi farklı beceriler gerektiren iki iş arasında bocalayabilecektir. Diğer durumda işçilerin her birinin sadece belirli bir işle uğraştığını düşünelim. Yıkamadan sorumlu olan işçi sürekli bu işi yapmasının sonucu olarak daha seri hareket edebilecek, daha az çabayla daha fazla buğday yıkamanın yollarını keşfedebilecektir. Aynı şekilde unu çuvallara doldurma işiyle ilgilenen personel aynı sürede daha fazla unu çuvala doldurmanın yollarını keşfedebilecektir. Burada ekonominin kaynakları değişmediği halde artan üretimde rol oynayan temel unsur belli bir işi sürekli yaparak deneyim kazanmak, bir işten diğerine geçmekte yitirilen zamanın kazancı ve o işte yoğunlaşmanın nihayetinde o işi daha verimli şekilde yapmanın yollarını keşfetmektir (Smith,1776:15-17).

Buradaki basit un değirmeni örneği daha karmaşık bir un sanayisi firmasına ve hatta ekonominin geneline genişletilebilir. Her firmanın kendi faaliyet alanında uzmanlaşması ve ayrıca belirli bir firma özelinde farklı üretim süreçlerinin belirli kişi veya kişilerce yapıldığında belirli bir üretim sürecindeki çalışanın durumu buna örnektir. İşbölümü seviyesini belirleyen temel unsur, herhangi bir piyasadaki işlem hacmini artıran malların taşınması için ulaşım imkanlarının gelişmesi ve üretimin farklı kollarında üretim yapan karar birimlerinin kendi emekleri karşılığında ihtiyaç duydukları şeyi daha rahat temin etmelerini sağlayan para unsurudur (Ünsal, 2007:39-40).

1.3.1.2.Thomas Robert Malthus

Malthus'un ekonomik gelişmeye dair düşüncelerine değinmek yararlı olacaktır. Malthus'a göre, zaman içerisinde refahtaki artışlarla birlikte yaşam koşullarının iyileşmesi nüfus artışını hızlandıracak bu da ekonominin toplam üretiminin daha fazla kişiye bölünmesi anlamı taşıyacaktır. Eğer nüfus artış hızı artan üretimin çok üzerinde gerçekleştiği için üretim nüfusu besleyecek düzeyin altında kalacak ve zamanla nüfus büyümesi gıda artışıyla benzer oranda artma eğiliminde olacaktır. Aksi durumda hayat koşulları bireyleri yetersiz beslenme ve fakirlik sorunuyla baş başa bırakacaktır (Parasız, 2005:7).

Malthus'a göre, nüfustaki artışlar kontrol altına alınmadığı takdirde açlık ve sefalet dünyanın kaderi olacaktır. Fakat Malthus'un önemsemediği ve gözden kaçırdığı bir nokta vardır: toprağın verimini artıran teknolojik gelişmeler ve tarımda kullanılan yeni teknikler. Aynı miktarda topraktan daha fazla ürün hasat edilmesine olanak sağlayan bu buluşlar insanlık tarihinin Malthus'un öngörüsünün aksine refah artışlarıyla devam etmesine neden olmuştur.

1.3.1.3.David Ricardo

David Ricardo'nun iktisadi gelişmeye ilişkin katkıları temelde iki ayrı başlıkta incelenebilir. Bunların ilki geliştirdiği rant teorisi ve ikinci olarak ücret teorisidir.

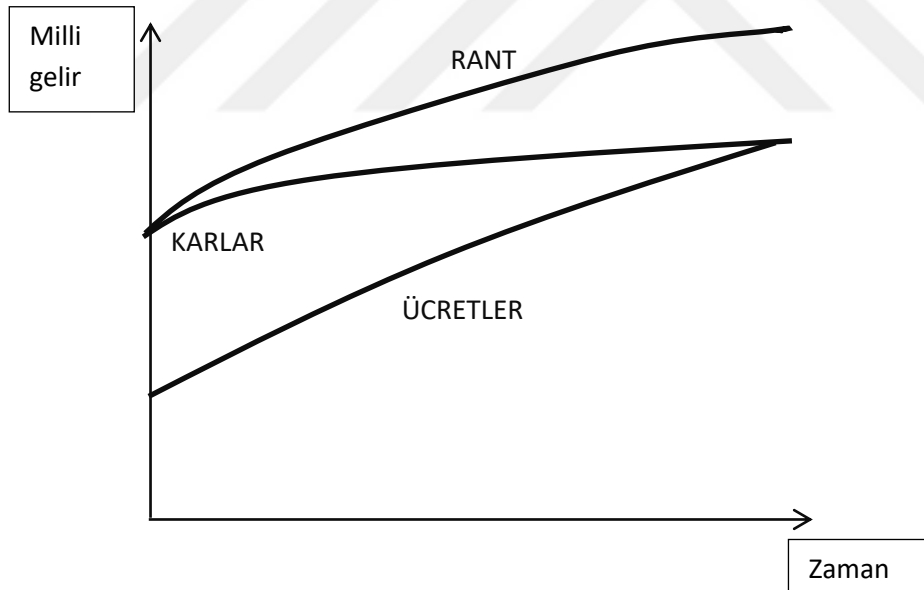
Rant Teorisi:

Ricardo toprakların verimlilik bakımından farklı nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Zamanla toplumun ihtiyaçları kent ve köylere daha uzak ve daha kıraç toprakların tarım için kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece, tarım piyasasında işlem gören bir emtia farklı maliyet unsurlarına rağmen aynı fiyattan alıcı bulmaktadır. İşte bu noktada malını görece daha düşük maliyetle üreten toprak sahibi hak etmediği bir kazanç elde edecektir .Bu kazanç rant olarak ifade edilmektedir (Dinler, 2013:212). Rant kapitalist ekonomik sistemin işleyişi ve devamı için ciddi bir tehdit unsurudur. Zira toprak sahiplerinin üretimden aldıkları pay büyük olduğu için üretim faaliyetine katılan sermaye sahipleri ve işçilere kalan pay sınırlı olacak, üretim faaliyeti aksayacaktır. Fakat bu durumun bir çıkış noktası sermaye sahiplerinin yüksek kar elde etmelerini sağlayan gıda ihracatı ve tarımsal teknolojilerin gelişmesi sonucunda işçi ücretlerinin düşük kalmasını sağlayan gıda fiyatlarındaki azalmadır (Parasız, 2005:8-9).

Ücret Teorisi:

Ricardo, Malthus'a da atıfta bulunarak doğal ücret ve piyasa ücreti arasındaki farklılığa dikkat çekmiş ve uzun dönemde bu ikisinin nüfus dinamikleri sonucunda birbirine eşit olacağını ortaya koymuştur. Emek piyasasında arz ve talep dinamikleri sonucunda oluşan ücret eğer işçilerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayan doğal ücretin üzerinde ise yaşam koşullarının iyileşmesiyle nüfus artış eğiliminde olacak bunun sonucunda zamanla emek arzının artmasıyla piyasadaki ücret doğal ücrete eşit olacak şekilde azalacaktır. Aksi durumda piyasa ücreti doğal ücretin altında olduğunda olumsuz yaşam koşulları yüzünden nüfus azalma eğiliminde olacak zamanla emek arzının azalmasıyla piyasa ücreti doğal ücrete eşit olacak şekilde artacaktır (Ünsal, 2007:60).

Şekil 1.5: Ricardo ya Göre Zaman İçerisindeki Üretimin Üretim Faktörleri Arasındaki Bölüşümü



Kaynak: Dinler (2014)

Ricardo'nun iki teorisi birlikte değerlendirildiğinde iktisadi gelişmeyi sağlayan şey üretim faaliyetindeki tüm riskleri üstlenen ve bu faaliyeti organize eden sermaye sahiplerinin kar elde etmelerinin sürekli olarak sağlanabilmesidir. Bunun yolu da sermaye sahiplerinin karlarını ortadan kaldırma ihtimali bulunan toprak sahipleri ve işçilerin kazançlarının belirli bir düzeyde kalmasıdır.

1.3.1.4.Schumpeterci Yaklaşım

Ekonomideki karar birimleri geçmişteki verileri dikkate alarak verecektir. Bu durumda iktisadi gelişmenin gerçekleşmesi için herhangi bir sebep görünmemektedir. Fakat toplumdaki bazı bireylerin aynı miktarda ürünü daha ucuza üretmesini veya ürünün kalitesinin artırılmasını sağlayan gelişmeler ekonomideki gelişmenin anahtar unsuru olacaktır. Daha az çabayla toplumlar daha fazla mal tüketme veya daha kaliteli ürünler tüketme imkanına sahip olacaklardır. Bu durumun Schumpeterdeki karşılığı yaratıcı yıkımdır ve ona göre iktisadi gelişmenin temelinde bu yatmaktadır (Schumpeter, 1939:88-89).

1.3.2.Neoklasik Yaklaşım

1.3.2.1.Teknolojik Değişimin Dışsal Olduğu Modeller

1.3.2.1.1.Harrod-Domar Modeli

Keynesyen teoriden hareketle ve onun bir eleştirisi olarak 1940 lı yıllarda ortaya çıkmıştır.

Roy F. Harrod ve Evsey Domar'ın birbirlerinden ayrı şekilde geliştirdikleri model kalkınma iktisadı için büyüme sermaye arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemlidir. Modelin ilk varsayımı sermayenin sabit oranda çıktıya dönüştüğüdür. Sermaye stoğunun bütün değerlerinde ek sermaye yatırımı belirli ve sabit bir oranda çıktı olarak elde edilecektir. Ayrıca burada yatırım düzeyinin tek belirleyicisi tasarruf miktarıdır, üretilen gelirin tüketim dışında kalan kısmı yalnızca yatırım harcamaları için kullanılır. Sermaye çıktı oranının sabit olması durumu modelde kullanılan üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri özelliği gösteren Leontieff üretim fonksiyonu şeklinde gösterilmesine neden olur. Bu varsayımın işaret ettiği üretim fonksiyonu

$$Y=F(K,L)=\min(K/k, L/l) \quad (3.1)$$

Burada Y çıktıyı, K sermaye, L emek girdisini k ve l sırasıyla sermaye ve emek girdisinin ne kadarının çıktıya dönüştüğünü göstermektedir. Minimum terimi içerisindeki küçük olan ifade üretim miktarını belirlemektedir. Bu ikisinin birbirine ve dolayısıyla çıktı miktarına eşit olduğu durumda hem emek girdisinin hem de sermaye

girdisinin tam olarak kullanılmaktadır. Bu iki ifade arasındaki eşitliğin bozulduğu durumda eksik istihdam problemi ortaya çıkacaktır.

Modelin ikinci varsayımı tasarrufların gelirdeki artışlarla birlikte sabit miktarda artacağı yönündedir. Bu yüzden tasarruf ve çıktı arasındaki ilişki lineer bir denklemle ifade edilir.

$$S=sY \quad (3.2)$$

Burada S tasarruf, Y çıktı miktarını s ise gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini gösteren ve dolayısıyla 0 dan büyük 1 den küçük sabit bir sayıdır.

Modelin son varsayımı emek arzının sabit ve veri olarak alınan bir oranda arttığı üzerinedir. Emek arzının büyüme oranı

$$\Delta L/L=n \quad (3.3)$$

Denklemiyle ifade edilir. L işgücü arzını ve ΔL işgücü arzındaki değişimi, n ise emek girdisinin arzının büyüme oranını ifade eder.

Modelde sermayenin ne kadarının çıktıya dönüştüğünü anlatan üretim fonksiyonu

$$Y=K/k \quad (3.4)$$

şeklinde ifade edilmiştir. Y çıktıyı, K sermaye stoğunu göstermektedir. k sabit bir sayıdır. Değişim yönünden ifade edildiğinde denklem

$$\Delta Y=\Delta K/k \quad (3.5)$$

biçimini alır. Çıktının büyüme oranını elde etmek için denklemin her iki tarafı çıktı düzeyine bölüldüğünde

$$\Delta Y/Y= (\Delta K/Y).1/k \quad (3.6)$$

Denklemi elde edilir. Çıktının büyüme oranını g ile gösterildiğinde ve modelin varsayımları gereği sermaye stokundaki artışın yatırıma, yatırımın da tek kaynağının

tasarruflar olması nedeniyle ve ayrıca tasarrufun yatırımlara eşit olması zorunluluğu göz önüne alındığında denklem

$$g=(S/Y).1/k=s.1/k \quad (3.7)$$

halini alır. Bu ilişki ekonomi sermaye stoğunun tam olarak kullanılırken büyümenin tasarruf oranı ve sermayenin marjinal getirisinin çarpımına eşit olacağını ifade eder. Yapılan ek yatırım harcamasının çıktıyı ne kadar artıracığını ortaya koyar. Tasarruf oranı ve sermaye hasıla oranı k sabit olduğu için çıktının büyüme oranı, çıktının her düzeyinde aynıdır ve s/k oranına eşittir. 1 birimlik her ek tasarruf yatırıma dönüşürken aynı zamanda bu 1 birimlik her ek yatırım çıktı miktarını s/k kadar artıracaktır (Gillis, Perkins, Roemer, Snodgrass:1992:43-47; Ünsal, 2007:83-91).

Harrod-Domar modeline göre uzun dönemde iktisadi kalkınmayı sağlayacak plan iktisadi büyümenin tek kaynağı yatırım harcamalarında artışa neden olan tasarruf oranlarındaki artıştır. Bununla birlikte iktisadi büyümenin önemli bir kaynağı olan teknolojik ilerleme analizde ihmal edilmiştir.

1.3.2.1.2.Solow Modeli

Solow Modeli 1950 ve 1960larda geliştirildi ve çıktının düzeyini ve çıktı düzeyinin ne kadar hızlı büyüyeceğini belirleyen değişkenlerin bunları nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Modelin varsayımları;

Solow modeli üretim fonksiyonun ölçeğe göre sabit getiri özelliği göstermektedir. Sermaye ve emek miktarı ne kadar artırılırsa çıktı düzeyi de o miktarda artacaktır. Modelin diğer varsayımı azalan getiriler niteliği gösteren üretim fonksiyonun azalan verimler kanuna tabi olmasıdır. Sermayeye yapılacak ek yatırımların getirisi sermaye stoğu arttıkça azalmaktadır.

Model;

Ölçeğe göre sabit getiri özelliğinden dolayı işgücü başına üretim miktarı

$$Y/L=F(K/L,1)=y=f(k) \quad (3.8)$$

Şeklinde ifade edilebilir. İşgücü başına çıktı işgücü miktarından bağımsızdır. Önemli olan iş gücü başına sermayenin ne kadar olduğudur.

Solow modelinde üretilen çıktı ya tüketilmekte ya da yatırıma ayrılmaktadır. Gelirin diğer bileşenleri denkleme dahil edilmemiştir. Bu durum

$$y=c+i \quad (3.9)$$

eşitliğiyle ifade edilir. Burada c ve i sırasıyla işgücü başına tüketim ve yatırım miktarını göstermektedir. Modelde tüketime ayrılan kısım dışındaki gelir tasarruf amacıyla kullanılmaktadır.

$$y-c=sy \quad (3.10)$$

s tasarruf oranıdır. Denklemi düzenlediğimizde

$$y-c=i=sy \quad (3.11)$$

olur. Yatırımları tasarruflara eşit olacaktır. İşçi başına çıktıyı $f(k)$ olarak ifade ettiğimizde denklem

$$i=s \cdot f(k) \quad (3.12)$$

biçimini alır. Burada çıktının tasarrufa ayrılan payı sermaye stoğunu artırırken sermaye stoğunda yıl içerisinde gerçekleşen yıpranmayı da göz önünde bulundurmak zorunludur. Her bir yıl için sermaye stoğunda gerçekleşen yıpranma oranını d ile gösterelim. Böylece sermaye stoğundaki yıllık değişim

$$\Delta k=i-dk \quad (3.13)$$

$$=sf(k)-dk \quad (3.14)$$

olur. Sermaye stoğu bu denklemle ifade edilen şekilde artacaktır. Bu iki değer birbirine eşit olduğu durumda sermaye stoğundaki değişim olmayacaktır. Sermaye stoğunda değişim olmadığında k değeri durağan durum sermaye düzeyi olarak ifade edilmektedir. Sermaye stoğunun bu değer üzerinde veya altında olmasının uzun dönem dengesi üzerinde önemli bir etkisi yoktur. Zira ekonomi sermaye stoğundaki

değişimler sonucu durağan durum düzeyine yakınlaşacaktır. Artık ekonomi bu noktaya geldiğinde sermaye stoğu değişmeyeceği için iktisadi gelişmenin olması için hiçbir sebep yoktur.

Tasarruf oranındaki değişimler ekonominin durağan durum sermaye ve çıktı düzeyini belirleyecektir. Tasarruf oranlarındaki bir azalma aynı sermaye stoğu düzeyinde daha düşük yatırımın olmasını böylece sermaye stoğunun azalarak daha düşük çıktı düzeyinde bir dengenin oluşmasına neden olacaktır. Aksi durumda tasarruf oranlarının artması sermaye stoğunun daha hızlı artmasına, denge gelir düzeyinin daha yüksek olmasına neden olacaktır. Bu nedenle, tasarruf oranlarının azalmasına neden olacak uygulamalar ekonominin olumsuz performansı için önemli derecede sorumludur. Ancak tek başına tasarruf oranı ekonomilerin sürekli büyümesini sağlayamayacaktır; çünkü tasarruf oranlarının yükselebileceği bir eşik değer vardır. Gelirin tasarruf edilen kısmı belirli bir düzeydeki tüketim harcamasının hayati olmasından dolayı belli bir düzeye kadar yükselebilir. Sürdürülebilir büyüme oranları için sermaye stoğunun artışı sürekli kılacak verimlilik artışları zorunludur.

Bu noktada farklı tasarruf oranları farklı tüketim seviyelerine neden olacaktır. Bunu görebilmek için gelir eşitliğinden yararlanılacak. Gelir eşitliği

$$y=c+i \quad (3.15)$$

$$c=y-i \quad (3.16)$$

Durağan durumda bu eşitlik

$$c^*=y^*-i^* \quad (3.17)$$

$$c^*=f(k^*)-dk^* \quad (3.18)$$

biçimini alacaktır. Durağan durum tüketim düzeyleri arasında en yüksek tüketim seviyesine imkan veren tasarruf oranını bulmak için denklemin k^* a göre türevini aldığımızda en yüksek tüketim düzeyi sermayenin marjinal getirisinin (MPK) aşınma oranına eşit olduğu durumda gerçekleşecektir. Bu tüketim düzeyinde

$$MPK=d \quad (3.19)$$

Eşitliği sağlanacaktır. Sermaye stoğundaki artışların çıktıya olan etkisini gösteren sermayenin marjinal ürünü sermaye stoğundaki yıpranmayı gösteren aşınma oranına eşit olmaktadır.

Nüfus Artışı:

Bir önceki kısımda nüfusun değişmediği varsayılmıştır. Oysa bu varsayım gerçek dünyayı yansıtmaktan epeyce uzak bir varsayımdır. Ülkelerin çoğunlukla nüfusları artmaktadır ve iş gücüne katılım yıllar içinde daha fazla olmaktadır. Bu sebeple nüfusun n gibi sabit oranda arttığı varsayılacak ve bu ek varsayımın Solow modelindeki durağan duruma ilişkin sonuçları açıklanacak. Nüfus artışının olduğu bir ekonomide sermaye stoğu

$$\Delta k = i - (d+n)k \quad (3.20)$$

Denkleminin gösterdiği şekilde değişecektir. Durağan durumda sermaye stoğundaki değişim olmayacağı için denklem durağan durumda

$$sf(k) = (d+n)k \quad (3.21)$$

şeklinde yazılır. Gelirin tasarrufa ayrılan kısmının yatırımlarda kullanılmasıyla artan sermaye stoğu aşınma ve nüfus artışıyla azalmaktadır. Ekonomi dengeye geldiğinde bu iki etki birbirini ortadan kaldıracaktır. Nüfus artışının olduğu tüketimi dolayısıyla refahı maksimize eden tasarruf oranını bulmak için durağan durum koşulunu tüketimi içerecek şekilde yeniden yazıldığında

$$c^* = f(k^*) - (d+n)k^* \quad (3.22)$$

olacaktır. Tüketimin artışına son veren sermaye stoğu düzeyinde

$$MPK = d+n \quad (3.23)$$

olacaktır. Bu eşitliği sermaye stoğu düzeyini durağan durum koşulunda yerine yazdığımızda en yüksek tüketimi sağlayacak tasarruf oranı değerine ulaşılmış olur. Modelde öngörülen gelir bileşenleri dışında gelir düzeyini belirleyen değişkenler Solow artışı olarak ifade edilmektedir (Erdoğan ve Canbay, 2016:7).

Teknolojik Gelişme:

Bu kısımda teknolojik gelişmenin olduğu ve g gibi sabit bir hızda arttığı varsayılacaktır. Bu durumda üretim fonksiyonu

$$Y=F(K,L,E) \quad (3.24)$$

biçiminde ifade edilecektir. E her bir işçinin teknolojik ilerleme vasıtasıyla artan etkinliğini göstermektedir. Örneğin ekonomi teknolojik gelişme öncesinde L birim işgücüyle üretim yaparken teknolojik gelişme sonucu $L.E$ birim işgücüyle üretim yapabilecektir. İşgücü miktarı aynı olmasına rağmen üretimde kullanılacak işgücü daha verimli hale gelmiştir.

Teknolojik gelişim sonrasında ekonominin kendisini bulacağı denge ne olacaktır? Bu soruyu yanıtlamak için teknolojik gelişme olduğu sermaye stoğundaki değişim yazılırsa:

$$\Delta k = sf(k) - (d+n+g)k \quad (3.25)$$

g her yıl sabit oranda artan teknolojik ilerleme artış oranını göstermektedir. Ekonominin uzun dönem dengesinin bulmak için durağan durum koşulu yazılırsa:

$$sf(k) = (d+n+g)k \quad (3.26)$$

Teknolojik gelişmenin olduğu durumda işçi başına çıktının değişimini görmek için etkin işçi başına çıktı denklemi işçi başına çıktı cinsinden yazıldığında:

$$Y/EL = y \quad (3.27)$$

$$Y/L = y.E \quad (3.28)$$

Y/L işçi başına çıktıyı ifade eden değişkendeki değişimin iki kaynağı var birisi etkin işçi başına çıktı diğeri her bir işçinin etkinliğini gösteren verimlilik katsayısı E durağan durumda, y değişmediği ve teknolojik büyüme g oranında büyüdüğü için çıktı miktarındaki yıllık artış teknolojik büyümeyi ifade eden g vasıtasıyla artacaktır.

Teknolojik gelişmenin olduğu durumda tüketimi maksimum yapan tasarruf oranını bulmak için durağan durumda tüketim miktarını veren denklem yazılırsa:

$$c^*=f(k^*)-(d+n+g)k^* \quad (3.29)$$

tüketim miktarı üretimin sermayedeki aşınma, nüfus artışı ve yeni eklenen etkin işgücüyle payına eşit olması gereken tasarrufa ayrılan kısmın dan geriye kalan çıktıya eşittir. Bu denklemi maksimum yapan k^* ı bulmak için denklemin sermaye stoğuna göre türevini alındığında:

$$MPK=(d+n+g) \quad (3.30)$$

Eşitliği elde edilir. Bu teknolojik büyümenin ve nüfus artışının olduğu durumda tüketimi en yükseğe çıkaran sermaye stoğu düzeyine ve dolayısıyla tasarruf oranına ait koşuldur.

Yakınsama:

Solow büyüme modeline göre nüfus artış hızları, tasarruf oranları, sermayenin yıpranma oranını ve teknolojik gelişme hızı benzer olan farklı gelir düzeylerine sahip iki ülkenin yıllar içerisinde aynı sermaye stoğuna sahip olacağını ve böylece gelir düzeylerinin eşit duruma geleceğini söylemektedir. Bu değişkenlere ilişkin ölçüm farklılıklarından bağımsız olarak bu değişkenlerin hemen hemen aynı seviyede olması kişi başına çıktı düzeylerinin yakınsaması için yeterli olmadığı gözlenmiştir. Fakat ülkelerin beşeri sermaye düzeyleri dikkate alınırsa yakınsama öngörüsü kanıtlanmış olacaktır. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki yakınsama durumu beşeri sermaye düzeylerinin de benzer olması durumunda mümkün hale gelecektir (Barro,1991).

1.3.2.1.3. AK Modeli

Modelin Varsayımları:

AK modelinde artan ölçekle birlikte sabit getiri söz konusudur. Sermaye miktarının arttığı oranda toplam ürün artacaktır. Teknolojik ilerlemenin arkasındaki dinamikler modelde belirtilmemektedir. Dolayısıyla teknoloji düzeyi modelde veri olarak kabul edilmektedir.

Çıktı ve sermaye stoğu arasındaki ilişki

$$Y=AK \quad (3.31)$$

İle gösterilir sırasıyla Y toplam çıktıyı K ise sermaye stoğunu, A ise veri olarak alınan teknoloji düzeyini temsil etmektedir. Sermaye stoğuna yapılan her ek birim yatırım çıktıyı A kadar artırır. Üretim yöntemleri arasındaki teknik üstünlük A katsayısıyla temsil edilir.

Sermaye, sermaye stoğuna yapılan ek yatırımlarla artarken mevcut sermayedeki yıpranmalarla azalmaktadır. Böylece sermaye stoğundaki değişim

$$\Delta K = I - dK = sY - dK \quad (3.32)$$

İle gösterilir. Değişim oranı cinsinden

$$\Delta K/K = (sY - dK)/K = sA - d \quad (3.33)$$

Sermaye stoğu ve çıktı arasındaki lineer ilişki sebebiyle bu iki değişkenin artış oranı birbirine eşit olmak zorundadır. Bu nedenle

$$\Delta K/K = \Delta Y/Y = sA - d \quad (3.34)$$

En soldaki ifade pozitif olduğu sürece ekonomi büyüyecektir ve ekonominin büyüme oranı bu değere eşit olacaktır. Negatif değerler aldığında ise ekonomi küçülmektedir.

AK modelinin kişi başına gelirdeki değişimin nasıl olacağını ilişkin öngörüsünü bulmak üzere kişi başına sermaye stoğu düzeyini bulunması yeterli olacaktır. Zira bu değer kişi başına gelirdeki değişime eşit olmak zorundadır. Kişi başına sermaye stoğundaki değişim oranı:

$$\Delta(K/L)/(K/L) = \Delta k/k = g_K - g_L \quad (3.35)$$

$$g_K + g_L = g_K \quad (3.36)$$

$$g_K + g_L = sA - d \quad (3.37)$$

$$g_K = sA - d - n = g_Y \quad (3.38)$$

modele göre kişi başına gelirin büyüme oranı denklemin en solundaki ifadenin pozitif veya negatif olmasına göre belirlenecektir. Kişi başına gelir düzeyini etkileyen diğer değişkenler sabit kaldığı varsayımı altında tasarruf ve teknoloji düzeyinin artması

kişi başına geliri artırırken amortisman oranı ve nüfus artış oranındaki artışlar kişi başına gelir düzeyini azaltmaktadır.

AK modelinin sonuçları değeriendirildiğinde Solow modelinden önemli ölçüde farklılaştığı görölmektedir. Solow modelinde bir ÷lke ne kadar yüksek tasarruf oranlarına ve sermaye stoğuna sahip olursa olsun uzun vadede belirli gelir düzeyinde kalacağı öngör÷lmüştür. Oysa AK modelinde teknoloji düzeyini gösteren A katsayısı değışmese bile denklemin en solundaki ifade pozitif olduğı sürece kişi başına gelirdeki büyüme devam edecektir. Diğer önemli fark ise tasarruf oranlarını artıran ekonomi politikalarının sürekli olarak gelirdeki büyüme oranını artırmasıdır. Solow modelinde tasarruf oranlarındaki artış sadece kısa bir dönem için ekonomi durağan durum gelir düzeyine erişene kadar artmaktadır. Solow modeli benzer sermaye stoğuna, tasarruf oranlarına ve teknoloji düzeyine nüfus artışa oranlarına sahip farklı gelir düzeyindeki ÷lkelerden düşük gelirli olanların aynı dönem içerisinde daha hızlı büyüyerek zengin ÷lkelerin gelir düzeyine erişebileceğini öngörmüş olmasına rağmen AK modelinde bu değışkenlerin bu ekonomilerin gelir düzeylerinden bağımsız olarak eşit hızla büyümelerinin mümkün olamayacağını böylece fakir ÷lkelerin zengin ÷lkeleri asla yakalayamayacağını öngörmüştür (Jones, 2001:151-153).

Solow modelinin yakınsama öngörüsünü arkasındaki temel varsayım ÷lkelerin teknolojiye erişim imkanının aynı olduğıydu. Fakat bu durum gerçek hayatı büyük ölçüde yansıtmamaktadır. Teknolojik gelişmeyi sağlayan üretilen yeni bilgi ÷lke içerisindeki firmalarca dahi çoğı zaman paylaşılmaz hatta devlet tarafından patent haklarıyla korunmaktadır. Teknolojik gelişmenin ÷lkeler arasında heterojen olabileceğini gösteren içsel büyüme modelleri ilerleyen kısımda işlenecektir.

1.3.2.1.4.Arrow -Romer Modeli

Bu modele göre teknoloji düzeyi modeldeki diğer değışkenler tarafından belirlenir ve teknoloji düzeyini belirleyen şey firmaların toplam üretim ölçëğidir: ekonominin sahip olduğı toplam sermaye stoku. bu varsayımların arkasındaki düşünce firmaların artan üretim düzeylerini sonucunda daha verimli üretim yöntemleri keşfetmesi ve bunun diğer firmalar tarafından eksiksiz bir şekilde taklit edilebilmesidir.

Model:

Arrow-Romer modelinde herhangi bir t döneminde ekonominin geneli için çıktı düzeyi:

$$Y_t = F(K_t, K^x_t L_t) \quad (3.39)$$

İle gösterilir. Burada K^x_t ifadesi ekonominin sahip olduğu teknoloji düzeyini göstermektedir. Üs işaretiyle belirtilen x katsayısı ise sermaye stoğundaki %1 lik artışın teknoloji düzeyini % kaç artıracağını ortaya koyar ($x > 0$).

Cobb Douglas üretim fonksiyonu biçimindeki hali:

$$Y_t = K_t^a (K^x_t L_t)^{1-a} = K_t^{a+x(1-a)} L_t^{1-a} \quad (3.40)$$

Basitleştirmek adına x katsayısının bire eşit olduğu varsayıldığında herhangi bir t anında çıktıyı veren denklem

$$Y_t = K_t (L_t)^{1-a} \quad (3.41)$$

İfade edilir. $(L_t)^{1-a}$ ifadesini bir A sabiti ile gösterdiğimizde her bir işçi başına ekonominin büyüme oranı:

$$k_{t+1} = sy_t - (1-d)k_t \quad (3.42)$$

$$k_{t+1} - k_t = sAk_t - dk_t \quad (3.43)$$

$$\Delta k/k = sA - d \quad (3.44)$$

k ve y değişkenleri arasındaki lineer ilişki sebebiyle kişi başına gelirin artış oranı

$$\Delta y/y = \Delta k/k = sA - d \quad (3.45)$$

Olacaktır (Ünsal, 2007:245-246). Dolayısıyla Arrow Romer modelinde iktisadi gelişme bireylerin bir taraftan üretim faaliyetiyle diğer yandan bu faaliyet sonucunda elde ettikleri deneyim sonucu artan teknoloji düzeyiyle sağlanmaktadır. Hatta modelde artan üretim sonucu elde edilen tecrübenin iktisadi gelişme adına elde edilen toplam gelirden daha önemli olduğu vurgulanır (Erdoğan ve Canbay, 2016:34).

Bu sonuçlar AK modeliyle tamamen aynı sonuçları ortaya koyacaktır. Fakat $(L_t)^{1-a}$ ifadesinin yerine yazılan A katsayısının nüfus artış oranıyla artması neticesinde daha hızlı büyümeye neden olacağı yönündeki öngörüsü gerçeği yansıtmamaktadır. Bu sebeple teknoloji düzeyini gösteren denklemi işçi başına sermaye stokunu kullanarak tekrar yazıldığında:

$$T_t = (K/L)_t^x \quad (3.46)$$

Olur. Bu durumda kişi başına gelirin artış oranı

$$\Delta y/y = sA - (d+n), A = Y_t/K_t \quad (3.47)$$

Biçimini alır (Ünsal, 2007:247-248).

Arrow-Romer modeli sahip olunan teknoloji düzeyinin tek tek firmaların katkısıyla oluşan bir süreç olduğunu ve daha fazla sermaye stoğuna sahip olan firmaların daha az sermaye stoğuna sahip olanlara nazaran teknoloji düzeyine daha fazla katkıda bulunduklarını ve diğer firmaların ise bu teknolojiden bedel ödemeksizin faydalandıklarını ön bir kabul olarak değerlendirmiştir. Bunun sonucunda firmalar yatırım kararı verirken kendi karlarını maksimum kılan düzeyde yatırım yapmaları durumunda sosyal faydayı maksimum kılan yatırım miktarından uzak bir noktada yatırım yapmaktadırlar. Bu durumun önüne geçmek için politika yapıcının firmaları daha fazla yatırım yapmaları için teşvik sunması gerekmektedir.

Arrow-Romer modeline göre ülkelerin gelir düzeyleri arasındaki farklılık uzun süre devam edecektir. Çünkü bahis konusu iki ülkenin gelir düzeyinden bağımsız bir şekilde gelir düzeylerinin birbirine yakınsaması ancak; tasarruf oranları, sermayenin yıpranma oranları ve nüfus artış oranları benzer olması durumunda mümkün olabilecektir. Ancak, modelin öngörüsüne zıt olarak uzun dönem yüksek büyüme oranları yakalayıp zengin ülkelere nazaran gelir düzeyleri artan düşük gelirli ülke örnekleri ve yüksek gelirli ülkelerin yaşadığı ekonomik durgunluk dönemleri modelin öngörüsünün aksi yönünde olması bakımından dikkat çekicidir (Acemoğlu, 2010:403).

1.3.2.1.5. Lucas Modeli ve Beşeri Sermaye

Modelde bireylerin zamanlarının bir kısmını çalışmak kalan kısmın ise üretim faaliyetinde faydalı olabilecek bilgi ve beceri düzeylerini artırmaya ayırmaktadır. Beşeri

sermaye düzeyi her ne olursa olsun bu faaliyetin beşeri sermaye düzeyine katkısı belirli bir sabitle artmaktadır.

Model:

Modelde çıktı düzeyi:

$$Y=F(K,Lh) \quad (3.48)$$

ile gösterilmektedir. H ise her bir işçinin sahip olduğu bilgi ve beceri düzeyinin ifade eder. Modelde fiziksel sermayenin değişimi tasarruflara eşittir.

$$\Delta k=s=i-y-c \quad (3.49)$$

Beşeri sermayedeki değişim ise sahip olunan beşeri sermaye miktarı ile bu sermayenin eğitime ne kadarlık bir zaman için pay ayrıldığına bağlı olacaktır. Bu durumu ifade eden denklem;

$$\Delta h=h(1-u) \quad (3.50)$$

Beşeri sermayedeki değişim mevcut beşeri sermaye stokunu oluşturan bireylerin sahip oldukları zamanın ne kadarını bilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri eğitim faaliyetine aktarmalarına bağlıdır. Bu durumda beşeri sermayenin artış hızı

$$\Delta h/h=(1-u_t) \quad (3.51)$$

olacaktır (Ünsal, 2007:249-250). Modelde dikkat edilmesi gerekli olan diğer bir husus beşeri sermayenin kullanılacak teknolojiyi belirleyici olduğudur. Bir anlamda çalışan işgücünün yüksek teknolojiyi kullanmaya yetkin olması, iktisadi gelişme açısından elzemdir (Lucas, 1988: 32-33).

Lucas modeline göre kişi başına gelirden kalıcı artışa neden olacak değişken beşeri sermayenin büyüme hızıdır. Çünkü fiziki sermayedeki artışlar daha yüksek bir durağan durum gelir düzeyini yakalayana kadar artmaya devam ederken beşeri sermaye hızındaki artışlar geliri kalıcı bir şekilde artırmaktadır.

1.3.2.2. İçsel Büyüme Modelleri

Teknolojik gelişme şu ana kadar incelenen Solow, AK ve Arrow Romer büyüme modellerinde kalıcı büyümenin önemli bir kaynağı idi. Solow modelinde ise kalıcı büyümenin tek kaynağı teknolojik gelişme olmuştur. Fakat bu modellerde teknolojik gelişmenin doğası açıklanmamış bu değişimin modelde içerilmeyen değişkenler tarafından gerçekleştiği varsayılmıştı. Teknolojik gelişmenin düzeyi modeldeki değişkenler tarafından belirlenmemiş veri bir düzeyde kabul edilmiştir. Oysa teknolojik gelişmenin hangi süreçler sonucu ortaya çıktığı dikkat çekici bir konudur. İşte bu alt bölümde teknolojik değişimin kaynağının ne olduğuna ilişkin farklı modellere değinilecektir.

1.3.2.2.1. Romer'in Ürün Çeşitliliği Modeli

Romerin ürün çeşitliliği modelinde üretim fonksiyonu:

$$F(L,A)=Y=C+I \quad (3.52)$$

F nihai mal üretiminde kullanılan veri teknoloji düzeyini temsil eden üretim fonksiyonunu, L işgücünü, A çıktıyı üretmek için kullanılan ara malları, Y çıktıyı, C ve I ise çıktının kullanıldığı iki alan olan tüketim ve yatırım alanını göstermektedir. Bu varsayımlara ek olarak nihai mal sektöründe tam rekabet koşulları geçerlidir.

Nihai mal üretiminde kullanılan ara malların üretimi:

$$A=G(K,D) \quad (3.53)$$

Denklemiyle gösterilmektedir. Üretilen ara mal miktarı G ile belirtilen üretim fonksiyonunun yapısı, K ile belirtilen sermaye miktarı ve D ile belirtilen ara mal üretiminde kullanılan tasarım biçimine göre değişmektedir. Ara mal üretiminde kullanılan tasarım girdisi her bir ara mal için özel olarak tedarik edilmekte; dolayısıyla her bir tasarımın tek bir satıcısı ve alıcısı ve bu tasarımla üretilen armanın tek bir satıcısı bulunmaktadır.

Modeldeki diğer bir sektör tasarım girdisini üreten araştırma firmalarından oluşan sektördür. Söz konusu ekonomideki emeğin bir kısmı bu sektörde istihdam edilirken kalan kısmı nihai mal üretimine katılmaktadır. Bu durum:

$$L=L_Y+L_A \quad (3.54)$$

Eşitliği ile gösterilmektedir. Y alt indisli ifade emeğin nihai mal üretiminde kullanılan kısmı iken A alt indisli ifade emeğin tasarım sektöründe kullanılan kısmını göstermektedir. Bu sektör için geçerli diğer bir varsayım ise monopol koşullarının geçerli olduğudur. Her bir araştırma geliştirme firması ürettiği patenti satabileceği bir çok ara malı üreten firmayla karşı karşıya gelecektir.

Modelin emek piyasasına ilişkin varsayımı ise tam rekabet koşullarının geçerli olduğudur. Dolayısıyla emek sahipleri nihai mal üretiminde istihdam olunsalar da araştırma geliştirme sektöründe istihdam olunsalar da eşit ücret koşullarında çalışacaklardır.

Modelde nihai ve ara mal üretim yapısı dikkate alındığında üretim:

$$Y=(K^a)(AL_Y)^{1-a} \quad (3.55)$$

Denklemiyle belirlenir. A üst indis 0 ve 1 arasında bir sayıdır. Emeğin ve sermayenin zaman içinde değişimi:

$$(dL/dt)/L=n=0 \quad (3.56)$$

$$dK/dt=I-dk \quad (3.57)$$

Denklemleriyle belirtilir. Emek arzı zaman içinde sabitken, sermaye stoğu yeni yatırımlarla artmakta sermayedeki yıpranmadan dolayı azalmaktadır (Jones, 2001:91-93).

Araştırma faaliyetinin firmaların veya devletin bizzat katıldığı bilinçli ve planlı davranışların bir ürünü olduğu unutulmamalıdır. Doğal süreçlerle değil önceden kurgulanmış süreçlerle ekonomik gelişme sağlanacaktır (Romer, 1990: 72).

Şu ana kadar görülen modellerden farklı olarak Romer modelinde teknolojik değişim modeldeki bir değişken olan araştırma geliştirme sektöründe çalışan personel

sayısı, mevcut durumda ekonominin sahip olduğu teknoloji düzeyi-bir anlamda fikir stoku- ve bu sektörde çalışanların verimlilikleri tarafından belirlenir. Bu durum

$$dA/dt=cA^PL_A \quad (3.58)$$

Denklemiyle ifade edilir. Teknoloji düzeyinin teknolojik gelişimine olan etkisi P üst indisi tarafından belirlenir. Mevcut teknoloji düzeyi teknolojik değişimi $P>0$ olduğunda desteklerken $P<0$ olduğunda ise olumsuz yönde etkilemektedir. P nin 0 a eşit olması teknoloji düzeyinin teknolojik gelişim üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını gösterir.

Modelde P nin 1 e eşit olduğu varsayılır. Bu nedenle teknolojik değişim,

$$dA/dt = cAL_A \quad (3.59)$$

Denklemiyle belirlenir. Teknolojik ilerleme hızı,

$$(dA/dt)/A=cL_A \quad (3.60)$$

$$(dA/dt)/A=g_A \quad (3.61)$$

Sonuç olarak Romer modelini oluşturan denklemler özetlendiğinde

$$Y=(K^a)[A(1-s_A) L_Y]^{1-a}, 0<a<1 \quad (3.63)$$

$$dK/dt=I-dk \quad (3.64)$$

$$(dA/dt)/A=g_A \quad (3.65)$$

Durağan durumda etkin işçi başına çıktıyı veren denklem

$$y^{e*} = [s/(g_A + d)]^{a/1-a}(1-s_A) \quad (3.66)$$

$$y^* = [s/(g_A + d)]^{a/1-a}(1-s_A)A_0(1+g_A)^t \quad (3.67)$$

eşitlikleriyle ifade edilmektedir. Denklemin en sağında parantez içindeki ifade çıktının büyüme hızının üstel bir şekilde artacağını ve uzun vadede çıktının g_A teknolojik ilerleme hızındaki değişimlere aşırı hassas bir durumda bulunduğunu göstermektedir.

Modelin araştırma geliştirme sektöründe çalışan bireylerin sayısındaki artış sonucu gelir düzeyindeki artış öngörüsü verilerle örtüşmemektedir. Bu sektörde artan istihdamın ortalama büyüme oranları üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır. Bu sebeple teknolojik ilerleme hızını veren denklemdeki P ifadesinin 1 den küçük olduğu varsayımıyla hareket edildiğinde çıktı büyüme hızı:

$$g_A = n(1-P) \quad (3.67)$$

Model bu biçimde ele alındığında gelirdeki büyüme hızının artması araştırma geliştirme sektöründe çalışan kişi sayısındaki artış hızıyla belirlenmektedir (Jones, 2001:94-98).

P nun 0 dan büyük olması varsayımı araştırma sektöründe mevcut bilgi stokunun artmasının bu sektörde çalışanların verimliliği üzerinde olumlu bir katkısının olduğunu göstermektedir. Üretilen bilgi stokundan daha sonraki araştırmacıların da yararlanıyor olması bu sektörde pozitif dışsallık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu dışsallıkların içselleştirilmesi yoluyla toplum açısından faydalı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Romer modelinde dışsallığın etkisi fikir üretiminde çalışan kişi sayısı tarafından izlenebilmektedir. Bu sektörde çalışan bazı bireyler çalışmalarından başkaları bedel ödemeksizin faydalanabildikleri için bu sektörde çalışmak yeterince cazip görünmemektedir. Oysa toplum açısından faydalı bir üretim düzeyine erişmek daha fazla bireyin bu sektörde istihdam edilmesiyle mümkün olmaktadır. Burada devlete düşen görev araştırma geliştirme sektöründe çalışmayı daha cazip hale getirecek politikaları uygulamasıdır.

1.3.2.2.2.Aghion-Howitt Ürün Niteliği Modeli

Ürün sayısındaki artış yerine ürünlerin niteliğini dikkate alan içsel büyüme modellerinin bu türünde çıktı üretimi:

$$Y = A m^a \quad (3.68)$$

Denklemiyle verilmektedir. m ara malı miktarını, A verimliliği, a ise birden küçük değer alan bir parametreyi göstermektedir.

Ekonominin sahip olduğu toplam işgücünün bir kısmını ara malı sektöründe kalan kısmını ise araştırma geliştirme sektöründe istihdam edildiği varsayılır. Ara malı

üretiminde bir birimlik emeğin marjinal ürünü üretimin her seviyesinde sabit ve 1 e eşittir. Dolayısıyla toplam emek girdisinin istihdam yapısı:

$$L = m + q \quad (3.69)$$

L toplam emek girdisini ,m ara malı miktarına ek olarak bu sektördeki emek girdisini, q araştırma geliştirme sektöründe kullanılan emek girdisini göstermektedir.

Ara malının niteliğindeki zamana göre değişim,

$$A_{t+1} = zA_t \quad (3.70)$$

denklemleriyle belirlenmektedir.

Modelde q miktarda emeğin ara malının niteliğinde z birimlik iyileştirme sağlayacak bir teknolojik ilerleme olasılığı araştırma faaliyetinin verimliliği ile çalışan işgücü miktarıyla belirlenir ve bu olasılık:

$$P = z \cdot q \quad (3.71)$$

Denklemleriyle belirlenir. ($q > 0$). Kar olanağını gören yatırımcıların araştırma sektöründeki yatırımları eski üretim yöntemlerinin terk edilmesine neden olmaktadır. Ürün kalitesindeki artışlar geri bağlantılı yarı mamul madde üreten sektör aracılığıyla olur. Nihai mal sektöründe etkileri zamanla görülür (Aghion ve Howitt, 1998: 53).

Herhangi bir teknolojik gelişme sağlandığında bunu üretmeyi başaran kişiler kısıtlı bir monopol gücü elde ederler. Çünkü bulunan yeni fikir diğer firmalarca daha yüksek maliyetlerle taklit edilebilir. Bu maliyet fikrin sonucunda elde edilen ürünün satılabileceği en yüksek fiyattır. Çünkü yüksek fiyat düzeyleri diğer taklitçi firmalarca karlı görünmemektedir. İcat sahibinin elde edeceği kar fonksiyonu:

$$\Pi = pm - wm \quad (3.72)$$

$$\Pi = (kw)m - wm \quad (3.73)$$

$$\Pi = (k-1)wm \quad (3.74)$$

Burada Π toplam karı, p yeni fikrin satış fiyatını, m yeni ürünün satış miktarını-
 w işgücünün elde ettiği ücreti ve k ise taklitçi firmaların ürünü üretmek için
kullandıkları fazladan emek girdisini göstermektedir.

Araştırma faaliyetinde kullanılan emek girdisinin marjinal maliyeti marjinal
yararına eşit olmak durumundadır. Bu durum

$$w = Pz \Pi \quad (3.75)$$

$$w = Pz (k-1)w_m \quad (3.76)$$

denkleminin $L-q$ ya eşit olduğu gerçeğini de dikkate alınarak
düzenlendiğinde

$$L-q = 1/[Pz(k-1)] \quad (3.77)$$

$$q = L-1/[Pz(k-1)] \quad (3.78)$$

Verimlilik büyüme hızı denklemin beklenen değeri

$$x = zq(P-1) \quad (3.79)$$

olduğundan çıktı büyüme hızı

$$g_y = z(P-1)\{L-1/[Pz(k-1)]\} \quad (3.80)$$

denkleminle gösterilir (Ünsal, 2007:265-266).

Ürün kalitesindeki artışları sağlayan iki gelişme arasındaki dönem herhangi bir
düzen takip etmediğinden, öngörülebilir olmadığı için, kişi başına gayri safi yurtiçi
hasıla da bu düzensizliğe benzer şekilde rassal olarak ve öngörülemez bir biçimde
artmaktadır (Özer ve Çiftçi, 2009 :226).

Dolayısıyla gelirdeki artışların kaynağı P ile gösterilen araştırma geliştirme
faaliyetlerinin faydalı bir teknolojiyi oluşturma olasılığına, icadın ne kadar katma değer
ürettiğine, z ve toplam işgücüne, L ve araştırma geliştirme faaliyetiyle uğraşan
bireylerin veya firmaların sahip oldukları maliyet avantajına bağlı olarak değişmektedir.

1.3.2.3. Teknolojinin Yayılması

Teknolojik gelişmenin hangi koşullarda gerçekleştiği önceki bölümde Romer ve Aghion Howitt modellerinde incelenmiştir. Fakat teknolojik gelişmenin ülkeler arasındaki transferine ilişkin herhangi açıklamaya yer verilmedi. Bu bölümde bu transferin nasıl gerçekleştiğini açıklayan model incelenecektir.

Modele göre iki farklı nitelikte ülke bulunmaktadır ve bunların biri teknolojinin ilk üreticisi olan ülke diğeri ise bunu transfer eden ülkedir. Teknolojinin ilk üreticisi olan ülkedeki istihdam yapısı:

$$L_1 = L_{Y1} + L_{A1} \quad (3.81)$$

Denklemlerle verilmektedir. Sırasıyla toplam iş gücü nihai çıktı üretiminde ve araştırma sektöründe çalışmaktadır. Bu sektördeki kişilerin toplam istihdamdaki payı:

$$s_{A1} = L_{A1}/L_1 \quad (3.82)$$

denklemlerle gösterilmektedir. Bu ülkenin üretim fonksiyonu ise

$$Y_1 = A_1 L_{Y1} \quad (3.83)$$

eşitliğiyle belirtilmektedir. İki eşitlik birlikte değerlendirildiğinde işçi başına gelir:

$$y_1 = A_1(1 - s_{A1}) \quad (3.84)$$

olacaktır. Teknoloji düzeyindeki artışlar büyümenin anahtarıdır. İşgücünün araştırma sektöründeki payı sabitken Büyüme hızı:

$$\Delta y_1/y_1 = g_{y1} = g_{A1} \quad (3.85)$$

şeklinde gerçekleşecektir. Teknolojik ilerleme hızı ise araştırma sektöründe çalışan kişi sayısı tarafından belirlenmektedir.

$$\Delta A_1/A_1 = g_{A1} = L_{A1}/u_1 \quad (3.86)$$

Burada u_1 belirli düzeyde teknolojik gelişme için hangi miktarda emek kullanılacağını göstermektedir. Bu denklemler birlikte değerlendirilirse işçi başına çıktı büyüme hızı

$$g_{y1}=g_{A1}=s_{A1}L_1/u_1 \quad (3.87)$$

bulunmaktadır. Dikkat edilirse işgücünün araştırma sektöründe çalışan payının artması gelir düzeyinde azalmaya neden olurken gelirdeki büyüme hızının artışı sağlanmaktadır.

Modelde teknolojiyi transfer eden ülke için de benzer koşullar varsayıldığı için bu ülkedeki çıktı büyüme hızı

$$g_{y2}=g_{A2}=s_{A2}L_2/u_2 \quad (3.88)$$

denklemleriyle verilmektedir.

İstihdam edilen kişi sayısının eşit olması durumunda teknolojinin büyüme hızı

$$g_{y1}=g_{A1}=s_{A1}L/u_1 \quad (3.89)$$

$$g_{y2}=g_{A2}=s_{A2}L/u_2 \quad (3.90)$$

denklemleriyle ifade edilir (Ünsal,2007:276-278).

Ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının temelinde yatan şey iki ülkedeki emeğin yeni teknoloji üretimindeki verimlilik farklılığıdır. Bu farklılık eğitim ve sağlık alanındaki devlet politikalarıyla yakından ilişkilidir. İşgücünün verimliliği üzerinde yatırım yapan fakir ülkeler kendileriyle benzer durumda olanlara nazaran daha hızlı gelişme kaydedeceklerdir (Barro ve Sala-i Martin, 1997:4).

Modelin diğer bir ön kabulü ise yeni teknolojilerin taklit edilmesinin maliyetinin iki ülkedeki teknoloji düzeyleri arasındaki farkın azalan fonksiyonu olduğudur. Bu durum

$$u_2=c(A_1/A_2) \quad (3.91)$$

denklemleriyle gösterilmektedir.

Ülkeler arasında teknoloji düzeyinin zaman içerisinde sabit kaldığı bir durum vardır. Bu durum

$$s_{A1}L/u_1= s_{A2}L/u_2 \quad (3.92)$$

denklemlerle gösterilir. Bu eşitliğin arkasındaki dinamik ülkeler arasındaki teknoloji düzeyleri arasındaki farkın zaman içinde değişmemesidir. Aynı ifade düzenlenirse

$$sA_1/sA_2 = u_2/u_1 \quad (3.93)$$

eşitliği elde edilir. Ülkelerin çıktı düzeyleri

$$y_1 = A_1(1 - sA_1) \quad (3.94)$$

$$y_2 = A_2(1 - sA_2) \quad (3.95)$$

olduğundan ülkelerin gelir düzeyleri arasındaki fark teknoloji düzeyleri ile işgücünün araştırma sektöründeki payı tarafından açıklanacaktır (Ünsal, 2007:279-281).

Teknoloji üreten ülkedeki araştırma sektöründe artan istihdam teknoloji büyüme hızını ve gelirdeki büyümeyi aynı miktarda artırmakta iken takipçi ülkede taklit etme maliyetleri teknoloji açığının artmasıyla düşeceğinden lider ülkeyle aynı oranda büyüyecektir.

Taklit eden ülkede araştırma sektöründe artan istihdam taklit etme maliyetini artıracığından gelirdeki büyüme hızı sabit kalacaktır. Zaten lider durumdaki ülke bu değişiklikten herhangi bir şekilde etkilenmeyecektir.

Harrod- Domar modelinin de dahil olduğu kalkınma modelleri iktisadi kalkınma problemini bir iktisadi büyüme problemi olarak yorumlamıştır. Bu sebeple az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dönük olarak üretilen çözüm önerileri iktisadi büyümeyi sağlayacak politika önerileriyle sınırlı kalmıştır. (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004: 35)

İktisadi gelişmenin görünür belirleyicilerine odaklanan bu çalışmalar doğası gereği iktisadi gelişmenin arkasında yatan gerçek sebeplerin önemini gözden kaçırmıştır. Sundukları son derece titiz matematiksel analiz bir sosyal bilim olan iktisat için fazlasıyla mekanik kalmıştır. Aslında görünür belirleyicilerin ortaya konduğu çalışmalar iktisadi gelişmeye neyin neden olduğu konusunda başarılı bir teşhis koymuşlardır; fakat bu teşhis büyük eksiklikler barındırmaktadır. Daha fazla sermaye malı yatırımı yapmanın, ar-ge harcamalarının artmasının, eğitilmiş işgücünün önemi vurgulanmaktaydı ama bu olguların hangi şartlarda gerçekleşeceği açıklanmamıştır.

1.3.3.İktisadi Kalkınmanın Kalkınmayı Dikkate Alan Modelleri

1.3.3.1.Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi

Rodan az gelişmiş ülkeler açısından kalkınma problemiyle ilgilenmiş kalkınmanın yalnızca kalkınma sürecinde kamu otoritesinin aktif bir rol aldığı birbirlerine girdi sağlayan endüstrilerde büyük ölçekli yatırım kararlarının uygulanması durumunda olabileceğini ifade etmiştir. Rodan'a göre az gelişmiş ülkeler kendi ekonomik yapılarından dolayı böyle büyük ölçekli bir yatırım faaliyetini üstlenemeyeceklerinden bu ülkelerin yatırımları finanse etmeleri için uluslararası yardım şarttır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004: 41-43).

Rodan, belirli bir hıza yükseldiğinde ancak havalabilen bir uçağa benzettiği ekonominin büyük ölçekli yatırım hamleleriyle kalkınma sürecine hazır hale gelebileceğini ifade etmiştir. Ona göre ekonominin genelini harekete geçirebilecek nitelikteki yatırımların yüksek sabit maliyetleri sebebiyle piyasa mekanizması içerisinde ortaya çıkamayacağı için bu büyük itiş sağlayacak yatırımların devlet mekanizmasının karar alıcı olduğu bir durumda gerçekleştirilebileceğini söylemiştir (Rodan,1961:15-16).

1.3.3.2. Nurkse'in Kapalı Çember Teorisi

Nurkse az gelişmiş ülkeler için düşük gelirin tasarruf etmeyi daha az olanaklı kıldığını ve böylece yatırımları azaltarak iktisadi gelişme için elzem olan sermaye birikimini engelleyen yapısına işaret etmiştir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler için yatırımları finanse edebilecek herhangi bir müdahale olmadığında tarih tekerrür edecek sonunda düşük gelir olan bir sürece mahkum olacaklardır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004: 44-45).

Bu durumda çözüm, ülkenin tasarruf yetersizliği problemini ortadan kaldıracak dış yardımlar ve borçlanmadır. Tasarruf yetersizliği giderildiğinde artık ülkenin kalkınma yoluna girmesi yönünde herhangi bir engel görülmemektedir (Öztürk ve Doğan, 2010 :37).

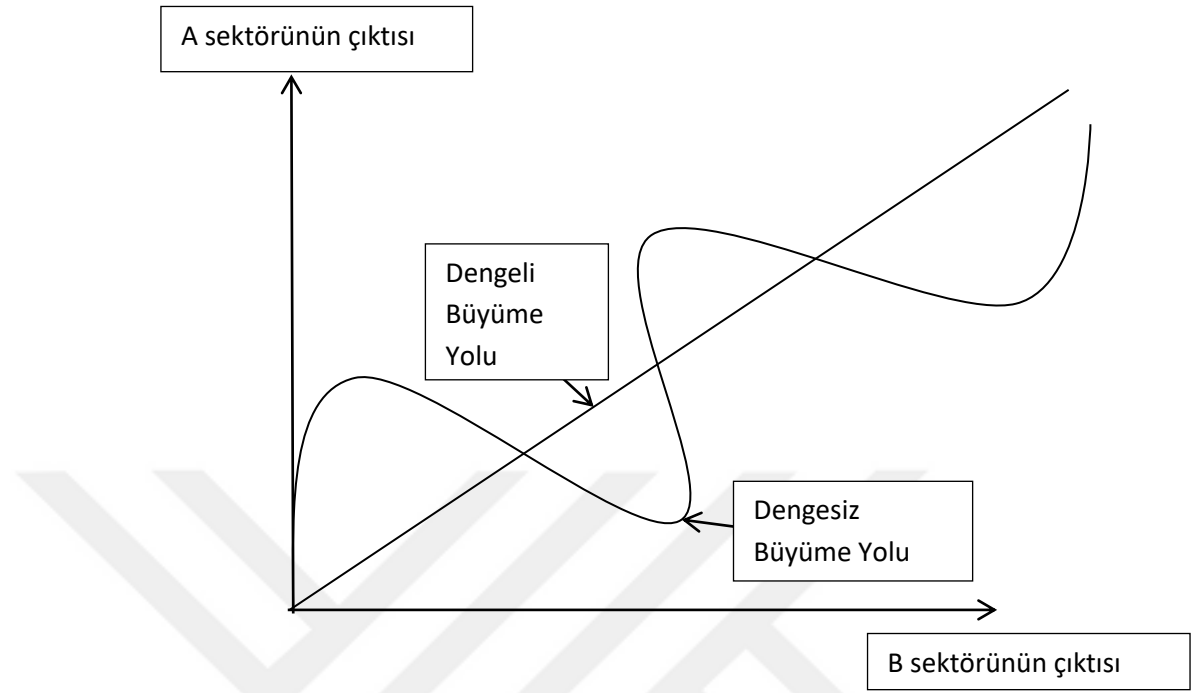
1.3.3.3.Dengesiz Kalkınma Modelleri

1.3.3.3.1.Hirschman Yaklaşımı

Ekonomik faaliyetin birçok sektöründe büyük yatırımlar yapmak çoğu zaman olası değildir. Bunun yerine ekonominin kendi kaynakları aracılığıyla dünya piyasalarında ürünün alınıp satıldığı fiyattan daha ucuza üretme şansına sahip olacağı ürünlerin üretildiği belirli piyasalara yoğunlaşması ülke ekonomisi açısından hem ulaşılabilir bir amaç hem de ekonomik gelişmeyi teşvik edecek iyi bir politika olacaktır. Burada ülkelerin üretim faaliyetine karar vermeleri durumunda maliyet avantajına sahip olacakları sektörleri belirleyen şey sektörler arasındaki girdi-çıktı ilişkisidir. Kendisine ham madde sağlayacak bir çok sektöre talep oluşturarak o sektörleri besleyen veya benzer şekilde sunduğu hammaddeyi talep edecek dolayısıyla o sektörlerin gelişmesini teşvik edecek sektörlerle ilişkin yatırım kararları almak ekonominin geneli için faydalı olacaktır (Gillis ve diğerleri, 1992:65-67).

Aslında Hirschman'ın az gelişmiş ülkeler için ortaya koyduğu bu durum bir tercihten ziyade bir zorunluktur. Çünkü az gelişmiş ülkelerde ekonominin kaynaklarının doğru alanlarda kullanılması için teknik ve bilgi donanımının yetersiz olması bu ülkelerin belli yatırım projeleriyle sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Hirschman, 1958).

Şekil 1.6: Dengeli ve Dengesiz Büyümenin Tasviri



Kaynak: Gillis ve diğerleri, 1992

1.3.3.3.2. Arthur Lewis'in Sınırsız Emek Modeli

Lewis az gelişmiş ülkelerde tarım ve sanayiden oluşan iki sektörlü bir yapının varlığından bahsetmiş. Lewis'e göre tarım sektöründe istihdam edilen ve emeğinden faydalanılmadığı durumda üretimde önemli bir değişimin olmayacağı belirli bir kitle vardır. Dolayısıyla bu kitleyi tarım sektöründen sanayi sektörüne kazandırmak bir yandan sanayinin ihtiyaç duyduğu emeği karşılarken diğer yandan sermaye sahiplerinin daha fazla kar elde edip halihazırdaki sektörün üretim ölçeğini artırarak daha fazla üretim ve istihdama yol açacaktır (Parasız, 2005:21-24).

Ekonominin sahip olduğu işgücünün tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişi zamanla istihdam yapısı üzerinde kalıcı etkilere sahip olacaktır. Bu durum sanayi sektöründe çalışmanın tarım sektöründe çalışmaktan daha az kazançlı olana kadar sürecektir. Sonuçta toplam istihdamın kalkınma sürecinde sanayi sektöründeki payı artacak, tarım sektöründeki payı ise azalacaktır (Lewis, 1954).

1.3.3.4.Rostow'un Büyümenin Aşamaları Teorisi

Rostow'un büyümenin aşamaları teorisine göre bütün toplumlar tarih seyri içerisinde aynı gelişme basamaklarını tırmanacaklardır. Fakat bazı toplumlar sonraki aşamalara daha erken ulaşabilmektedir. Rostow'a göre büyümenin aşamaları sırasıyla Geleneksel Toplum, Kalkınmaya Geçiş İçin Hazırlık Aşaması, Sürdürülebilir Büyümeye Geçiş Aşaması, Olgunluk ve Yığın Tüketim Aşamasıdır. Çalışmanın devamında sırasıyla bu aşamalar incelenmektedir.

Geleneksel Toplum:

Hazırlık aşamasındaki toplum geleneksel değerleri bünyesinde barındırmakta kararların alınmasında ve uygulanmasında feodal sınıfın önemli etkileri bulunmaktadır. Bilimsel ve teknik üretimi teşvik edecek istikrarlı bir yapı henüz mevcut değildir.

Hazırlık Aşaması:

Hazırlık aşamasının karakterini ortaya koyan olgu az gelişmiş toplumların bu durumu fark edip bu durumu düzeltecek önlemler alınmasının zorunlu olduğuna dair inanç, duygu ve fikri birliğidir. Bu sebeple bu süreçte genellikle merkezi yapıya kavuşmuş devletler görülmektedir. Kalkınmanın ileri aşamalarındaki yatırımlar için zorunlu olan alt yapı yatırımları bu süreçte gerçekleştirilmektedir.

Sürdürülebilir Büyümeye Geçiş Aşaması:

Ekonomide birden çok endüstri dalında üretim faaliyeti yapılmakta kayda değer üretim artışları gözlenmektedir. Yapısal değişimin önemli oranda görüldüğü kalkınma evresidir (Rostow, 1966:7-8).

Olgunluk Aşaması:

Olgunluk aşamasında ekonominin bir çok sektöründe faaliyetler görülmektedir. Bu aşamada yatırımların çıktıdan aldığı pay diğer aşamalara göre iki kat daha fazla için gerçekleştirilmektedir. Sermaye stoğundaki artışla beraber büyüme oranları nüfusun artışından daha hızlı gerçekleşmektedir (Rostow, 1966:8-9,67-68).

Yığın Tüketim Çağı:

Ekonomini ana problemi üretim yanlı politikalar geliştirmek yerine toplumun refahını artırmaya yönelik çabaların yoğunlukta olduğu aşamadır (Rostow, 1966:10).

1.3.3.5.Singer-Prebish Tezi

Singer ve Prebish hipotezine göre kalkınmışlık düzeyi bakımından daha iyi düzeyde olan merkez ülke ticaret ilişkisinin olduğu nispeten az gelişmiş çevre ülkeler arasındaki ticaret bu ülkelerin ekonomik yapılarının farklı olması sebebiyle çevre ülke için olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu durumun nedeni gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerinin fiyatlarının ekonomideki gelişmelere göre olumlu yönde ilerlerken az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerinin fiyatlarının değişmemesi hatta azalması nedeniyle yaşanmaktadır. Bunun nedeni Engel yasasının da ortaya koyduğu gibi hammadde ürünlerinin talebinin gelir artışına tepkisinin mamul madde malların tepkisinden daha düşük olmasıdır. Bu sebeple muhtemel bir gelir artışı gelişmiş ülkeler için olumlu sonuçlanırken; az gelişmiş ülkeler için olumsuz sonuçlanacaktır (Prebish, 1959). Bu duruma karşı az gelişmiş ülkelerin uygulayacağı çözümler; OPEC benzeri diğer emtiaların fiyatlarının arz ve talep şoklarına karşı korunduğu düzenlemeleri hayat geçiren kurumlar, az gelişmiş ülkelerin sanayi politikalarına ağırlık vermeleri ve gelişmiş ülkelerdeki piyasalarda rekabetin korunmasıdır (Parasız, 2005:34).

1.3.3.6.Bağımlılık Analizi

Az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki yapısal farklılık az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret ilişkileri sonucunda zarar görmektedir. Bunun nedeni yerel destekçileriyle beraber gelişmiş ülke çıkarlarının örtüşmesidir. Halkın geneline yayılacak olan refah gelişmiş ülkelerin lüks mallarına olan talebi azaltırken yerel ortaklarının gelirden daha az pay almalarına neden olacağından kalkınmayı sağlayacak serbest girişimlerin önünde büyük bir engel oluşacaktır. Sömürgeci gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin oluşturdukları talebi kendi faydalarına kullanırken bu durum gelişmiş ülkelerdeki insanlar için de az gelişmiş ülkelerdeki yatırımların sürekliliğini koruyacak olan savunma harcamalarının artmasıyla yerel ekonomide önemli bir talep oluşturduğu için cazip bir durum olacaktır (Baran,1957).

1.3.4. Neoklasik Kalkınma Teorisi

Kalkınma konusuna ilişkin neoklasik görüşe bir önceki bölümde yer verilmişti. Burada bu görüşün arkasındaki bazı temel varsayımlar açıklanacaktır. Neoklasik kalkınma teorisi klasik iktisatçıların ortaya koyduğu serbest piyasa mekanizmasını ve devlet müdahalesinin çok sınırlı ve piyasaların işlemesine yardımcı olan rolünün bir kez daha altını çizmişlerdir. Devlet kontrolü ve devletin aktör olduğu piyasalar toplumun ihtiyaçlarına duyulan hassasiyeti dikkate almak yerine sınırlı bir karar mekanizmasının ürünü olacaktır. Oysa piyasadaki başta üretim kararları olmak üzere iktisadi faaliyete dair tüm seçimler tüm bireylerin katıldığı geniş katılımlı karar alma sürecinden geçtiğinde toplum için daha etkin sonuçlar ortaya çıkacaktır. Devletin buradaki rolü piyasada ortaya çıkan dışsallıkların neden olduğu yanlış fiyatlama davranışının çözülmesine yardımcı olmaktır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004:63-65).

Bu kalkınma modelinde devletin para ve maliye politikaları finansal ve mali istikrarı gözetken bir yapıda olmalıdır. Devlet müdahaleleri yapılacağı alanlar yalnızca bu amaçları gözetken politikalarla sınırlı olmalıdır (Yeldan, 2002 :9).

1.3.5. Yeni Klasik İktisatçılar

Yeni klasik iktisatçılar kalkınmada bireylerin üretim süreci içerisinde istihdam edildikleri işin ne ölçüde bölündüğü ve bunun doğal sonucu olarak uzmanlaşma düzeyinin iktisadi kalkınma üzerindeki öneminin bir kez daha altını çizmişlerdir. Herhangi bir mal ve hizmetin üretimi mümkün olan an fazla alt parçaya ayrıldığında ekonominin uzmanlaşma düzeyi yükselecek ve bunun sonucu olarak ekonominin sahip olduğu mevcut kaynaklarla artık daha fazla üretim sağlanacaktır. Dolayısıyla bu mal veya hizmetin üretimindeki işbölümünü ve uzmanlaşmayı teşvik eden her türlü gelişme ekonomik kalkınmanın sağlanması için gerekli bir koşuldur (Parasız, 2005: 48-53).

Şu ana kadar görülen kalkınma teorileri az gelişmiş ülkelerin temel problemi bu yatırımları hareket geçirecek yeterli sermayeye sahip olamamasıydı. Ekonominin birkaç sektöründe yapılacak büyük ölçekli yatırımların ekonomiyi kalkınma yoluna sokacağını ve süreç tamamlandığında gelişmiş ülkelerin sahip olduğu kalkınmışlık düzeyine erişebileceği belirtilmiştir. Oysa bu durum her zaman gerçekleşmemiş ve hatta çoğu zaman fakir ülkeler fakir olarak kalmıştır. Ekonomilerin izlediği ithal ikameci

politikalar, dış yardımlardan yararlanma stratejisi, belirli sektörlerde yoğunlaşan yatırım veya alt yapı yatırımlarını teşvik etme politikaları arzu edilen sonuçları verememiştir.

Aslında burada incelenen kalkınma teorileri az gelişmiş ülkelere yönelik kalkınma önerileri sunarken gelişmiş ülkelerin sosyal, siyasal, kültürel yapılarını dikkate aldı veya dış sermaye yardımları dışında başka dinamiklerin etkisini önemli oranda ihmal etti. Aslında bağımlılık analizi bu iki ülke grubu arasında yapısal farklılıkları belirtiyordu fakat diğer teorilerde olduğu gibi az gelişmiş ülkelerin kalkınma problemine dair çözüm önerisi piyasaların ağır ve mekanik kontrollerle sınırlıydı. Nihayetinde iktisat bilimi sosyal bir bilimdir ve bu sebeple kalkınma süreci mekanik bir işlem değildir ki herhangi bir kimya deneyinde olduğu gibi arzu edilen sonuçları ortaya çıkarmak için eksik olan değişkenin tepkimeye dahil edilmesiyle sorun çözülebilecek olsun. Toplumların kalkınma yoluna girip kalkınmış ekonomiler haline gelmeleri ancak kalkınmayı sağlayacak ve kalkınmadan hak ettikleri payı almalarına neden olacak koşulları tam anlamıyla kabul etmeleri ve bu gelişmeleri sağlayacak yolları kat etmeye hazır olmaları durumunda gerçekleşmektedir. Burada kalkınmaya hazır olma ve kalkınmayı sağlayacak koşullara hazır olunması ifadesiyle kast edilen şey toplumların kalkınmasına engel olacak tüm toplumsal, çevresel, kültürel ve kurumsal engellerin ortadan kaldırılmış olmasıdır. Kalkınmaya dair tüm engellerin ortadan kaldırıldığı veya bulunmadığı ülkeler kalkınma yoluna girebilmiş ve bununla birlikte ana akım iktisadi düşüncenin kalkınma konusundaki tavsiyeleri yetersiz kalmıştır.

Neoklasik iktisadın müdahalelerden kaçınılması gerektiğini söyleyen önerisi geçerliliğe sahip olsa bile kalkınma olgusunu tam olarak açıklayamamaktadır. Piyasaların toplumun hassasiyetlerine uygun olarak üretim yapılmasına zemin hazırlayacak nitelikte olması ancak böyle bir yapıyı zorunlu kılan kurumsal çerçeve ile mümkündür. Neoklasik iktisadın müdahalelerden kaçınılması gerektiğini söyleyen önerisi geçerliliğe sahip olsa bile kalkınma olgusunu tam olarak açıklayamamaktadır. Piyasaların toplumun hassasiyetlerine uygun olarak üretim yapılmasına zemin hazırlayacak nitelikte olması ancak böyle bir yapıyı zorunlu kılan fiziki ve beşeri niteliklerin sağlanması ile mümkündür.

Venezuela’da yaşanan bir durum örnek olarak aktarılabilir. Venezuela devlet başkanı Paulo Maura bir defasında tüm halkın marketlerdeki ürünlerin fiyatlarına tepki

göstermesi nedeniyle bu ürünlerin belli fiyatlarda satılması gerektiğini duyurmuştur. Bu duyuruda atılan bu durumun ne kadar sürdürülebilir olduğudur. Sonuç olarak ürünlerinin satış fiyatını belirleyen iki-temel değişken var maliyet ve bunun üzerine eklenen girişimcinin çabasının ödülü olan kar marjı. Üreticilerin kar marjından feragat etmelerini bir ölçüde sağlanabilirdi fakat zararına üretim yapan bir üretici bunu daha fazla sürdüremeyecektir. Neoklasik iktisadın etkinlik lehine tartışmaz götürmez önerilerine rağmen toplumun büyük çoğunluğundan da destek bulan günümüzde yaşanmış olan bu uygulama iktisadın bir sosyal bilim olduğu gerçeğinin akıldan çıkarılmaması gerektiğinin altını bir kez daha çizmektedir. Belki Venezuela halkı kendilerine tarihin ve coğrafyanın miras bıraktığı şekilde fiyatları düşürmek için emir vermek yerine maliyetleri düşürecek adımları atabilecek bir yönetime kavuşabilirdi.

2.BÖLÜM:İKTİSADİ KALKINMANIN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

Neoklasik üretim fonksiyonuna göre ülkeler arasındaki zenginlik farklarının altında yatan görünür üç temel sebep vardır. Beşeri sermaye stoku, fiziki sermaye stoku ve üretkenlik düzeyi arasındaki farklardır. Üretkenlikteki farklılıklar ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının derinleşmesinde büyük oranda sorumludur (Hall,1999). Burada üretkenlik sahip olunan sermaye stokunun ne ölçüde verimli kullanıldığını ifade eder. Hemen hemen benzer beşeri ve fiziksel sermaye stoklarına sahip iki ülkenin gelir düzeylerinin farklı olmasının temel sebebi bu sermaye stokunu farklı biçimlerde değerlendirmelerinin bir sonucudur. Peki ülkeler neden sahip olduğu sermaye stokunu farklı biçimlerde değerlendirmektedir. Bu yine bizi büyümenin temel belirleyicilerinin ne olduğunu bulmaya zorlamaktadır.

Toplam üretim fonksiyonunu bileşenleri arasındaki farklılığın açıklanması oldukça önemlidir. Neden bazı ülkeler fiziki sermaye malları yatırımlarına daha fazla pay ayırıyorken, üretilen mal ve hizmetlerin niceliğini ve daha önemlisi niteliğini artırmak için eğitime daha fazla kaynak ayırıp nitelikli işgücünü artırmayı başarıyorken; diğerleri bunu başaramıyor. Neoklasik yaklaşım bu soruları yanıtlamakta yetersiz kaldı. Bu durum iktisadi gelişmenin temel belirleyicilerine eğilmeyi zorunlu kıldı.

Neoklasik iktisadın ortaya koyduğu etkin mal ve hizmet piyasaları; yüksek tasarruf ve yatırım oranları; üretim tekniklerini verimli hale getirmek için teknoloji transferi, araştırma ve geliştirme yatırımlarının artırılması elbette önemlidir. Fakat bu gelişmelere zemin hazırlayacak uygun bir ortamın oluşması daha elzem bir durumdur.

Bu zamana kadarki bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda iktisadi gelişmenin temel belirleyicilerinin ülkeler arasındaki coğrafi özellikler, kültür etmenlerinin, ticaret ve entegrasyon düzeyinin ve son olarak kurumsal yapıdaki farklılıkların bu konuyu açıklayacağı ifade edilmiştir. Bu çalışmalarda ortaya konulan argümanlar dikkate alındığında iktisadi gelişme farklılıklarının altında yatan temel sebep ya coğrafyanın insanların ekonomik faaliyetleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ya kültürel özelliklerinin ekonomik performansı iyileştirecek çok çalışmayı ve tasarruf etmeyi zorunlu kılacak olması ya ticaretin bununla beraber ihtiyaç fazlası ürünler karşılığında

ihtiyaç duyulan ürünleri daha az maliyetli bir şekilde temin edilmesini sağlayan yapısı veya son olarak kurumsal yapının bireyleri daha fazla mal ve hizmet üretmeye teşvik eden yapısı iyi bir açıklama olmalıydı.

İktisatçıların çalışmalarında iktisadi gelişmeyi bu dört olası nedenden birinin veya birkaçının birden belirleyici olabileceği ortaya konulmuştur. Bu bölümde öncelikle bu olası belirleyicileri sırasıyla tanıtip hangi etki kanalları yoluyla iktisadi performans üzerinde etkili oldukları açıklanacak. Daha sonra bu belirleyicilerin kendi aralarında- ve kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ile ki çift yönlü nedensellik ilişkilerinden bahsedilecek. Bu durumun bu belirleyicilerin gelir üzerindeki doğrudan etkilerini ayırmanın önemli bir problem oluşturduğu ortaya konacak.

2.1.COĞRAFYA ve SAĞLIK KOŞULLARI

Coğrafya kavramı bu çalışmada kullanıldığı bağlamda iktisadi performans üzerinde etkili olabilecek ülkelerin matematik ve özel konumu sebebi ile sahip oldukları tüm kısıt ve fırsat kümesini ifade eder. Bu kısıt ve fırsat kümesi ülkenin iklim özellikleri sahip olduğu bitki ve hayvan varlığı hastalık etkilerinin ne ölçüde görüldüğü büyük ticaret ve iş merkezlerine yakınlık gibi nitelikleri kapsamaktadır.

Toplumların içinde yaşadığı coğrafya iktisadi gelişmişlik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki kendisini iki yol aracılığıyla göstermektedir. Bunların ilki o coğrafyaya özgü bitki ve hayvan varlığı ile coğrafyada uyum sağlayabilecek komşu toplumlardan transfer edilebilir bitki ve hayvan varlığıdır. İktisadi faaliyette toplumlara faydalı olacak hayvan ve bitki varlığı iş bölümünü ve bunun sonucunda uzmanlaşmayı sağlayacaktır. Avcı ve yiyecek toplayıcı toplumlar sadece karınlarını doyurmaya mahkum durumda iken yiyecek üretimine geçmiş daha geniş kitleleri besleyebilecek düzeyde evcil hayvan varlığına sahip olan toplumlar ekonominin daha fazla mal ve hizmet üretmesini sağlayacak yeni tekniklerin gelişmesinin yolunu açan hizmet ve sanayi sektöründe istihdam edilen bireylerin şahsi olarak kendileri yiyecek üretim faaliyetine katılmasa bile sunduğu mal ve hizmetler karşılığında doğrudan yiyecek üretime katılan bireyler aracılığıyla bu ihtiyacını giderebilmişlerdir.

Evcilleştirilebilir bitki ve hayvan varlığının fazla olması toplumların gelişiminde dolaylı bir etkiye de sahipti: Mikroplar ve sebep oldukları salgın hastalıklar . Yiyecek üretimi ve evcil hayvan varlığı toplumların daha kalabalık hale gelmesine bu da

mikropların yaşamlarının daha uzun sürdürmelerini sağladı. Kalabalık toplumların mikroplarını henüz tanıma fırsatı bulamayan yiyecek üretiminin sınırlı olduğu seyrek nüfuslu bölgelerin toplumları istilacı toplumların savaş teknolojisiyle beraber mikroplarıyla da mücadele etmek zorunda kaldı. Yeterince evcilleştirilebilir hayvan ve bitki varlığına sahip olmayan kalabalık toplumların mikroplarına aşına olmayan toplumlar işbölümü ve uzmanlaşmayı sağlayacak şekilde bireylerin istihdam edilmesini temin etmesi ya uzun yıllar aldı ya da hiç gerçekleşemedi.

Coğrafyanın iktisadi gelişmişlik üzerindeki diğer etki kanalı ise yalıtılmışlık ve bunun berberinde getirdiği toplumun henüz sahip olamadığı faydalı üretim tekniklerinden yoksun kalma ve ticaretin gelişmesini engellemesidir. Coğrafi olarak yalıtılmış olan toplumlar nispeten daha gelişmiş toplumların üretim tekniklerinden yararlanma fırsatına asla sahip olamadılar. Ayrıca yalıtılmışlık toplumların hayatlarını sürdürmeleri için bir zorunluluk olan toplumlararası rekabeti engelleyen bir unsur olmuştur. Toplumlar kendilerine saldırma potansiyeli bulunan ve muhtemel bir tehdit olarak gördükleri diğer toplumlara karşı yeni savunma teknolojileri geliştirerek savunma mekanizması oluşturmuşlardır. Böylece bir yandan rakip toplumla mücadele etmeyi başarmış diğer yandan bu mücadelenin bir hediyesi olarak farklı teknolojileri keşfetme imkanı bulmuşlardır (Diamond,1994).

Coğrafyanın iktisadi faaliyet üzerindeki etkileri konusunda İbn-i Haldun'un görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Ona göre coğrafi etmenler bireyleri ılıman bölge koşullarında yaşamaya zorunlu kılmış ve bu nedenle toplumsal bir birikim olan medeniyet belirli coğrafyalarda gelişmiştir (Tümertekin, 1978:10). Aşırı sıcak ve soğuk bölgelerde yaşayan insanlar olumsuz çevre koşullarından dolayı bedenlen ve zihnen daha az gelişme eğilimindedir ve bu durumun iktisadi gelişmişlik üzerinde olumsuz etkileri vardır (İbn-i Haldun, 2013:261-262). İbn-i Haldun'dan 400 yıl sonra Montesquieu "The Spirit of Laws" eserinde soğuk bölgelerde yaşayan insanların çalışmaya daha yatkın sıcak bölgede yaşayan insanların ise görece tembel ve pasif olduğunu ve bunun toplumların ekonomik performansını belirlediğini ifade etti (1989:234). 2015 yılı kişi başına gelir düzeyi ile ekvatora olan uzaklık arasındaki korelasyon ilişkisi bu öngörünün zıttı yönünde olduğu görünmektedir. Ekvatordan uzaklaştıkça kişi başına gelir düzeyi artma eğilimi göstermektedir. Fakat açıktır ki

İbn-i Haldun'un yaşadığı dönemdeki coğrafi koşullar yüzyıllar içerisinde değişim geçirmiştir. Yaşadığı orta çağdan günümüze yıllık ortalama sıcaklık değerlerinde artış gözlenmiştir. İbn-i Haldun iktisadi gelişme açısından avantajlı bölgeler olarak düşündüğü alanlar yüzyıllar içinde değişse de bu bölgelerin coğrafi koşullarının değerlendirilmesi daha akla yatkın olmalıdır. Bu sebeple İbn-i Haldun'un görüşlerinin tamamen geçerliliğini yitirdiği söylemek doğru olmayacaktır.

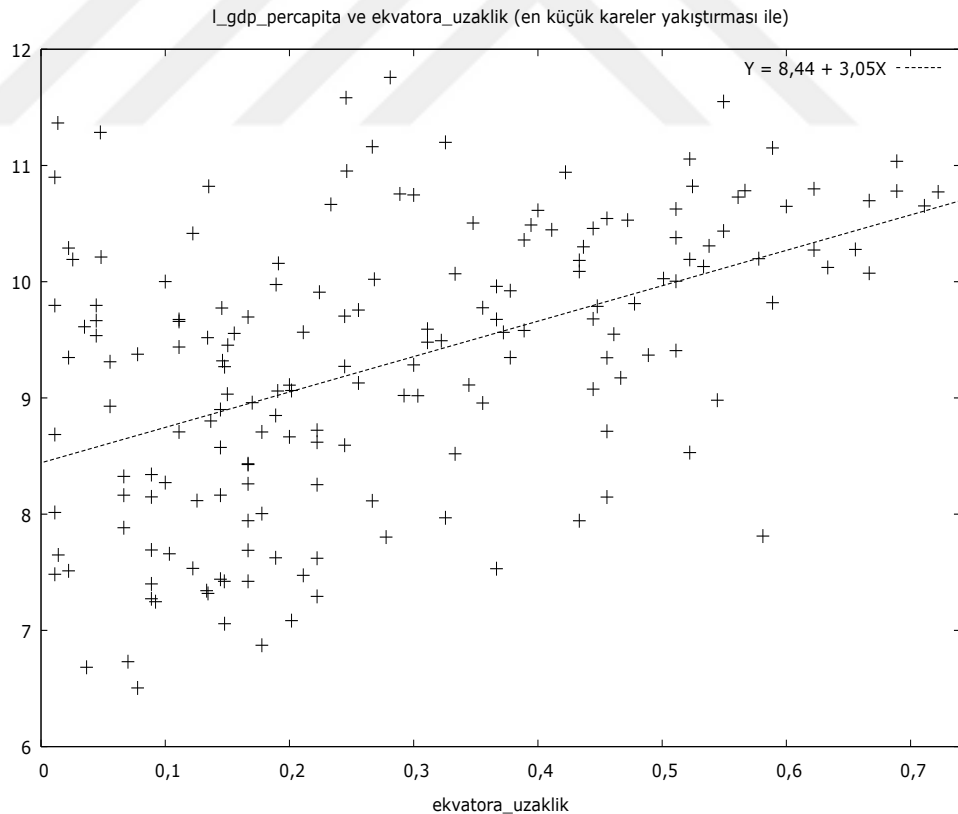
Hastalıklar çoğunlukla toplumların bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan ve iktisadi gelişmişlik üzerinde önemli bir etkisi bulunan başka bir olgudur. Hastalıkların özellikle de ölümcül ve geniş yayılım gösterenlerin iktisadi faaliyeti zayıflatması büyük bir sürpriz değildir fakat dinamik bakış açısı ve farklı örneklemeler bu konuda fikir ayrılıklarına neden olmaktadır. Genel sağlığın ve belirli hastalıkların toplumların ekonomik zenginlikleri üzerinde olumsuz etkilerini ortaya koyan bir çok çalışma yapılmıştır (Straussand ve Thomas, 2007; Weil, 2007; Bloom, 2009; Bozkurt, 2010). Bu yaklaşıma alternatif olarak kamu sağlığını toplumların iktisadi gelişmişlik düzeyinin bir sonucu olduğu söyleyen birçok çalışma da olmasına rağmen (Mc Donald ve Roberts, 2002; Acemoğlu ve Johnson, 2006; Hartwig, 2010) ortalama yaşam beklentisi yerine sağlık düzeyi için belirli hastalıkların kullanıldığında bunların kamu sağlığını tehdit etmesi sonucu bu iki değişken arasındaki içsellik problemi çözüldüğünde dahi hastalıkların ekonomik performans üzerindeki olumsuz etkisi kalıcılığını korumuştur. Genel kamu sağlığı iktisadi gelişme üzerinde farklı etki kanallarıyla belirleyici oldu. Bu etki kanallarından kısaca bahsetmek gerekirse ilki sağlıklı bireylerin hem fiziki anlamda hem de mental olarak daha verimli olacakları gerçeğidir. Diğer etki kanalı eğitimden elde edilecek faydayı artırması özelliğidir. Üçüncü etki kanalı ise tasarruf oranlarını artırarak daha fazla yatırım projesinin hayata geçmesine olanak sağlamasıdır (Audibert, Motel ve Drabo, 2012:8-9). Birçok az gelişmiş ülke günümüzde bile bulaşıcı ve salgın hastalıkların sıkıntısını yaşamakta iktisadi faaliyeti sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesi bir yana hayatta kalma mücadelesine yenik düşmektedir.

Hastalıkların beşeri sermaye ile ilişkisine değinmek yararlı olacaktır. Beşeri sermaye bireylerin iktisadi faaliyete katkılarını ortaya koyan sermaye türüdür (Eser ve Gökmen, 2009:42-43). Bireyler iktisadi performansı artırıcı nitelikte rol üstlenmeleri de ancak belirli bir sağlık düzeyi sağlanabildiğinde mümkün olacaktır. Toplumun sağlık

düzeyi iktisadi performans üzerinde beşeri sermayeye olan olumlu katkıları nedeniyle belirleyici bir rol üstlenmektedir (Bloom, Canning ve Sevilla, 2005).

Sıtma hastalığı diğer hastalıklardan farklı olarak coğrafi koşullardan büyük oranda etkilenmektedir. Sıtma riskinin yüksek olduğu bölgeler kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bölgeler olarak kalmışlar. Yıllar içerisinde tropik altı bölgelerin sıtma riskinin önemli oranda düşmesi hemen takip eden yıllarda yüksek büyüme oranlarına eşlik etmiştir. Fakat hastalığın diğer bölgelere nazaran daha inatçı olduğu bölgelerde hastalık fakirliğin önemli bir sebebi olarak kalmıştır. Ve sıtmanın insan hayatı için ciddi bir risk oluşturduğu bu bölgelerde büyüme oranları da düşük seviyede kaldı (Gallup ve Sachs,1998). Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre sıtma hastalığının neden olduğu ölümlerin % 92'si Afrika kıtasında yaşandı.

Şekil 2.1: Ekvator Dairesine Olan Uzaklık İle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Basit Korelasyon İlişkisi (2016)



Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2016 ve La Porta,1999.

Ülkelerin kişi başına gelir düzeyi ile ekvatora olan uzaklıklarındaki bağlantı bu ikisi arasında nedensellik ilişkisi olduğunu düşündürse de bu tam olarak doğru değildir.

Ekvatora olan uzaklıkla kişi başına gelir düzeyi arasındaki doğru orantılı eğilim Kuzey ve Güney Kutup noktalarına yakın olan ülkelerin dünyanın en zengin toplumları olması gerektiğini söyleyecektir. Oysa dünyanın bu bölgelerinde yaşam faaliyetinin temel fonksiyonları bile önemli oranda gerçekleştirilememektedir. Bununla birlikte, aynı enlem üzerinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri ve Afganistan arasındaki Dünya Bankası verilerine göre 30 katlık gelir farkı bu yaklaşımla açıklanamaktadır. 2015 yılında Amerika Birleşik devletlerinin kişi başına geliri 56207 dolar iken Afganistan'ın gelir düzeyi 1861 dolardı. Peki Kuzey Amerika ve Güney Amerika arasındaki gelişmişlik farklılıklarını açıklayan şey nedir? Neredeyse bütün Kuzey Amerika ülkeleri Güney Amerika'dakilere nazaran daha zengindir. Elbette Ekvatora yakın bölgelerde insan yaşamını zorlaştıran etkenler mevcuttur, fakat ekvatora uzak olan bölgelerde de doğal yaşamın ekonomik faaliyeti zorlaştıran başka türlü zorlukları da bulunmaktadır. Peki aynı coğrafyada bulunmasına rağmen Güney Kore'nin 1950lerdeki sıçramasını nasıl açıklayabiliriz gerçekten de Güney Kore 1960-1988 yılları arasında ortalama büyüme oranı %6.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu kişi başına gelirin her 11 yılda bir iki katına çıkması anlamını taşıyordu (Lucas, 1993:251). Peki bundan 5-6 asır öncesine kadar Çin ve İslam medeniyetinin başını çektiği dünyanın en gelişmiş medeniyetlerinin üstünlüğü Batı Avrupa'ya kaptırmasını nasıl açıklayabiliriz? Bu sebeplerden dolayı benzer coğrafi özelliklere sahip farklı bölgelerdeki ve aynı coğrafyada bulunmasına rağmen tarihin seyri içerisindeki iktisadi gelişmişlik farklarının olması iktisadi gelişmişlik farklılıkları için coğrafya dışındaki başka açıklamalara ihtiyaç duymaktadır.

Osmanlı'nın 18.yüzyıla kadar batı dünyasına karşı sahip olduğu siyasi ve ekonomik üstünlük bu yüzyılı takip eden dönemde Sanayi Devriminin de etkisiyle son buldu. Görünüşte bu yüzyıldaki gelişmeler tarihin bu şekildeki bir dönüşünü açıklıyor gibi görünse de bu değişimin ortaya çıkmasının perde arkasında batının Osmanlı'ya karşı mutlak mağlup olduğu dönemdeki ekonomik ve toplumsal gelişmeler etkili olmuştur. Sonraki yıllarda deniz aşırı ticaretin meyvelerini toplayan Avrupa sonraki dönemlerde bir daha geri dönülemeyecek şekilde Osmanlı'ya karşı üstünlüğü ele aldı.

Burada Mehmet Genç tarafından yazılan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi" isimli eserde Doğu ve İslam Dünyası'nı temsil eden Osmanlı'nın, Batı Dünyası'na karşı üstünlüğünü hangi gerekçelerle kaybettiği diğer şekliyle Batı

Dünyası'nın Osmanlı'dan bu üstünlüğü almasında nelerin etkili olduğunu incelemiş, tarihin bu şekildeki dönüşünün iki temel sebep etrafında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ona göre ilk gerekçe toplumların iktisadi gelişiminde anahtar bir rol oynayan bilgi, teknik ve tecrübelerin yayılma hızındaki farklılıktı. Avrupa, Osmanlı'ya olan gizli hayranlığını bir taraftan kendi unsurları arasındaki yayılmayla aynı zamanda Osmanlı'daki gelişmelerin sıkı takipçisi olarak Osmanlı'daki faydalı tekniklerin yayılmasıyla avantajlı bir konumdaydı. İkinci temel fark, bu iki coğrafyadaki girişimcinin yeni yatırımlarını finanse edebileceği sermaye birikimleri arasındaki büyük farklılıklardı. Birinde girişimcinin olabildiğince yüksek karlara ulaşması konusunda herhangi bir engel yok iken diğerinde dini normlar ve onların beslediği toplumsal ve ahlaki düsturlar kar maksimizasyonunun ötesinde toplumsal barış ve huzur ortamını daha fazla dikkate almaktaydı (2017:332-337).

Peki Avrupa tarafında durum nasıldı. Avrupa, Orta Çağ'ın karanlığından çıkmayı başarmıştı ve sonraki dönemlerde dünya genelinde büyük bir üstünlük kurmuştur. Öncelikle feodalizmin sağladığı güvenlik ortamında korsanlık, haydutluk ve hırsızlık gibi ekonomik sözleşmelerin uygulanmasını doğrudan engelleyen ve işlem maliyetlerini büyük ölçüde artıran toplumsal kargaşa ortamı nispeten azalmıştır. Avrupa'nın zenginleşmesinde etkili olan diğer bir unsur da Avrupalıların farklı coğrafyaların zenginliğine erişmesini sağlayan deniz aşırı ticarettir. Deniz aşırı ticaretin yaygınlaşması da feodalizmin kurulduğu dönemlerin hemen sonrasında ortaya çıkan bu güvenli iş ortamında gerçekleşmiştir. Rönesans ve Reform hareketlerinin bireyin kendini geliştirmesini, maddi olanaklarını iyileştirmesini teşvik eden kurumları oluşturması Avrupa'nın gelişmesinde diğer önemli bir unsur olmuştur (Sander, 2014:73-75).

Osmanlı'nın şahsi çıkarları üstün tutan kapitalist ekonomiye zıtlık oluşturan uygulamaları Avrupa'nın kar fırsatını değerlendirme konusunda sonsuz istekleri olan tüccarları elbette bu iki toplumda hangi tür davranışların teşvik edildiği ile ilgilidir. İleride açıklanacağı gibi bu durum iki toplumun kurumsal yapıları arasındaki farklılıkların sonucu olmuştur. Bununla birlikte dönemin gelişmiş toplumlarının orta kuşakta bulunması ve bugün için kalkınmış toplumları yine bu coğrafyada bulunması gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.

2.2.KÜLTÜR

Kültür dini, etnik ve sosyal bağlara sahip olan insan toplulukları arasında nesilden nesile aktarılan toplumsal değerlerin ve inançların bir bütünüdür. Kültürün tanımından da anlaşılacağı üzere oldukça geniş bir çerçeve çizilmektedir. Bu çalışmada toplumların sahip olduğu kültürel özelliklerin iktisadi performans üzerine etkileri inceleneceği için kapsamın daha dar değerlendirilmesi zorunludur. Kültür daha dar anlamıyla ve iktisadi performans üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla değerler için öncelikler inançlar için ise tercihleri yansıtmaktadır (Guiso, Sapienza ve Zingales, 2006:23-24).

Kültürün ekonomik performans üzerindeki etkisi din kanalıyla olabilecektir. Sermaye sahiplerinin kar fırsatlarını görüp buna ilişkin yatırım kararlarını özgürce alabildikleri kapitalist sistemin sürdürülmesinde inançların önemi büyüktür. Protestan mezhebinde takvanın önemli bir ölçütü olan zenginlik olarak görülmüştür. Bireyler makbul bir kul olabilmek için yatırımlarını en fazla kar getiren alanlara yönlendirmek zorundadır. Bunun sonucunda ekonominin geneli için en uygun sonuçlar ortaya çıkacaktır (Weber, 2015). Kültür etnik kökenleri aracılığıyla da aktarılabilir ve aynı kültürün izleri bu kültürel bağlar sebebiyle izlenebilmektedir. Toplumı oluşturan bireyler arasındaki karşılıklı güvenin ne düzeyde olduğu, bireyin çabasının ödülünü alıp alamayacağına dair inancı gibi toplumların kültürel özellikleri bugün iktisadi gelişmişlik farklılıklarının temelinde yatmaktaydı (Tabellini, 2010:677-679).

İktisatçılar arasında diğer bir yaygın görüş ise kültürün ekonomik ilişkilerin bir sonucu olduğu yönündedir. Toplumların ve bireylerin aldıkları iktisadi kararlar ve bu doğrultudaki seçimleri toplumun sosyal normlarının ve ahlaki değer yargılarının oluşmasını sağlamaktadır. Bireyler ve toplumlar kendileri açısından en faydalı eylemlere yönelirken bir taraftan da bu eylemleri sonucunda toplumsal değerleri şekillenmektedir (Coleman,1990). Esasen kültürün ve ekonomik performansın nedensellik ilişkisi çift taraflıdır. Toplumların inançları ve değerleri iktisadi gelişmeyi belirlerken diğer taraftan iktisadi açıdan gelişmiş toplumlar belli değer yargılarını benimseme eğilimindedir (Acemoğlu, 2010:142).

Başlangıçta kültürün ekonomik sonuçları etkileyeceği yönündeki tek taraflı nedensellik ilişkisini ortaya koyan düşünceler yerini birbirini etkileyen bu iki, olgunun

arasındaki doğrudan ilişkinin değerlendirilmesine bıraktı. Ancak analiz sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi kültürel belirleyicilerle iktisadi gelişmenin diğer –belirleyicileri arasında önemli bir ilişki var (Inglehart ve Baker, 2000). Hatta bazen bu etkileri ortaya koymak için kültürel belirleyiciler kullanılmaktadır. Kültürel niteliklerin iktisadi diğer belirleyicileri ile olan çok sıkı hatta bazen ayırt edilemeyen ilişkisi sebebiyle, kültürel nitelikler iktisadi gelişmişlik üzerinde dolaylı olarak önemini korudu; fakat bu diğer belirleyicilerin etkilerini yok edemediğinde doğrudan bir etki biçimini alamamıştır.

2.3.KURUMSAL YAPI

Kurumsal yapının ekonomik performans üzerindeki etkilerini ifade etmeden önce kurum ifadesinde ne anlaşılması gerektiği açıklanmalıdır. Kurumlar ilk akla gelen anlamıyla devletin ekonomik, sosyal ve politik alandaki düzenlemelerini hayata geçirmek maksadıyla oluşturduğu organizasyonlar olarak ifade edilmektedir. Fakat iktisatçıların kullandığı bağlamda ve daha geniş kapsamda politik, ekonomik ve sosyal ilişkileri biçimlendiren ve insanlar tarafından oluşturulan özgürlük ve sorumluluk alanını ifade etmektedir (North, 1991: 97-98). Herhangi bir ekonomik birimdeki bireyler ve diğer karar alıcıların belli türdeki eylemlerine izin veren ve belli türdeki eylemlerini yasaklayan ortak çerçeve kurumsal yapıyı açıklamaktadır. Sermaye sahiplerinin yatırım kararı vermeleri ve bu yatırımları uygulama aşamasında karşılaştıkları tüm işlemlerde, işe yeni başlayan bir bireyin davranışlarına yön vermede ve hatta seçmenlerin oy verme davranışı üzerinde kurumsal yapının önemli bir etkisi vardır. Zira kurumlar bir taraftan toplumun eylemleri neticesinde biçim alırken diğer yandan da toplumların gelecekteki davranışlarına bir kılavuzluk yapma işlevi de görmektedir.

Kurumsal yapının ekonomik analizde çeşitli soyutlamalardan sıyrılması gerektiğini ve gerçek hayattaki gözlemlerden bağımsız olarak bu analizin herhangi bir anlam taşımadığını vurgulayan iktisadi yaklaşım kurumsalcı yaklaşım olarak bilinmektedir. Richard Jones un öncülük ettiği bu yaklaşım neoklasik analizi önemli oranda eleştirmiştir. İktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin birçok faktör tarafından etkilendiği ve bu sebeple iktisadi değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak için çok disiplinli bir yaklaşımın gerekli olduğunu, diğer sosyal bilimlerden ayrı tutulamayacağını ve ağır varsayımlar altında üretilen, zihinsel süreç sonrasında ortaya çıkan bilginin sınırlı olduğu ve genel geçerliliği olmadığı vurgulanmıştır. Kurumsal

iktisat yaklaşımına göre ekonomik analiz istatistiki yöntemlerle kanıtlanması zorunlu olan bir alandır (Ertuğrul, 2014:589-593).

Ana akım iktisadi düşüncenin önemli varsayımlarından biri olan piyasaların düzenli bir şekilde işlediği tam rekabet piyasasının geçerli olduğu yönündeki iktisadi ortam üzerinde durulmadan geçilebilecek bir olgu değildir. Neoklasik iktisadın varsayımlarının oluşturduğu temsili dünyada zaten kurumsal yapı piyasaların işlemlerini sağlamış, piyasa aktörleri aldıkları kararlar sonucunda kendileri için en iyi olan seçimi yapmışlardır. Neyse ki son yıllarda iktisat yazınındaki katkılar sayesinde bu katı varsayımlar esneme eğilimindedir. Bu varsayımları sağlayan koşulların hazır bulunması yerine bu varsayımların arkasında yatan temel sebepler üzerine odaklanılmıştır (Efendic, Pugh ve Adnett, 2011:587). Kurumsal yapının neoklasik iktisadın tam rekabet piyasası ideasını gerçekleştirmek için zemin hazırlayan değişkenler üzerinde önemli bir rolü vardır.

Kurumsal yapının ana akım Neoklasik iktisat teorisindeki yeri işlem maliyetleri üzerine etkisinden kaynaklanmaktadır. İktisadi faaliyetlerdeki işlem maliyetlerini en aza indiren kurumsal yapı iktisadi gelişmenin anahtarıdır. İşlem maliyetleri ekonomik performans üzerindeki etkisini dört farklı şekilde göstermektedir. Bunların ilki herhangi bir ekonomik işlemi –alıcı ve satıcı arasındaki alım satım işlemi, yatırımcılarla devlet otoritesi arasında olası el koyma işlemi-gerçekleştiren taraflar arasındaki bilgi farklılığı ve dolayısıyla bu işlem sonucunda bir tarafın kendi lehine ve aleyhine gelişecek durumları tam olarak kestirememesidir. İster aile, birey gibi küçük unsurlar olsun ister şehir devlet gibi büyük unsurlar söz konusu olsun herhangi bir ekonomik birimdeki karar alıcıları bu işlemler sonucunda ne kadar fayda veya zarar elde edeceklerini bilemeyeceklerinden bu işlemi gerçekleştirip gerçekleştirilmemek konusunda kararsız kalabilecekler ve sonuç olarak bu ekonomik birimde iktisadi işlemlerin derinleşmesi ve genişlemesi epeyce zor olacaktır (North,1992: 6-7). Bilgi asimetrisi probleminin alıcı ve satıcılar devlet ve girişimciler arasında görülmesinin yanı sıra satıcıların bir anlamda girişimcilerin de kendi aralarında görülmektedir. Girişimcilerin işletmelerinde kullandıkları üretim tekniklerini önemli ölçüde belirleyen bilgi farklılığıdır. Herhangi bir üreticinin herhangi bir mal ve hizmet üretiminde onun daha verimli ve ucuz bir şekilde üretilmesini sağlayan üretim tekniklerinin her üretici tarafından eşit düzeyde

bilinememesi tekellerin oluşmasına neden olacak, büyük bir refah kaybına ortam hazırlayacaktır. Bu durum az gelişmiş ülkeler açısından çok daha kritiktir. Teknolojik ilerlemelerin öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen yapısı bu entelektüel birikim ortamından epeyce uzak kalan az gelişmiş ülkeler için önemli bir sorundur (Stiglitz,1989).

İşlem maliyetlerinin ikinci kaynağı piyasaların büyüklüğüyle ilgilidir. Piyasadaki aktörlerin birbirleri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunu belirleyen piyasa büyüklüğü arttıkça işlemlerin gerçekleşmesinde kişisel ilişkilerin ticareti yönlendirmesi veya kişisel güven ilişkisi yeterli olmamaktadır. Bunların ötesinde daha kapsayıcı ve nesnel sınırların oluşmasını zorunlu hale gelmektedir. İşlem maliyetlerinin üçüncü kaynağı kurumsal yapının işlemlerin uygulanmasına toplumdaki bireyleri ve diğer karar alıcıları ne kadar teşvik ettiğine ve uygulanmaması durumunda yasal sistemin bireyleri ne kadar caydırıcı nitelikte olduğunu ifade eder. Burada kastedilen şey yasal altyapının bu koşulları oluşturmak için iyi tanımlanmış ve kapsayıcı olmasına ek olarak toplumdaki unsurların bu yasal sisteme uygun şekilde davranmalarındır. Zira mevzuat hükümleri bireylerin ve organizasyonların davranışlarını iktisadi gelişme lehine yeterince sınırlayamayacaktır. İşlem maliyetlerin dördüncü ve son kaynağı insanların dış çevreyi nasıl algıladığını belirleyen ideolojilerdir. İdeolojilerin aynı zamanda bireylerin seçimlerine yön vermesi gerçekten bireylere kendileri için en akılcı ve en faydalı olacak seçimleri yapmalarına engel olmaktadır. Böyle bir toplumsal ortamda karar almakta belirleyici olan çoğu zaman bireylerin sahip oldukları ideolojileri olacaktır. Dolayısıyla bu da ekonominin kaynaklarının doğru alanlarda kullanılmasını engelleyen diğer bir etkidir (North,1992: 8-10).

Ekonomik aktörlerin karar vermelerinde etkili olabilecek tüm değişkenlerle ilgili tam bir bilgiye sahip olması ancak bu çeşit bir bilgi kümesinin varlığını zorunlu kılacak kurumsal bir yapının olması halinde mümkün olacaktır. Bu yapı bütünüyle tam rekabet piyasasının tasvirinde kullanılan bir ortamı temsil eder. Kurumsal nitelik açısından oldukça iyi durumda bulunan ülkelerde dahi asgari düzeyde alım satım işlemleri esnasında karşılaşılan asimetrik bilgi probleminin neden olduğu işlem maliyetleri mevcuttur. Ancak bu düzeydeki maliyetler alım satım ilişkisine büyük hasarlar verecek nitelikte olmamaktadır. Seçilenlerle seçilmişlerin oluşturduğu politik piyasanın

büyüme teşvik edici yasal düzenlemelerin ortaya çıkmasını sağlaması bu piyasanın ne kadar etkin olduğuyula yakından ilişkilidir. Bu politik piyasada gerçek anlamda ideolojilerden ve onların dayattığı önyargılardan sıyrılmış bir şekilde politik piyasanın aktörlerinin sunulan hizmeti ödüllendirmesi gereklidir.

Bireylerin davranışlarını sınırlayan onları belli türde davranmaya teşvik eden kurumsal yapının başarısı ekonomideki aktörlerin özgür ve yaratıcı düşünme becerilerini teşvik etmesine, mülkiyet haklarını belirlemesine ve iyi bir şekilde tanımlamasına ve yasal süreçlerde sözleşmeye bağlılığı teşvik etmesine bağlıdır. Eğer bir ekonomide sahip olunan kaynaklar, toplumsal öncelikleri piyasa aracılığıyla yansıtan etkinlik kaygısı dışında farklı amaçlarla kullanıldığında ekonominin geneli için önemli bir kayıp ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki belirli bir zümrenin ve grubun veya bu ayrıcalıklı zümre ve grup tarafından uygun görülen kişilerin tercihleri ekonomik seçimleri belirlediğinde toplumun tümü için olumlu sonuçlar beklemek epeyce güç olacaktır. Toplumda egemenliğe sahip olan sınırlı kişi veya kişilerden oluşan grup bir yandan ekonominin kaynaklarının verimsiz kullanılmasına neden olurken diğer yandan da bu durumdan rahatsızlık duyan bireylerin tepki göstermeleri neticesinde siyasi ve politik kargaşalara ve hatta iç savaşılar neden olmaktadır. Toplumun bütün bireylerinin eşit yurttaşlık haklarına sahip olduğunu gerçek manada hissetmesi veya en azından kendi haklarının bilinçli bir şekilde gasp edilmediği düşüncesine sahip olması toplumsal huzur; politik, siyasi ve aynı zamanda ekonomik istikrar için elzem bir durumdur. Ekonomilerin büyümesinde temel unsur olan yatırımların belirlenmesinde yönetimin keyfi uygulamaları konusunda endişe duyulmadığı bir ortam kurumsal niteliğin diğer bir boyutu olan mülkiyet haklarının geliştiği bir ekonomik çevreyi ortaya koymaktadır (Acemoğlu, 2010).

Kurumsal yapının ekonomik aktörlerin kararlarını alırken belirleyici olan çizdiği keskin sınırlar olduğu belirtilmiştir; fakat bu sınırların zaman içerisinde ekonomik gelişmeyi sağlayacak şekilde değişmesine hangi dinamiklerin sebep olduğu açıklanmamıştır. Sonraki kısımda kurumsal değişimin hangi gerekçelerle gerçekleştiği daha doğrusu hangi koşullar gerçekleştiğinde bu çeşit bir değişimin mümkün olduğu ifade edilecektir.

2.3.1.Kurumsal Değişim

Kurumsal değişim burada kullanılacak olan anlamıyla iktisadi gelişmeyi olumlu yönde etkileyecek olan kurumsal yeniliklerin gerçekleştiği bir durumu ifade etmektedir. Ekonomik performansta gelişmeyi sağlayacak kurumsal değişimin ne olduğu ve bu değişimin hangi dinamikler aracılığıyla gerçekleştiği önemli bir konudur. Kurumsal değişim beşeri sermaye, fiziki sermaye teknolojik değişim gibi iktisadi gelişmenin görünür belirleyicilerindeki artışları teşvik eden bir olayı anlatırken diğer tarafta piyasa başarısızlıklarına neden olan işlem maliyetlerinin önemli oranda azaltılması durumunu ifade eder. Bireyleri daha fazla mal ve hizmet üretmeye teşvik etmenin yanında ekonominin kaynakların doğru alanlarda istihdam edilmesini sağlayacak ekonomik, sosyal ve politik çevrenin oluşması kurumsal değişimin vazgeçilmez unsurlarıdır. Peki bu çeşit bir değişimin kaynağı nedir ve bu denli faydalı iken bazı toplumlar bu değişimi neden başaramıyor?

Kurumsal değişimin ortaya çıkmasında elbette toplumların tarihsel ve coğrafi geçmişlerinin büyük bir etkisi vardır fakat politika belirleyicinin sınırlı olsa da yapabileceği şeyler mevcuttur. politika belirleyicinin ülkelerin tarihi ve coğrafi özelliklerini etkileme gücü sınırlıdır ve hatta hiç yoktur. Bu sebeple burada değişimin kaynağı olarak beşeri faktörler dikkate alınacaktır. Bir politika belirleyici toplumun gerçeklerini de dikkate alarak kurumsal değişimin önünü açmayı arzu eder. Kurumsal değişimin ortaya çıkması belli grupların bu değişim dolayısıyla mağdur olmasına neden olur. Hatta mağdur olan bu kesim çoğunlukta ise hükümetin seçmenlerinden oluşuyorsa kurumsal değişim büyük oranda gerçekleşemeyecektir. Toplumsal kargaşa pahasına yöneticiler toplumun geneli, için faydalı olabilecek reform faaliyetine girişmekte isteksiz görüneceklerdir (Acemoğlu, 2013).

Kurumsal değişimin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla olası direnç hareketlerini önlemenin tek yolu toplumsal dinamikleri göz önüne almak suretiyle toplumun kalkınmasında önemli engeller olarak saptanmış olgulara ilişkin reform faaliyetine girişmektir. Böylece bir yandan iktisadi gelişmenin önündeki önemli bir engel kaldırılırken diğer yandan toplumdaki reform sonrası olumsuz etkilenen herhangi bir grup olmayacaktır. Toplumsal seçimlerde bir pareto optimuma erişme imkanı

sağlayan bu değişiklik katı reform politikasından daha uygulanabilir görünmektedir ve arzu edilen sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Burada kamu politikalarına fazlaca ağırlık vermek hatalı bir yaklaşım olacaktır: çünkü kamu otoritesi tarafından alınan kararlar kaynak dağılımını etkinlik aleyhine bozabilecek ve kaynak israfına neden olabilecektir. Ekonomik gelişmeyi teşvik edecek nitelikteki reformun temel özelliği kamu politikasının yalnızca serbest piyasanın çözmekte zorlandığı veya hiçi bir şekilde öngöremediği problemleri çözmek olmalıdır. Sonuçta kamu otoritesi piyasa aktörlerine nazaran farklı bir bilgi donamına sahiptir ve ekonominin uygun yatırımları yapabilmesi adına yeterince özverili olabilecek bir güvenceye sahiptir. Girişimcilerin yetersiz bilgi donanımı ve olası başarısızlık riskini göze alamamaları gerçeği kamunun üstlenmesi gereken ödevi işaret etmektedir (Rodrik, 2009: 99-102).

2.4.TİCARET-ENTEGRASYON

Kalkınmada ticaret ve entegrasyonun belirleyici rolü olduğunu düşünen iktisatçılara göre herhangi bir ülkenin diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım miktarının artması ve dünya mal ve hizmet piyasalarına uyum sağlamış olması iktisadi gelişme adına faydalı olacaktır. Zira bu durum ülkelerin dış piyasalardan uygun şekilde fonlanmasına, dış piyasada ucuz olan ülkelerin iç piyasada yer bulmasına aynı zamanda ülkenin dışa açılmasıyla kendi mallarına olan talebin artışı sonrasında ülkenin üretiminin değerlendirilmesine, farklı teknolojilerle yabancı ülkelerdeki üreticilerin ülkesinde yaptığı üretim vasıtasıyla tanışmasına neden olmaktadır (Sachs, Warner, Fisher,1995; Gül ve Kamacı, 2012). Tüm bunlar iktisadi gelişmeyi olumlu yönde etkileyecektir.

Bununla birlikte ticaret ve entegrasyon düzeyinin artmasıyla toplumların refahının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Singer (1950), Prebish (1959), Karim(2005) ve Şerefli (2016)'e göre, artan ticaret ve dünya piyasalarıyla birçok nitelik bakımından iç içe olmanın ülkeler üzerinde olumsuz koşulları üretme şansı bulunmaktadır. Bu düşüncenin temellendirilmesinde kullanılan başlıca sebepler şu şekilde özetlenebilir: Engel yasası gereği az gelişmiş ülkelerin dışarıya sattıkları malların fiyatı düşerken gelişmiş ülkelere aldıkları ürünlerin fiyatları yükselme eğilimindedir. Bu sebeple ticaretin geçen zaman içinde fakir ülkeler için ortaya çıkardığı bu durum dışa açılma düşüncesini çürütmektedir. Ticarete açılma

politikasına karşı çıkanların diğer önemli eleştirisi artan ticaret hacmiyle birlikte başa çıkılamaz büyüklüğe ulaşan dış ticaret açıklarıdır. Sürdürülemeyen borç gerçeği bu ülkelerin gelecekteki dönemlerde ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlamalarında yüksek faiz altında borçlanmalarına neden olacaktır (Attri,1996:Nurkse,1961:Richards,2001).

Kalkınmada ülkelerin uygulamaları gereken ticaret politikasıyla ilgili denebilir ki salt bir kapalı ekonomi dünya piyasalarında olumsuz bir izlenim oluşturacak bu da ülke için oldukça yıkıcı sonuçlar doğuracaktır. Geleneksel dış ticaret teorisinin öngördüğü şekilde tamamiyle dışa açılan bir ülke için büyük riskler meydana gelmektedir. Bu nedenle radikal ticaret politikaları yerine sektörel nitelikleri, dönemsel dinamikleri ve ülke gerçeklerini dikkate alan ticaret politikaları uygun yöntem olarak görünmektedir (Hausmann, Hwang ve Rodrik, 2007:12-13).

Coğrafi koşullar sebebiyle karmaşık endüstri toplumu haline gelmeleri epeyce zaman almış, hukuki altyapının sağlıklı iş ortamına zemin hazırlayacak nitelikteki yasal düzenlemelerinin olmadığı veya çok önemli eksikleri barındırdığı ve buna ek olarak bütün mevzuat hükümleri iktisadi faaliyeti teşvik etmek maksadıyla tasarlanmış olmasına rağmen toplumdaki uygulamaların bu mevzuata büyük tezatlar oluşturduğu, ihtiyacınız olan mal ve hizmetleri daha az çabayla elde etmenizi sağlayan serbest ticaretin gelişmediği toplumlarda iktisadi gelişmeye dair Adam Smith ‘in iş bölümü ve uzmanlaşma, Harrod-Domar modelindeki sermaye birikimi ve tasarrufun, başta Solow modeli olmak üzere uzun vadedeki iktisadi gelişmeyi teknolojik gelişmeye atfeden iktisatçıların ortaya koyduğu çözüm önerileri geçerliliğini yitirecektir. Aslında iktisadi gelişmenin nasıl olacağına dair klasik ve neoklasik iktisadın analizler ve buna eşlik eden öngörülleri iktisadi gelişmeyi tasvir etmek yönünden değerlidir, fakat bu tasvirin arka planı iktisadi gelişmenin doğasını anlayabilmemiz açısından en az bu analizler kadar hayatidir. Aslında klasik iktisatçılardan Adam Smith bu gerçeğin altını şu ifadelerle çizmiştir:

“Bir toplumun ekonomik kalkınması ancak bireylerin kendi kabiliyetlerini özgürce kullanabilecekleri fırsat eşitliğini sağlayacak adil yönetime, özel mülkiyet hakkının korunmasına, sözleşmelerin uygulanması için yasal altyapının -caydırıcı nitelikte olmasına ve yükümlülük gerçekleştirilmesinde kamu otoritesinin alacaklı tarafa güvence sağlamasına bağlıdır. Üretim ve ticaret faaliyeti her ne kadar gelişmiş olursa olsun bu koşullar

oluşmadığında sadece kısa bir süre için ekonomik gelişme adına yararlı sonuçlar verecektir.”

2.5. BÖLÜM:LİTERATÜR ÖZETİ

Barro (1991), çalışmasında 98 ülkenin 1960-1985 yılları arasındaki ekonomik göstergelerini ortalama değerlerini kullanarak sabit durum gelir düzeyini nelerin belirlediğini araştırmıştır. Solow Büyüme modelinin öngördüğü zengin ve fakir ülkeler arasındaki yakınsamanın ancak yüksek beşeri sermaye stokuna sahip olmaları durumunda gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Politik istikrarı ölçmek için kullandığı yıllık ortalama darbe ve devrimlerin ve 1 milyon nüfus başına siyasi suikastlerin sayısını ve piyasa başarısızlıklarından oluşan kurumsal faktörlerin özel sektör ve kamu kesimi yatırımları kontrol edildiğinde dahi istatistiksel olarak anlamlı katsayıları nedeniyle önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

Diamond (1994), çalışmasında tarihin farklı halklar için farklı yönde geliştiğini bu durumun halkların yaşadığı coğrafyaların farklı nitelikte olması ve bu coğrafi farklılığın beraberinde getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma seviyesi ile yalıtılmışlık düzeyi arasındaki farklılıklar nedeniyle olduğunu ifade etmiştir.

North(1994), çalışmasında kurumların batı dünyasının gelişiminde önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir, kurumsal yapıdaki değişimin işlem maliyetlerini önemli bir oranda düşürerek etkin piyasaların oluşmasına izin verdiğini bu sayede ekonominin sahip olduğu kaynakları doğru bir şekilde istihdam ettiğini belirtmiştir.

Knack ve Keefer (1995), çalışmalarında ülkelerin ortalama gelir düzeyini belirlemede kamulaştırma riskini ve hukuk kurallarına bağlılık gibi kurumsal faktörlerin daha başarılı ölçümlerini kullanmış, büyüme oranı farklılıklarını açıklamada daha yüksek R kare katsayıları bulunmuştur. Ayrıca benzer beşeri sermaye stokuna sahip kurumsal nitelikleri benzer olan düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkelerin yakınsamasının kurumsal nitelikleri arasında önemli bir fark bulunanlara nazaran daha hızlı olduğunu öngörmüştür.

Hall (1999) çalışmasında 127 ülkeden oluşan örneklemi ve eşanlılık problemini önlemek amacıyla araç değişkenler yöntemini kullanarak oluşturduğu ekonometrik

modelin sonuçlarını dikkate alarak kurumsal değişkenlerle birlikte kamu politikalarından oluşan toplumsal yapı olarak tanımladığı göstergenin ülkelerin gelişmişlik farklarını matematiksel olarak belirleyen üretkenlik farklılıklarına yol açtığını ifade etmiştir. Üretkenlik katsayılarının değişmesinden sorumlu olan, iktisadi gelişmeyi teşvik edecek sosyal yapıya sahip olan ülkelerin görece daha yüksek gelir düzeyine ulaştıklarını; hırsızlık, rant arayışı ve anarşi gibi toplumsal problemlere yol açan sosyal yapıya sahip olan ülkelerin ise daha düşük gelir düzeyinde kaldıklarını ortaya koymuştur.

Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001) çalışmalarında Avrupalıların 64 kolonisinde uyguladıkları politikalardan yola çıkarak kurumsal yapının iktisadi gelişme üzerindeki etkisini incelemiştir. Oluşturdukları iki aşamalı en küçük kareler (2AEK) yönteminin sonuçlarını dikkate alarak Avrupalıların yöreye özgü hastalıklardan korunabildikleri ölçüde kendilerine has özel mülkiyet haklarını koruyan, devlet otoritesini yasalarla sınırlandıran kurumsal yapıyı inşa edebildiklerini ve bu yapının iktisadi gelişme üzerinde belirleyici bir rol üstlendiğini ifade etmişlerdir.

Rodrik, Subramanian ve Trebbi (2002) çalışmalarında iktisadi gelişmenin temel belirleyici olarak düşündüğü ticaret-entegrasyon, coğrafi özellikler ve kurumsal yapının gelir üzerindeki doğrudan etkilerini ortaya çıkarmak amacıyla kurumsal yapı ve ticaret entegrasyona ilişkin dışsal değişkenler kullanmıştır. 80 ülke için tahmin ettiği modelde kurumsal yapıya ilişkin katsayı tahmininin diğer değişkenler kontrol edildiğinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlarına rağmen kurumsal yapı kontrol edildiğinde diğer değişken katsayı tahminlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını belirtmiştir.

Efendic, Pugh ve Adnett (2011) çalışmalarında kurumsal yapı ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi açıklamak için iktisat yazınındaki çalışmalar arasında modelin nasıl kurulduğu, hangi zaman diliminin kullanıldığı, örneklem seçimi , kurumsal niteliğe ilişkin vekil olarak kullanılan değişkendeki farklılıklar sebebiyle bir uygulama birliğinin yakalanamadığını ifade etmiştir. “Regresyon analizinin regresyon analizi” olarak ifade ettiği meta-regresyon analizi (MRA) sonuçlarına dayanarak büyüme oranı ve kurumsal yapı ilişkisinin model seçimine göre değişkenlik gösterirken; gelir düzeyinde kurumsal yapıyla olan pozitif ilişkinin farklı modellerde korunduğunu ortaya koymuştur.

Law, Lim ve Ismail (2013) çalışmalarında kurumlar ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen nedensellik ilişkisinin ihmal edildiğini vurgulamış. Bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri'nden yararlanarak 60 ülke için panel veri analiziyle tahmin etmiş. İki değişken arasındaki Granger nedensellik ilişkisinin gelirin farklı düzeylerinde farklı sonuçlar oluşturduğunu ortaya koymuştur. Yüksek gelirli ülkelerde kurumların iktisadi gelişmenin nedeni olduğunu; düşük gelirli ülkelerde ise iktisadi gelişmenin nitelikli kurumların oluşmasına zemin hazırladığını ifade etmiştir.

Bennett,Faria,Gwartney ve Morales (2017) çalışmalarında Avrupalıların eski kolonilerinde uyguladığı politikaların kolonilerdeki Avrupalılar için yaşam koşullarının uygunluğuna ek olarak koloniyi oluşturan Avrupa ülkesinin kimliğinden etkilendiğini belirtmiştir. Bu iki durum için sırasıyla 1500 yılındaki kolonilerdeki nüfus yoğunluğunu ve koloniyi kuran ülkenin İngiltere olup olmadığını gösteren bir kukla değişkeni vekil olarak kullanmıştır. Oluşturduğu iki aşamalı en küçük kareler (2AEKK) yöntemiyle 60 ülke için tahmin etmiştir. Kurumsal nitelikte bir birimlik artışın kişi başına gelirden %3,4 lük bir artışa neden olduğunu ifade etmiştir.

3.BÖLÜM:ESKİ AVRUPA KOLONİLERİNDE İKTİSADİ KALKINMANIN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK UYGULAMA

Ekonomik kalkınmışlık farklılıklarının temel belirleyicilerinin neler olduğunu ortaya koymak amacıyla bu uygulamada her biri 1700 ve 1900 yılları arasında olmak üzere farklı dönemlerde koloni deneyimi yaşamış Eski Avrupa kolonileri örneklemini kullanılmıştır. Acemoğlu, Johnson ve Robinson 2001 yılında yayınlanan “Colonial Origins of Comparative Development” isimli makalelerinde de bu örneklem ele alınmıştır. Eski Avrupa kolonilerinden oluşan bu örneklemin seçilmesinin gerekçesi yazarların orijinal makalesinde de belirttiği gibi kurumsal yapı gibi bir çok iktisadi değişkenle çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunan bir değişkenin bugünün iktisadi gelişmişlik farklılıklarına olan doğrudan etkisini ortaya koyabilmesidir. Bu durumu sağlayan şey ise diğer değişkenlerle sistematik bir nedensellik ilişkisi bulunmayan o dönemde Avrupalılar için yaşam koşullarının uygunluk düzeyinin bugünün kurumsal yapısını belirlemesidir. Birkaç ülke için eksik veri sebebiyle 64 ülkeden oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Bu çalışmada göçmen ölüm oranları mevcut olan 80 ülkenin verisi kullanılacak esasen yazarların kendi sitesinde paylaştığı veri seti 81 koloni ülkesinden oluşmakta fakat Afganistan’a ait veriler eksik olduğundan ve sağlıklı olmadığından bu ülkeye ait gözlem örneklem dışında tutuldu.

Bir önceki bölümde iktisadi gelişmişlik farklılıklarında hangi etmenlerin belirleyici olduğunu ve bu belirleyicilerin hangi etki kanallarıyla ekonomik performansı etkilediği açıklanmıştır. Aslında bu farklı yaklaşımların her biri önemli bir noktayı aydınlatmaktadır. Bunun yanında bu değişkenler arasında önemli bir neden sonuç ilişkisi vardır. Gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin aynı zamanda işlem maliyetlerini azaltan kurumları inşa edebildikleri inkar edilemez bir gerçektir. Ülkelerin küreselleşme tecrübeleri aynı zamanda kurumsal nitelikteki iyileşmelerle ve gelir düzeyindeki artışlarla eşleşme eğilimindedir. Dış ticaretin artışı belirli türden kurumların oluşmasına zemin hazırlarken; yüksek gelir düzeyinin ticaret hacmini artıran bir unsur olarak ortaya çıktığı gözlenmiştir. İşte bu noktada bu problemleri aşmak ve iktisadi gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılığın sebebinin ne veya neler olduğunu ortaya koymak amacıyla uygun bir ekonometrik modelin inşa edilmesi gerekmektedir. Sonraki

bölümde bu model inşa edilecek ve hangi gerekçelerle modelin bu şekilde inşa edildiği açıklanacaktır.

3.1. YÖNTEM VE VERİ SEÇİMİ

Bu bölümde ülkeler arası zenginlik farklılıklarının oluşmasında hangi etmenlerin belirleyici olduğu ortaya konmaya çalışılacak. Zenginlik farklılıkları ifadesi yerine bir anlamda ekonomik performans farklılıkları da denilebilir; ancak buradaki amaç iktisadi kalkınmışlık farklılıklarını açıklamak ve somut, ölçülebilir ve nesnel ölçütlere dayandırmaktır. Kalkınmanın neyi ifade ettiğine ilişkin birinci bölümde yapılan tartışmanın da açıkça gösterdiği gibi kalkınma olgusu çok boyutludur ve kalkınmanın her bir boyutun dikkatle incelenmesi gereklidir. Ancak şu da açık bir gerçektir ki kişi başına gelir düzeyi gelirin adaletsiz dağıldığı birkaç ülke hariç gelişmişlik farklılıklarını önemli oranda açıklamaktadır. Kalkınmışlık düzeyini belirlemek maksadıyla kişi başına gelir düzeyi yerine kişi başına gelirdeki büyüme oranları aynı gerekçeyle uygun bir aday olarak görünmektedir; fakat büyüme oranlarına ilişkin kimi tarihlere ilişkin veri eksikliği bulunmaktadır ve bu verilerin güvenilirliği konusunda şüphe ve koşullu yakınsama öngörüsü de dikkate alındığında büyüme oranlarının son yıllarda gelişmişlik farklılıklarını açıklamak açısından başarılı bir kriter olmadığı söylenebilir. Son yıllarda büyüme oranları en düşük olan ülke gruplarından biri gelişmiş ülkeler olarak ortaya çıktı. Bu amaca uygun olarak kalkınmışlık düzeyini temsil etmesi adına ülkelerin kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri kullanılacaktır.

Kalkınmışlık düzeyleri arasındaki farklılığı betimlemek amacıyla kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verilerinin en uygun aday olduğu ifade edilmiştir. Fakat buradaki kalkınmanın temel belirleyicileri ortaya çıkarmakta karşılaşılan diğer temel zorluk kalkınma düzeyi ile onun olası belirleyicileri arasındaki içsellik problemi olarak görünmektedir. Ülkelerin bulunduğu coğrafyanın, sahip oldukları kurumsal yapı ve ülkelerin küreselleşmenin nimetlerinden ne ölçüde yaralandıklarını gösteren ticaret-entegrasyon düzeyinin gelir düzeyinin önemli bir belirleyicisi olmasının yanında gelir düzeyinin de bu değişkenler üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yüksek gelir düzeyi beraberinde işlem maliyetlerini en aza indirebilecek kurumların oluşmasına zemin hazırlamakta ülkelerin ticaret hacmini artırmakta ve dünyanın en az gelişmiş

bölgelerinden Sahra altı Afrika ülkeleri için çölün yalıtılmış olan kısmında daha az ticaret yapması kurumsal nitelikte iyileşmeyi sağlayacak kamu sağlığının asgari düzeyde sağlanamaması sebebiyle kurumsal yapı büyümeyi teşvik edecek şekilde değişmemektedir.

Gelir düzeyi ile iktisat teorisinde etkinlik kaybına neden olarak ülkelerin ekonomik performansını olumsuz yönde etkileyen işlem maliyetlerini en aza indiren coğrafya, kurumsal yapı ve ticaret entegrasyon düzeyi arasındaki gerçek ilişki bulunmaya çalışıldığı için iktisat yazınında muhtemel açıklamalar olarak karşılaşılan her bir değişkenin gelir düzeyi ile arasındaki çift taraflı nedensellik ilişkisine bir çözüm bulunmasını gerektirmektedir. Bu çözümün bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasındaki dolaysız ilişkiyi ortaya koyması gerekmektedir. Bu nedenle oluşturulan modelde açıklayıcı değişken olarak düşünülen coğrafya, kurumsal yapı ve ticaret entegrasyon düzeyinin her birisiyle sıkı bir ilişki içerisinde bulunan ve hatta onun ayrılmaz bir parçası olan ve aynı zamanda açıklanan değişken gelir düzeyi ile sistematik bir ilişki içerisinde bulunmayan değişkenlere ihtiyaç duyulmaktadır: Araç değişkenler yöntemi (Gujarati, 2011:451-453).

Yöntem seçimine karar verdikten sonraki diğer önemli problem değişkenlere ilişkin hangi göstergelerin kullanılacağı sorunudur. Coğrafya kavramı, kurumsal yapı, ticaret entegrasyon kavramları oldukça geniş kavramlardır ve ulaşmak istenilen sonuç bakımından bunlara ilişkin vekil olarak kullanılan değişkenler hayati olmaktadır. Bu çalışmada iktisat teorisine ve bu konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarla uyum sağlanabilmesi adına coğrafya değişkenini betimlemek amacıyla ekvatora olan uzaklığı vekil olarak kullanılacaktır. Bunun dışında iktisat literatüründe ülkelerin bulunduğu coğrafyayı temsil etmek üzere kış mevsiminde kar ve don olayının yaşandığı gün sayısı, denize olan uzaklık ve ortalama sıcaklık gibi değişkenler kullanıldı. Fakat bunların istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemeleri ve ekvatora olan uzaklık değişkeni kadar kapsamlı olmamaları sebebiyle daha az tercih edildi. Burada literatürdeki çoğunluğa uyarak ve böylece literatürle karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşmak için ekonomik performansta belirleyici olan ülkelerin bulunduğu coğrafyayı ekonometrik modelde ekvatora olan uzaklık temsil edecek.

Ticaret entegrasyon düzeyini modelde temsil eden değişken ülkelerin yaptıkları ihracat ve ithalat toplamına eşit olan dış ticaretin düzeyinin gelir düzeyine oranıdır. Bu değişken için 2015 yılı Dünya Bankası verileri; yalnızca örnekleme yer alan ülkelere Venezuela'ya ait veri Dünya Bankası veri tabanında mevcut olmamasından dolayı Dünya Ticaret Örgütü'nün aynı değişken için oluşturulan verisi kullanılmıştır. Dış ticaretin gelir düzeyi coğrafya ve kurumsal faktörlerden etkilendiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu değişkenin gelir üzerindeki doğrudan etkisini tahmin etmek amacıyla kullanılması gereken bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada kullanılacak olan araç değişken Frankel ve Romel tarafından oluşturulan çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminleridir (1999).

Diğer açıklayıcı değişken ekonomik performans üzerinde belirleyici olan insanlar tarafından oluşturulan ve toplumdaki bireylerin uymak zorunda oldukları biçimsel ve biçimsel olmayan kuralları ifade eden kurumsal yapı için ise Dünya Bankası tarafından oluşturulan hukukun üstünlüğü endeksi değeri kullanılmıştır. Bu değişkenle ilgili belirli ölçüde ihtiyatlı olunması zorunludur zira iktisadi performansta iyileşmeyi sağlayacak kurumsal yapının nasıl olması gerektiğine dair iktisat teorisinde anlatılan belirli türdeki yasal düzenlemeler kurumsal yapıya ilişkin önemli derecede yanlış yargılara neden olabilecektir. Şöyle ki birisi tamamiyle mülkiyet haklarını koruyan, fırsat eşitliğine zemin hazırlayacak nitelikte hukuki düzenlemeleri yapmış olan bir ülke diğeri ise mülkiyet haklarının korunduğuna ilişkin, fırsat eşitliğinin oluşmasına adına ,kamunun can ve mal güvenliğinin devlet tarafından teminat altına alındığının gösteren hiçbir mevzuat hükmünün bulunmadığı veya mevzuat hükümlerinin büyük boşluklar oluşturduğu yasal altyapının yeterince oluşturulmadığı bir ülke varsayalım. Daha genel anlamda bu ülkedeki vatandaşları can ve mal güvenliği devletin koyduğu kuralların güvencesi altında . Fakat uygulamada ilk ülkede önemli derecede özel yatırım eksikliği var, ülke vatandaşları ekonominin geleceğiyle ilgili önemli kaygılar taşımakta ve iktisadi faaliyet önemli oranda aksamakta. Bu durumun sebebi ise devletin kuralları uygulamada toplumsal huzursuzluk ortamında büyük bir zorluk çekmesi, kuralların uygulanmasında ilgililer tarafından yapılan ihmaller ve hatta kamu sağlığını tehdit eden ciddi bir salgın hastalık mevcut. İkinci ülkedeki duruma değinilecek olur ise iktisat teorisine hakim olan birine sorulduğunda bu ekonominin kaderi yoksul bir ülke veya en

iyi olasılıkla gelişmekte olan ülke sınıfında yer alacak bir ülke olmasıdır. Fakat uygulamada ikinci ülkede yaşayan toplumun üyelerine diğerk ülkede yaşayan insanlara tanınan güvence çok daha fazladır. Bu nedenle kurumsal yapıya ilişkin ülke yerleşiklerinin ve diğerk ülkede yaşayan bireylerin algıları kusursuz bir yasal mevzuat alt yapısına nazaran çok daha önemlidir.

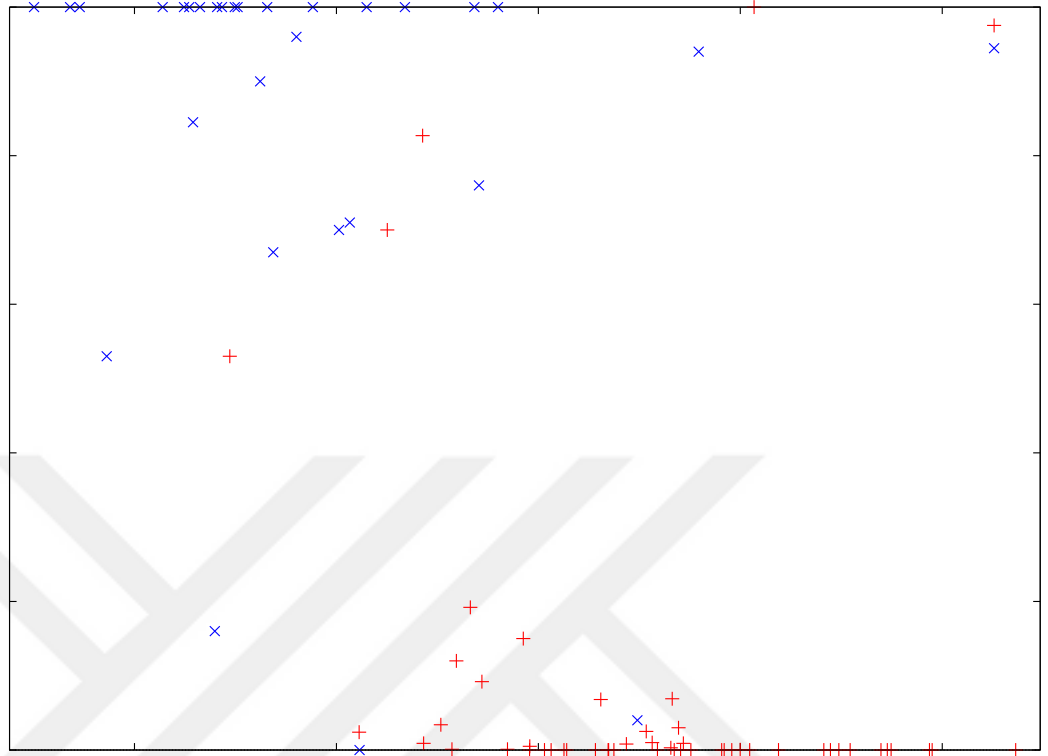
Kurumsal yapıya niteliğini saptamak için kamulaştırma riski, mülkiyet hakları endeksi gibi farklı göstergeler önceki çalışmalarda kullanılmıştır fakat bu değışkenler arasındaki yüksek korelasyon ve hukukun üstünlüğü endeksinin diğerk birçok değışkeni kapsaması sebebiyle kurumsal yapının önemli bir göstergesi olması nedeniyle çalışmada bu endeksin kullanılmasına neden oldu (Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002:5-6). Kurumsal yapı için kullanılan araç değışken ise Acemoğlu, Robinson ve tarafından oluşturulan Eski Avrupa kolonilerindeki göçmen ölüm oranlarıdır (2001).

Sahra Altı Afrika lkelerinin bulunduğ coğrafiyadan kaynaklanan olumsuzluklar bu ülkelerin ekonomik performansını önemli ölçüde baltalamıştır. ln ayırdığı kıtanın kaderleri de farklı yönde gelişmiştir. Kıtanın kuzeyi güneyine nazaran daha zengin ve refah içerisinde yaşamakta iken güney kısmındaki ülkeler kamu sağlığını tehdit eden hastalıklar, yoksulluk, iç karışıklıklar ve politik istikrarsızlıklarla karşı karşıyadır. Sahra altı Afrika'sına has bu niteliklerden hangisinin diğerkinin nedeni olduğ epeyce karışık bir durumdur. Sefalet içindeki insanlar yönetiminden memnun olmadığı grubu iktidardan indirmeye çalışırken diğerk yandan bu karışıklıkların iktisadi faaliyet üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri görülmüştür. Bütün bu olumsuz değerkendirmelere rağmen Sahra altı Afrika lkeleri arasında kendine farklı bir yol çizen bir ülke vardır: Botswana. Botswana Dünya Bankası verilerine göre 2016 yılı için satın alma gücü paritesi temelinde cari fiyatlarla hesaplanan kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla düzeyi 16 989 Amerikan doları idi. Anı dönem için Sahra Altı Afrika lkelerinin gelir ortalaması 3 731 Amerikan doları düzeyindedir. Botswana örneğindeki istisnai duruma rağmen bu zamana kadar ki ampirik çalışmaların doğerkuladığ gibi bu coğrafiyada yaşayan ülkelerin gelir düzeyinin düşük olması bir rastlantının ürünü değildir. (lkeler arası gelir düzeyi farklılıklarının gerekçelerini ortaya koymak için yapılan bir çok çalışmada Sahra Altı Afrika coğrafiyasını niteleyen bir kukla değışken kullanılmıştır.) Bu nedenle analize Afrika ülkelerine ilişkin bir kukla değışken dahil

edilmiştir. Fakat Sahra Altı Afrika ülkelerine ilişkin bir kukla değişken modele dahil edilirken daha önce de belirtildiği gibi modeldeki diğer değişkenlerle sistematik bir nedensellik ilişkisi içerdiğinden bu ülke grubunu çok iyi tasvir eden hatta bu ülke grubunun ayrılmaz bir özelliği olan ve aynı zamanda diğer model değişkenleriyle herhangi bir nedensellik ilişkisi içermeyen bir değişkene ihtiyaç duyulmaktadır. Bu değişken, bu çalışmada ülkelerin karşı karşıya oldukları sıtma hastalığının plasmodium faciparum özel türü için hastalığa maruz kalma riski olarak seçilmiştir.

Ülkelerin sahip olduğu gelir düzeyinin hastalığın ortadan kaldırılmasında önemli bir etkisinin olduğunu savunanlar olsa da hastalığın coğrafi dağılımı oldukça dikkat çekicidir. Dünya Sağlık Örgütü 2015 yılı için yayımladığı Dünya Sıtma Raporu verileri göz önüne alındığında tropikal bölgede dünyanın diğer bölgelerine nazaran hastalığın görülme riski yüksektir. Bu düşüncüyü vurgular bir şekilde John Gallup ve William Sachs ın çalışmalarında söz konusu ülke için hastalığın büyük bir tehdit olmaktan çıkmasında ülkenin ekonomik koşullarından ziyade coğrafi ve ekolojik nedenlerin ağır bastığını ve hastalığın belirli coğrafyalarda kalıcı bir hal aldığı ifade edilmiştir (1998:3). Bu durumu destekler nitelikte Afrika ülkelerine ait olmak üzere kişi başına gsyh ve sıtma endeksi arasındaki ilişkinin çok farklı yönde geliştiğini söylemek mümkündür. Şekil 3.1’de Sahra Altı ülkeleri ve diğer ülkeler için sıtma endeksi ve gelir düzeyine ilişkin basit korelasyon ilişkisi verilmiştir. Artan gelir düzeyiyle birlikte hastalık riskinin azaldığını söylemek oldukça güçtür. Zengin tropik bölge ülkeleri arasında dahi önemli oranda hastalık riskiyle karşı karşıya olan ülkeler mevcuttur. Gerçekten bazı iktisatçıların çalışmalarında savunulduğu gibi artan gelir düzeyi hastalık riskinin azalmasıyla sonuçlanamamıştır. Zaten şu anda gelir düzeyi yüksek olan ülkeler tropik bölgenin epeyce uzağında yer almaktadır. Bu sebeple sıtma endeksi değerinin bu ülke grubunu betimlemek amacıyla araç değişken olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.1: Sıtma Endeksi ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2016)



Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Sıtma Raporu, (2016) ve Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, (2016)

3.2. VERİ, MODEL VE DEĞİŞKENLER

3.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Analizde kullanılacak olan eski Avrupa koloni ülkelerinden oluşan 80 ülkeden oluşan örnekleme ait değişkenlerin tanımlarına, kullanılan veri setine ilişkin detaylı bilgilere ve tanımlayıcı istatistiklere bu bölümde yer verilecektir. İktisadi kalkınmışlık seviyesini göstermek üzere modelde kullanılan kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri satın alma gücü paritesi temelinde 2015 yılı için Dünya Bankası veri tabanından alındı. Bu değerlerin doğal logaritması alınarak logaritmik ölçek kullanıldı. Ülkelerin bulunduğu coğrafyanın kalkınmışlık üzerindeki etkisini ölçmek için ise ekvatora olan mutlak uzaklık verisi La Porta'nın "Quality of Government" isimli çalışmasından alındı (1999). 0 ile 1 arasında değişen değerler ülkelerin ekvatora olan birim uzaklıklarının göstermektedir. Ekvator dairesindeki ülkeler için değer 0 iken Kuzey ve Güney Kutup Noktası için 1 değeri elde edilmektedir. Diğer coğrafya değişkeni ise Sahra altı Afrikasına ait kukla değişken değeridir. Ülkelerin bu coğrafyada bulunması halinde 1

bulunmaması halinde ise 0 değerinin alır. Diğer bağımsız değişken olan ticaretin gelire oranı ise Dünya Bankası tarafından 2015 yılı için oluşturulan dış ticaretin gelire olan oranını gösteren dış ticaret / gsyh değerleri kullanıldı.

Kişi başına gelir düzeyi, göçmen ölüm oranları ve dış ticaretin gelir düzeyine oranını gösteren değişkenlerin doğal logaritması alınarak logaritmik ölçek kullanıldı. Bu değişkenler dışındaki diğer değişkenler için ise düzey verileri kullanılmıştır. Çalışmada yapılan analiz boyunca gretl ekonometri programından yararlanılmıştır.

Tablo 3.1’de bu değişkenlere ilişkin özet istatistikler sunulmuştur. 80 ülkeden oluşan örnekleme en yüksek gelire sahip olan ülke 86 128 dolarlık geliri ile Singapur iken en düşük gelire sahip olan ülke 666 dolarlık gelir düzeyi ile Orta Afrika Cumhuriyeti’dir.

Dış ticaret verileri dikkate alındığında ticarete ve entegrasyon düzeyi en yüksek olan ülke %389 ile Hong Kong iken en düşük oran %19 ile Sudan’a aittir.

Kurumsal niteliği ölçmek için kullanılan hukukun üstünlüğü endeksi değeri en yüksek olan ülke 2,0014 ile Yeni Zelanda iken en düşük değere sahip olan ülke -2,0324 Venezuella’dır. En yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerin en yüksek ve en düşük kurumsal niteliğe sahip olan ülkelerle uyuşmaması durumu bile tek başına iktisadi kalkınmışlık düzeyinin belirlemede en azından başka niteliklerin de önemli olduğunu göstermektedir. Aslında ileriki bölümlerde görüleceği gibi bu tam da bu tezde savunulan düşüncedir: Kurumsal nitelik iktisadi gelişmişlik farklarını açıklaması bakımından oldukça yol göstericidir; fakat coğrafi koşullar da en az onun kadar önemli bir yere sahiptir.

Tablo 3.1:Özet İstatistikler

Değişken	Ortalama	Ortanca	Enaz	Ençok
ekvatora_uzaklik	0,18497	0,16115	0,011100	0,66670
hukukun_ustunlugu	-0,30036	-0,52725	-2,0324	2,0014
sitma_endeksi	0,35153	0,027500	0,0000	1,0000
l_gocmen_olum_or~	4,6541	4,4427	2,1459	7,9862
l_ticarete_acikl~	2,7797	2,7838	0,94001	4,5864
l_disticaretin_g~	4,1890	4,1923	2,9497	5,9646
l_kisi_basina_gs~	8,8869	8,9569	6,5027	11,364
	Ölç.Sap.	Değ.Kat.	Çarpıklık	Basıklık
ekvatora_uzaklik	0,13593	0,73488	1,2815	2,1584
hukukun_ustunlugu	0,87144	2,9013	1,0770	0,68148
sitma_endeksi	0,44040	1,2528	0,60828	-1,5086
l_gocmen_olum_or~	1,2208	0,26231	0,17800	0,043717
l_ticarete_acikl~	0,75769	0,27258	-0,094232	-0,081935
l_disticaretin_g~	0,54567	0,13026	0,60029	1,4796
l_kisi_basina_gs~	1,1738	0,13209	-0,077239	-0,85918
	%5 yüzbr.	%95 yüzbr.	IQ aralığı	Kayıp göz.
ekvatora_uzaklik	0,011225	0,42165	0,16432	0
hukukun_ustunlugu	-1,2351	1,8246	0,81480	0
sitma_endeksi	0,0000	1,0000	0,93000	0
l_gocmen_olum_or~	2,7017	6,5043	1,4142	0
l_ticarete_acikl~	1,4083	4,0235	0,99447	0
l_disticaretin_g~	3,2954	5,0993	0,67270	0
l_kisi_basina_gs~	6,8762	10,746	1,7990	0

Not: **Ölç Sap.** standart sapmayı; **Değ.Kat.** standart sapmanın veri ortalamasına oranını göstermektedir. Değişkenlere ait detaylı açıklamalara ve kaynaklara ek kısmında yer verilmiştir.

3.2.2.Model ve Değişkenler

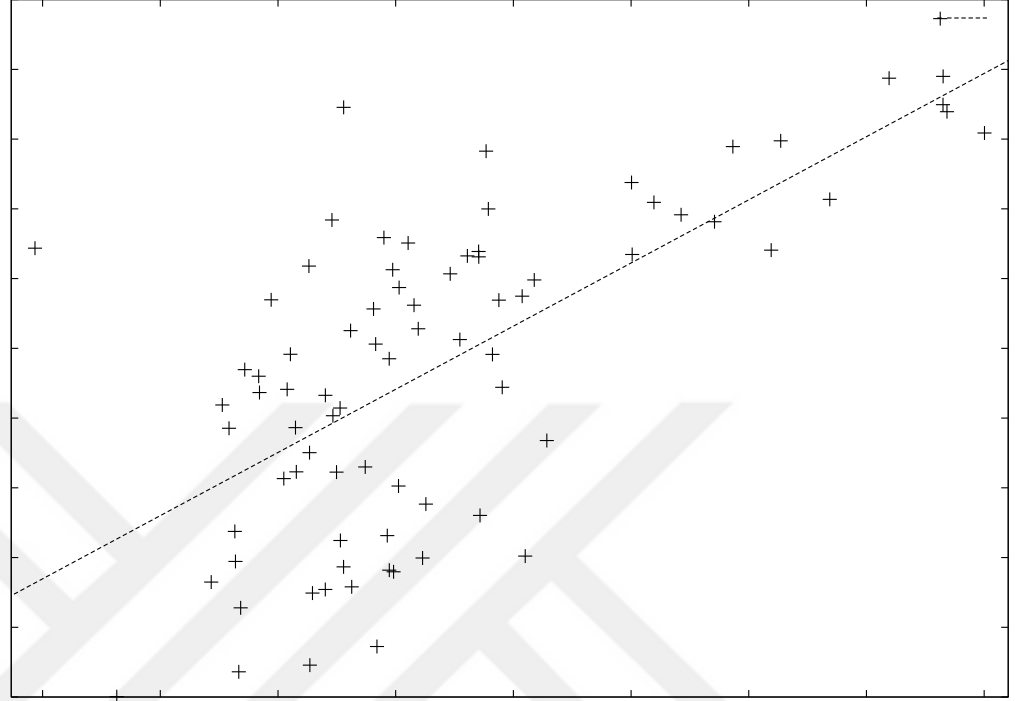
Bu çalışmada gelir düzeyinin hangi değişkenlerin belirlediğini bulmak amaçlandığı için oluşturulacak muhtemel model kurumsal yapının, coğrafyanın, ticaret-entegrasyon düzeyinin ve son olarak Sahra Altı Afrika coğrafyasına özgü ve bu değişkenler tarafından açıklanamayacak niteliklerinin etkilerini ortaya koymalıdır. Bu sebeple açıklanmak istenen temel model:

$$\log y_i = \mu_i + \alpha KUR_i + \beta ENT_i + \gamma COĞ_i + \delta SAH_i + \varepsilon_i \quad (3.1)$$

Şeklinde olacaktır. Burada y_i satın alma gücü paritesine uygun olarak 2016 yılı kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla değerini, KUR_i , ENT_i , $COĞ_i$, SAH_i sırasıyla kurumların, ticaret-entegrasyonun, coğrafyanın ve Sahra Altı Afrikası'nın kendine has özelliklerinin gelir düzeyini açıklamak için kullanılan ölçümlerini ; α , β , γ , δ bu değişkenlerin gelir düzeyine olan etkisini ölçen katsayıları , ε_i ise rassal hata terimini göstermektedir. Temel modeldeki temel belirleyicilere ait vekil değişkenlerin detaylı açıklamalarına ve kaynaklarına ek kısmında yer verilmiştir.

Bu değişkenlerin bağımlı değişken olan kişi başına gelir düzeyi ile olan arasındaki basit korelasyon ilişkisi aşağıdaki tabloda verilmiştir. Sırasıyla tablolar gelir düzeyi ile hukukun üstünlüğü, dış ticaretin gelirdeki payı ülkenin ekvatora olan uzaklığı Sahra Altı Afrikasında bulunan bir ülke olup olmadığını gösteren değişkenler ve kişi başına gsyh düzeyi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Beklenildiği kurumsal yapının niteliğini temsil etmek üzere analizde kullanıla hukukun üstünlüğü endeksi ile iktisadi gelişmişlik düzeyinin gösteren kişi başına gelir düzeyi arasında pozitif bir ilişki var.

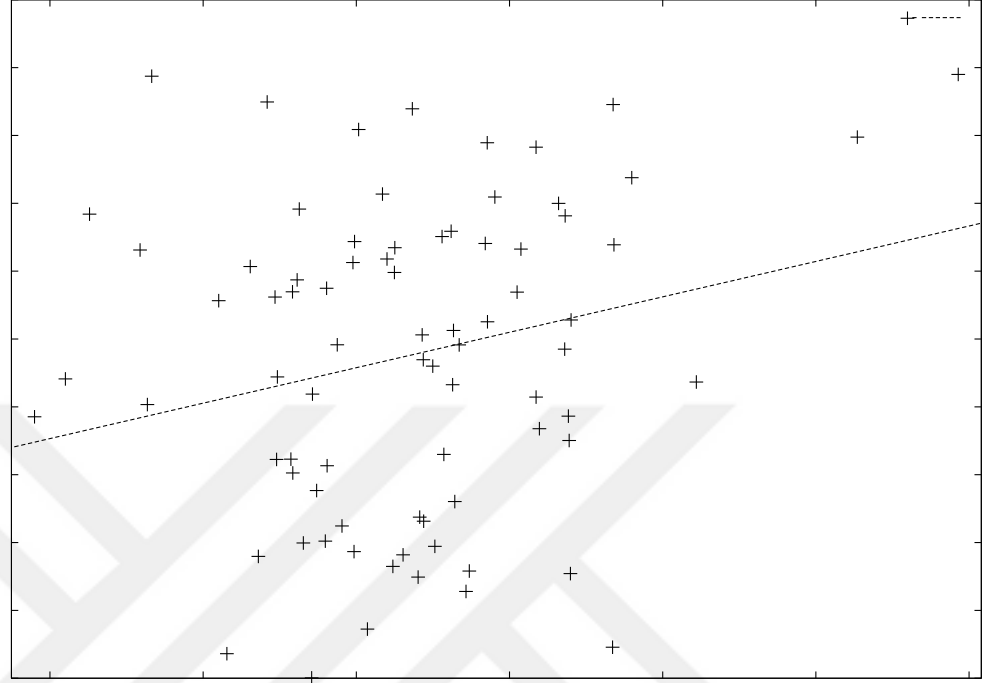
Şekil 3.2:Kurumsal Yapı ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2015)



Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri ve Dünya Bankası, Dünya Yönetişim Göstergeleri (2016)

Dış ticaret düzeyi gelir düzeyi arasında kurumsal yapı ve gelir düzeyi arasındaki kadar güçlü olmasa da pozitif bir ilişki mevcut. Dış dünyayla sıkı ticaret bağları olan bunun sonucunda gelirinin önemli bir oranını dış ticaretin oluşturduğu ülkeler genel olarak daha yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip olma eğiliminde.

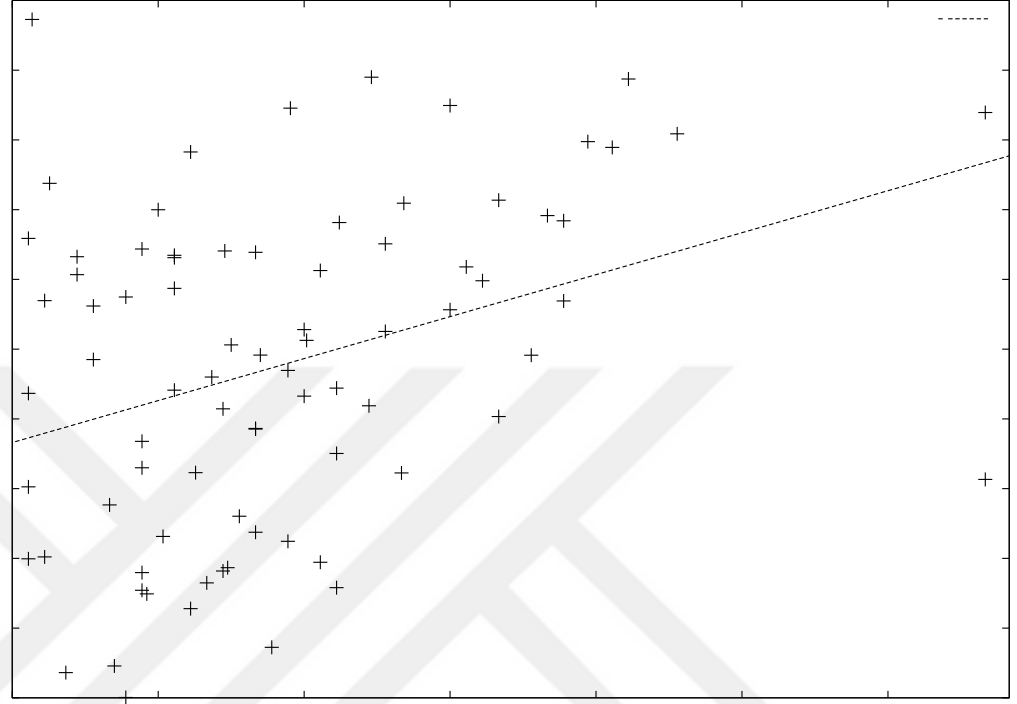
Şekil 3.3:Ticaret- Entegrasyon Düzeyi ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (2015)



Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, (2016) ve Dünya Ticaret Örgütü, Ülke Ticaret Görünümü, (2016)

Ekvator dairesinden uzaklaştıkça ülkelerin gelir düzeyleri artma eğiliminde görünmektedir. Bu grafik sıcak bölgede yaşayan insanların iklim ve coğrafyanın bireyin kişiliği ve sağlığı üzerine olumsuz etkilerini olduğunu ve soğuk bölge insanların çalışkan ve azimli olduğu iddiasını destekler nitelikte görünmektedir.

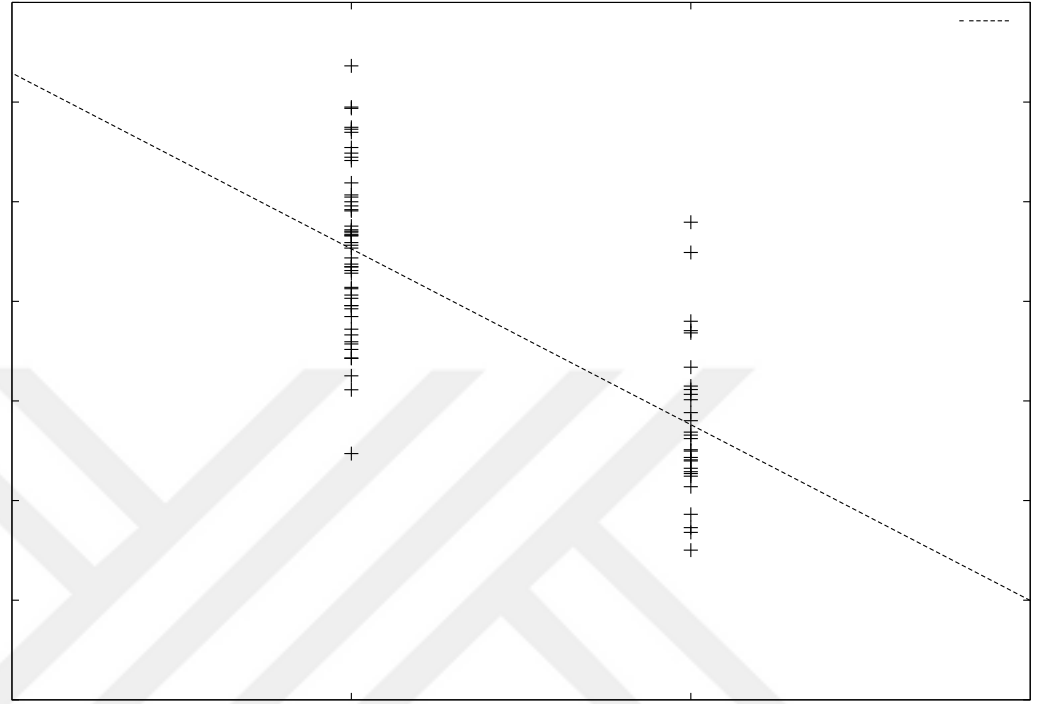
Şekil 3.4: Ekvatora Uzaklık ve Kişi Başına Gsyh İlişkisi (Örnekleme Dahil Olan Ülkeler, 2015)



Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri (2016)

Afrika ülkelerinin iktisadi gelişmişlik bakımından dezavantajlı durumu basit korelasyon ilişkisinde de ortaya çıkmaktadır. Bu bölgedeki coğrafyanın neden olumsuzluklar bölge ülkelerinin dünyanın diğer bölgelerine nazaran gelir düzeyinin daha düşük olma eğiliminde olmasına sebep oldu.

Şekil 3.5: Sahra Altı Afrika Ülkelerine Ait Kukla Değişkene Karşı Kişi Başına Gsyh Dağılımı (2015)



Kaynak: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri (2016)

Standart en küçük kareler (SEK) yöntemiyle yapılan analiz sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Hukukun üstünlüğü ve Sahra Altı Afrika ülkeleri için kullanılan kukla değişken istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiş olmasına rağmen ticaret-entegrasyon ve ekvatora olan uzaklık değişkenleri için istatistiksel olarak anlamlı olmayan sonuçlar ortaya çıktı. R kare değeri dikkate alındığında modelin tümü kişi başına gelir düzeyindeki tüm değişimin % 71'ini açıklamaktadır.

Tablo 3.2:İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicileri (SEK yöntemiyle)

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: l_kisi_basina_gsyh				
Farklı serpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	9,11822	0,619558	14,72	8,15e-024 ***
ekvatora_uzaklik	0,106234	0,459817	0,2310	0,8179
hukukun_ustunlugu	0,617721	0,102803	6,009	6,25e-08 ***
sahra_alti_afrika	-1,28840	0,179335	-7,184	4,18e-010 ***
l_disticaretin_g~	0,107412	0,143704	0,7475	0,4571
Bağımlı değişken ort	8,886925		Bağımlı değişken ö.s.	1,173835
Kalıntı kareleri top	31,37362		Bağlanım ö.h.	0,646773
R-kare	0,711780		Ayarlamalı R-kare	0,696409
F(4, 75)	59,20060		P-değeri(F)	1,84e-22
Log-olabilirlik	-76,07271		Akaike ölçütü	162,1454
Schwarz ölçütü	174,0556		Hannan-Quinn	166,9205

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. **l_kisi_basina_gsyh**: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; **ekvatora_uzaklik**, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçüğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; **hukukun_ustunlugu**: herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; **sahra_alti_afrika**: ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; **l_disticaretin_gelire_orani**: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017

Kişi başına gelir düzeyi onun temel belirleyicileri olarak düşünülen değişkenler arasındaki basit korelasyon ilişkisi ve SEK tahmini sonuçları iktisadi beklentilerle uyumlu olmakla birlikte kişi başına gelir düzeyini belirlemede kullanılan değişkenler

arasındaki içsellik problemi nedeniyle her bir değişkenin gelir üzerindeki doğrudan etkisi araç değişkenler yardımıyla iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin edildi. (Hall and Jones,1999: 98-100) Açıklanmak istenen temel modeldeki değişkenleri betimlemek için araç olarak kullanılan değişkenlere ilişkin denklemler şu şekilde ifade edilebilir:

Birinci aşama regresyon denklemleri:

$$KUR_i = \phi_i + \psi GÖÇ_i + \theta TİC_i + \sigma COĞ_i + \tau SIT_i + \varepsilon_{KUR_i} \quad (7.2)$$

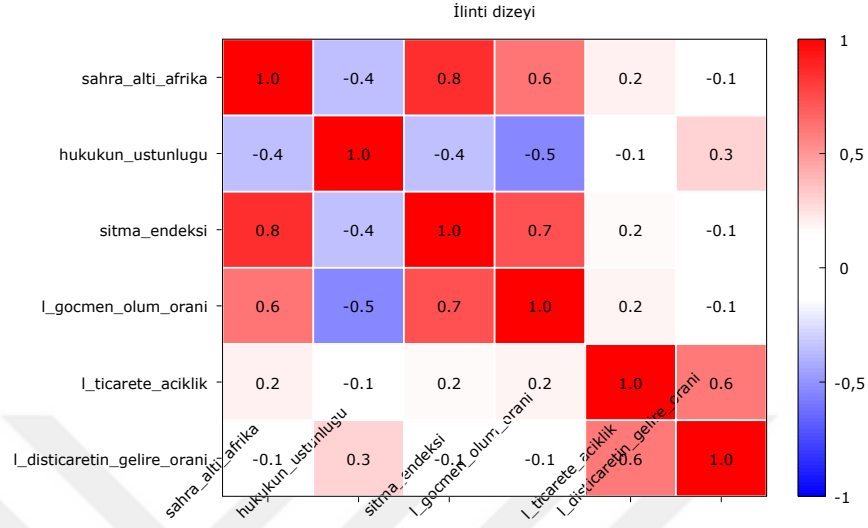
$$ENT_i = \omega_i + \rho TİC_i + \xi GÖÇ_i + \zeta COĞ_i + \pi SIT_i + \varepsilon_{ENT_i} \quad (7.3)$$

$$SAH_i = a_i + b SIT_i + c GÖÇ_i + d COĞ_i + e TİC_i + \varepsilon_{SAH_i} \quad (7.4)$$

Burada $GÖÇ_i$, Eski Avrupa Kolonilerindeki göçmen ölüm oranını; $TİC_i$, ticaret ve entegrasyon için araç olarak kullanılan Frankel ve Romer tarafından oluşturulan regresyonun ticaret/ gelir oranı tahminini göstermektedir. Modelde kullanılan araç değişkenlerin detaylı açıklamalarına ve kaynaklarına ek kısmında yer verilmiştir.

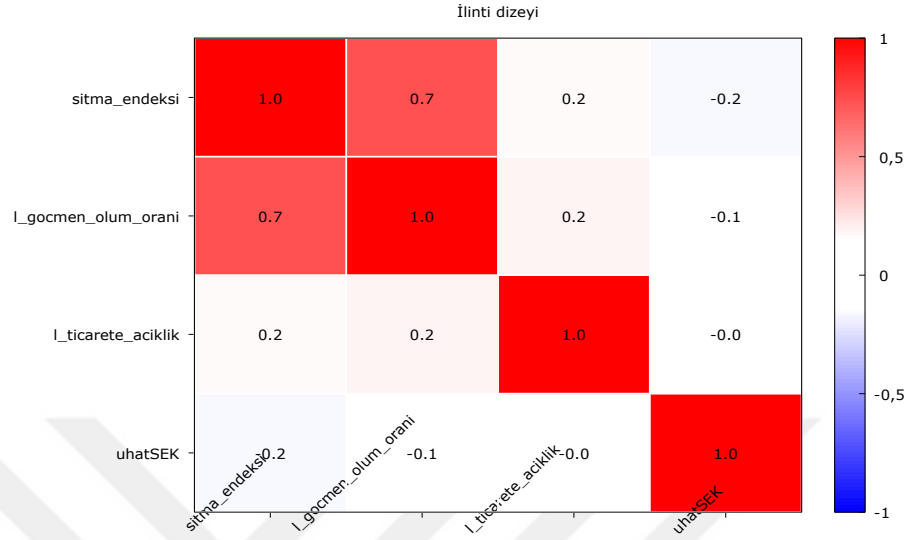
İki aşamalı en küçük kareler yönteminde kullanılacak araçların geçerli olabilmesi için tasvir ettiği açıklayıcı değişkenle arasındaki korelasyonun bulunması ve aynı zamanda eş anlılık probleminin olduğu SEK tahminindeki hata terimiyle korelasyonsuz olması gerekmektedir (Gujarati, 2015: 451). Bu çalışmada kullanılan örnekleme ait araç değişkenler ve betimledikledikleri açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi Şekil 3.6'da gösterilmektedir. Dikkat edilirse değişkenler arasındaki korelasyonun açıklayıcı değişkenlerin kendisi dışındaki korelasyon katsayısının en yüksek değeri araç olarak kullanıldığı değişkenle olduğu görünmektedir (Bir değişkenin kendisi ile olan korelasyonu doğal olarak 1 değerine eşittir).

Şekil 3.6: Kullanılan Araçların Geçerliliği (Araçın Ait Olduğu Açıklayıcı Değişkenle Korelasyonu)



Analizde kullanılacak araç değişkenin geçerli olabilmesi için diğer kriter SEK tahmininin elde edilen hata terimi ile ilişkisinin zayıf olması gerektiği idi. Şekil 3.7’de görüldüğü gibi açıklayıcı değişkenleri betimlemekte kullanılan araçların hata terimi ile olan ilişkisi oldukça zayıf. en yüksek değer sıtma endeksi ile olan ilişki oda ihmal edilebilecek bir değer olarak görünmektedir (Gujarati, 2015: 451-453).

Şekil 3.7: Kullanılan Araçların Geçerliliği (SEK Tahmininin Hata Terimi ile Açıklayıcı Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişkisi)



Değişkenler arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinin neden olduğu problemi önlemek için kullanılan araç değişkenler modele dahil edildiğinde kurumsal yapının ve Afrika kıtasına ait kukla değişkenin anlamlı katsayı tahminleri bulundu. Hukukun üstünlüğü endeksindeki bir puanlık iyileşme gelir düzeyinin % 62 artışını sağlamaktadır. (Bu değişkene ait katsayı tahmini 0,62 olduğundan ve açıklayıcı değişken doğrusal biçimde ve bağımlı değişken logaritmik ölçek biçiminde olduğundan bu katsayı tahmini yarı esnekliği ifade etmektedir: kurumsal yapının niteliğindeki 1 birimlik artış kişi başına gelirden neden olduğu % 62 lik bir gelir artışına neden olmaktadır.) Sahra Altı Afrika coğrafyasında bulunan ülkeler bu bölgenin neden olduğu olumsuzluklardan korunabilmiş olsalardı eğer ortalama olarak şu anki kişi başına gelir düzeylerinden 5 kat daha fazla gelir düzeyine sahip olabilirlerdi. (Bu kukla değişkene ait katsayı tahmini -1,57 olduğu için ortalama kişi başına gayri safi yurtiçi hasılda yol açtığı gelir kaybı $e^{-1,57}=0,21$; bu coğrafyada bulunan koloni ülkeleri dünyanın diğer bölgelerindeki koloni ülkelerinin yaklaşık %20 sine ulaşabildiler, bu da 5 katlık kişi başına gelir düzeyi farklılığının nedeniydi.)

Tablo 3.3: Ana Model İktisadi Kalkınmanın Temel Belirleyicileri (2AEK yöntemiyle)

2AEK (2SLS), kullanılan gözlemler: 1-80 Bağımlı değişken: l_kisi_basina_gsyh Araçlı : hukukun_ustunlugu sahra_alti_afrika l_disticaretin_gelire_orani Araçlar: const sitma_endeksi l_gocmen_olum_orani l_ticarete_aciklik ekvatora_uzaklik Farklıserpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	z	p-değeri

const	9,31749	1,04940	8,879	6,75e-019 ***
hukukun_ustunlugu	0,622041	0,231990	2,681	0,0073 ***
sahra_alti_afrika	-1,57384	0,222872	-7,062	1,65e-012 ***
ekvatora_uzaklik	-0,222174	0,655543	-0,3389	0,7347
l_disticaretin_g~	0,101911	0,237389	0,4293	0,6677
Bağımlı değişken ort	8,886925	Bağımlı değişken ö.s.		1,173835
Kalıntı kareleri top	32,80458	Bağlanım ö.h.		0,661358
R-kare	0,707339	Ayarlamalı R-kare		0,691730
F(4, 75)	35,17647	P-değeri(F)		1,59e-16
Log-olabilirlik	-519,4937	Akaike ölçütü		1048,987
Schwarz ölçütü	1060,897	Hannan-Quinn		1053,762
Hausman sınaması - Sıfır önsavı: SEK tahminleri tutarlı Kavuşmazsal sınama istatistiği: Ki-kare(3) = 9,23421 p-değeri = 0,0263337				

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. *l_kisi_basina_gsyh*: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; *ekvatora_uzaklik*, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; *hukukun_ustunlugu* : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; *sahra_alti_afrika* : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; *l_disticaretin_gelire_orani*: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017 Kaynak: Dünya Bankası, 2017; *sitma_endeksi*: sitma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek riak altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sitma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü, 2017; *l_gocmen_olum_orani*: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; *l_ticarete_aciklik*: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logaritması. Kaynak: Frankel ve Romer, 1999

3.2.3.Birinci Aşama Regresyon Sonuçları

Birinci aşama regresyon sonuçları da göstermektedir ki şimdiki kurumsal yapının niteliği ile sömürge döneminde göçmenlerin ölüm oranları arasında Frankel ve Romer tarafından yapılan regresyon tahminleriyle dış ticaretin gelir düzeyine oranı ve sıtma hastalığı riskiyle ülkenin Sahra Altı Afrikası'nda bulunan bir ülke olması arasında güçlü bir ilişki mevcut. Bu durum ekonometrik modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerliliği konusunda önemli bir fikir vermektedir. standart en küçük kareler yöntemi tahminlerinin tutarlılığına ilişkin yapılan Hausman sınaması sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir: Modelde kullanılan bu araç değişkenlerle oluşturulan iki aşamalı en küçük kareler yöntemiyle oluşturulan model SEK tahminlerinin tutarlı olmaması sebebiyle geçerliliğini kanıtlamaktadır.

Ana modeldeki bağımsız değişkenlerin araç değişkenlerle olan regresyon ilişkisini gösteren birinci aşama regresyon sonuçları dikkate alındığında 2015 yılındaki kurumsal niteliği gösteren hukukun üstünlüğü endeksi bundan asırlar öncesinde Avrupalıların kurdukları kolonilerde yüz yüze oldukları ölüm tehdidiyle yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Avrupalı göçmenlerin yüksek ölüm oranlarındaki bugünün kurumlarının şekillenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Zira bu değişkene ait katsayı tahmini pozitifdir ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı yönündeki hipotez %99 güven düzeyinde reddedilmektedir. Coğrafyaya ilişkin değişken için katsayı tahmini de anlamlıdır fakat göçmenlerin yüzleştikleri ölüm oranları kadar yüksek bir anlamlılık düzeyine sahip değildir.

Tablo 3.4:Kurumsal Yapı ile Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: hukukun_ustunlugu				
Farklıserpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
const	0,949741	0,588637	1,613	0,1108
ekvatora_uzaklik	1,60148	0,782438	2,047	0,0442 **
l_ticarete_acikl~	0,0954102	0,114921	0,8302	0,4090
sitma_endeksi	0,262247	0,273244	0,9598	0,3403
l_gocmen_olum_or~	-0,409040	0,113886	-3,592	0,0006 ***
Bağımlı değişken ort	-0,300358		Bağımlı değişken ö.s.	0,871436
Kalıntı kareleri top	38,59756		Bağlanım ö.h.	0,717380
R-kare	0,356629		Ayarlamalı R-kare	0,322316
F(4, 75)	8,622765		P-değeri(F)	8,83e-06
Log-olabilirlik	-84,36158		Akaike ölçütü	178,7232
Schwarz ölçütü	190,6333		Hannan-Quinn	183,4983

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. * ,** ve *** simgeleri sırasıyla, %1 ,%5 ve %10 önem düzeylerini göstermektedir. **ekvatora_uzaklik** ,ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta,1999 ;**hukukun_ustunlugu** : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; **sitma_endeksi**: sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek riak altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü , 2017;**l_gocmen_olum_orani**: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; **l_ticarete_aciklik**: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logartması. Kaynak: Frankel ve Romer,1999.

Dış ticaretin gelir düzeyine oranı Frankel ve Romer tarafından oluşturulan ticarete açıklık değişkeniyle istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif biri ilişkiye sahiptir.

Dolayısıyla ticarete açıklık tahminlerinin ticaret entegrasyon düzeyinin gösteren dış ticaretin gelire oranının için uygun bir araç olduğu söylenebilir.

Tablo 3.5: Ticaret-Entegrasyon Düzeyi ile Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: l_disticaretin_gelire_orani				
Farklı serpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	3,37692	0,264449	12,77	1,70e-020 ***
ekvatora_uzaklik	0,00831772	0,320752	0,02593	0,9794
sitma_endeksi	-0,0206837	0,153679	-0,1346	0,8933
l_gocmen_olum_or~	-0,0989445	0,0671776	-1,473	0,1450
l_ticarete_acikl~	0,459887	0,0774286	5,939	8,33e-08 ***
Bağımlı değişken ort	4,189015	Bağımlı değişken ö.s.		0,545674
Kalıntı kareleri top	13,94676	Bağlanım ö.h.		0,431227
R-kare	0,407103	Ayarlamalı R-kare		0,375481
F(4, 75)	10,14614	P-değeri(F)		1,28e-06
Log-olabilirlik	-43,64392	Akaike ölçütü		97,28784
Schwarz ölçütü	109,1980	Hannan-Quinn		102,0629

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. . *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %1 ,%5 ve %10 önem düzeylerini göstermektedir. **ekvatora_uzaklik** ,ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta,1999; **l_disticaretin_gelire_orani**: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası ,2017 Kaynak: Dünya Bankası, 2017; **sitma_endeksi**: sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek risk altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü , 2017; **l_gocmen_olum_orani**: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; **l_ticarete_aciklik**: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logartması. Kaynak: Frankel ve Romer,1999.

Sahra ölünün güneyinde bulunan ölkelerin sahip olduğu dezavantajlı durumu doğru bir şekilde tasvir edebilecek bir değişken bulmak oldukça güçtür; fakat bu kukla değişken için araç olarak kullanılan sıtma endeksi değeri katsayılarının anlamlı ve pozitif çıkması doğru bir araç kullanıldığını göstermektedir.



Tablo 3.6: Sahra Altı Afrikasını Niteleyen Kukla Değişkenle Araç Değişkenler Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: sahra_alti_afrika				
Farklı serpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	0,0239296	0,231246	0,1035	0,9179
ekvatora_uzaklik	-0,0644888	0,233021	-0,2768	0,7827
sitma_endeksi	0,948451	0,125071	7,583	7,38e-011 ***
l_gocmen_olum_orani	-0,00936199	0,0461132	-0,2030	0,8397
l_ticarete_aciklik	0,0353144	0,0454684	0,7767	0,4398
Bağımlı değişken ort	0,400000	Bağımlı değişken ö.s.		0,492989
Kalıntı kareleri top	5,423013	Bağlanım ö.h.		0,268899
R-kare	0,717551	Ayarlamalı R-kare		0,702487
F(4, 75)	134,4904	P-değeri(F)		2,07e-33
Log-olabilirlik	-5,860081	Akaike ölçütü		21,72016
Schwarz ölçütü	33,63030	Hannan-Quinn		26,49528

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. . *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10 ,%5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. **sahra_alti_afrika** : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır **ekvatora_uzaklik** , ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta,1999 ; **sitma_endeksi**: sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek riak altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü , 2017; **l_gocmen_olum_orani**: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; **l_ticarete_aciklik**: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logartması. Kaynak: Frankel ve Romer,1999.

Birinci aşama regresyon tahminleri açısından diğer önemli bir nokta tüm tahminlerde modeller bütün olarak anlamlıdır ve sıkı sıkı ya bağlı olduğu düşünülen bağımsız değişkenler dışında kurumsal yapıya ait birinci aşama regresyon modelindeki coğrafya değişkenini tasvir eden ekvatora olan uzaklık haricinde diğer araç değişkenler için anlamlı olmayan katsayı tahminleri bulunmuştur.

3.2.4.Bağımsız Değişkenler Arasındaki Eşanlılık Problemi

Ülkeler arasındaki 2015 yılı kişi başına gelir düzeyi farklılıklarını belirlediği düşünülen değişkenler arasındaki regresyon ilişkilerinde çıkan istatistiksel olarak anlamlı ve iktisadi beklentilerle uyumlu çıkan katsayı tahminleri çoklu eşdoğrusallık ve daha da önemlisi çift yönlü nedensellik ilişkisinin sebep olduğu eşanlılık problemini göz önüne sermektedir. Beklenildiği gibi kurumsal yapı ülkenin dünya piyasalarıyla ne kadar entegre olduğundan, ülkelerin bulunduğu coğrafyadan ve kullanılan coğrafya değişkeninin tasvir etmekte yetersiz kaldığı Sahra Altı Afrika coğrafyasının neden olduğu olumsuzluklardan etkilenmektedir.

Tablo 3.7:Kurumsal Yapı ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: hukukun_ustunlugu				
Farklı serpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	-2,55038	0,733219	-3,478	0,0008 ***
l_disticaretin_gelire_orani	0,476262	0,174739	2,726	0,0080 ***
ekvatora_uzaklik	2,15037	0,882209	2,437	0,0171 **
sahra_alti_afrika	-0,393951	0,172770	-2,280	0,0254 **
Bağımlı değişken ort	-0,300358	Bağımlı değişken ö.s.		0,871436
Kalıntı kareleri top	42,38955	Bağlanım ö.h.		0,746832
R-kare	0,293421	Ayarlamalı R-kare		0,265530
F(3, 76)	10,82331	P-değeri(F)		5,33e-06
Log-olabilirlik	-88,11010	Akaike ölçütü		184,2202
Schwarz ölçütü	193,7483	Hannan-Quinn		188,0403

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. **l_kisi_basina_gsyh**: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; **ekvatora_uzaklik**: ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçüğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; **hukukun_ustunlugu**: herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; **sahra_alti_afrika**: ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; **l_disticaretin_gelire_orani**: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017

Kurumsal yapının diğer açıklayıcı değişkenlerde etkilenmesine benzer şekilde ülkelerin ticaret ve entegrasyon düzeyi ülkelerin bulunduğu coğrafyadan ve kurumsal yapının kalitesinden etkilenmektedir.

Tablo 3. 8: Ticaret-Entegrasyon Düzeyi ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: <i>l_disticaretin_gelire_orani</i>				
Farklıserpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	4,45188	0,136278	32,67	1,73e-046 ***
ekvatora_uzaklik	-0,947148	0,474000	-1,998	0,0493 **
sahra_alti_afrika	-0,0516011	0,109778	-0,4701	0,6397
hukukun_ustunlugu	0,229617	0,100097	2,294	0,0246 **
Bağımlı değişken ort	4,189015		Bağımlı değişken ö.s.	0,545674
Kalıntı kareleri top	20,43699		Bağlanım ö.h.	0,518563
R-kare	0,131194		Ayarlamalı R-kare	0,096899
F(3, 76)	2,488993		P-değeri(F)	0,066708
Log-olabilirlik	-58,92787		Akaike ölçütü	125,8557
Schwarz ölçütü	135,3838		Hannan-Quinn	129,6758

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. *l_kisi_basina_gsyh*: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; *ekvatora_uzaklik*, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; *hukukun_ustunlugu* : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. - 2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; *sahra_alti_afrika* : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; *l_disticaretin_gelire_orani*: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017 Kaynak: Dünya Bankası, 2017.

Sahra Altı Afrika ülkelerine ilişkin yapılan içsellik problemini araştırmak için oluşturulan regresyon modelinin yorumları için daha temkinli olmak gereklidir. Çünkü bu biçimde bir denklemde nitel bir bağımlı değişken mevcuttur. İçsellik probleminin varlığı kurumsal yapıya ilişkin katsayı tahminiyle ortaya çıkmaktadır. Zayıf kurumsal

yapı dünyanın Sahra altı coğrafyasında bulunan bir ülke olma olasılığını artırmaktadır. Diğer bir deyişle iktisadi gelişmeyi teşvik edecek nitelikteki bir kurumsal yapıya bu coğrafyada rastlanma ihtimali dünyanın diğer bölgelerine göre oldukça düşüktür.

Tablo 3.9:Sahra Altı Afrika Ülkelerine Ait Kukla Değişken ve İktisadi Kalkınmanın Diğer Temel Belirleyicileri Arasındaki Regresyon İlişkisi

SEK (OLS), kullanılan gözlemler: 1-80				
Bağımlı değişken: sahra_alti_afrika				
Farklı serpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	t-oranı	p-değeri
sabit	0,631953	0,405565	1,558	0,1233
ekvatora_uzaklik	-0,810491	0,521516	-1,554	0,1243
hukukun_ustunlugu	-0,142692	0,0634381	-2,249	0,0274 **
l_disticaretin_gelire_orani	-0,0387665	0,0827967	-0,4682	0,6410
Bağımlı değişken ort	0,362500	Bağımlı değişken ö.s.		0,483755
Kalıntı kareleri top	15,35375	Bağlanım ö.h.		0,449470
R-kare	0,169506	Ayarlamalı R-kare		0,136724
F(3, 76)	8,868588	P-değeri(F)		0,000041
Log-olabilirlik	-47,48842	Akaike ölçütü		102,9768
Schwarz ölçütü	112,5049	Hannan-Quinn		106,7969

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir. **l_kisi_basina_gsyh**: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; **ekvatora_uzaklik**, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999 ; **hukukun_ustunlugu** : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; **sahra_alti_afrika** : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; **l_disticaretin_gelire_orani**: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017

3.2.5. 2AEKK Regresyon Sonuçları (Sağkalım Analizi)

Ana modelde bulunan sonuçların geçerliliğini sorgulamak için sağ kalım analizine yer verildi. Analiz sonuçlarının da gösterdiği gibi dahil edilen değişkenler çok az bir değişime neden oldu. İlk olarak kullanılan coğrafya değişkenine ek olarak Latin Amerika ülkelerine ilişkin yeni bir kukla değişken tanımlandı ve regresyon tahminleri bu duruma özel olarak oluşturuldu. Latin Amerika ülkelerine ait kukla değişkenin eklenmesiyle kurumsal yapının niteliğini ve Sahra çölünün altındaki bölgeyi açıklamak için kullanılan değişkenler için katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamlılıklarını korurken, kurumsal yapıya ilişkin katsayı tahmininin anlamlılık düzeyi %95 e geldi, diğer yandan mutlak değer olarak her ikisinin de artış sağlandı.

Tablo 3.10: Latin Amerika Ülkelerine Ait Sağlıkım Analizi

2AEK (2SLS), kullanılan gözlemler: 1-80 Bağımlı değişken: <i>l_kisi_basina_gsyh</i> Araçlı : <i>l_disticaretin_gelire_orani</i> hukukun_ustunlugu sahra_alti_afrika Araçlar: const latin_amerika <i>l_gocmen_olum_orani</i> <i>l_ticarete_aciklik</i> <i>sitma_endeksi</i> ekvatora_uzaklik Farklıserpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	z	p-değeri
sabit	9,30904	1,05458	8,827	1,07e-018 ***
latin_amerika	0,0487475	0,217270	0,2244	0,8225
<i>l_disticaretin_g~</i>	0,0976513	0,236305	0,4132	0,6794
hukukun_ustunlugu	0,635519	0,253679	2,505	0,0122 **
sahra_alti_afrika	-1,53982	0,304728	-5,053	4,35e-07 ***
ekvatora_uzaklik	-0,207490	0,651419	-0,3185	0,7501
Bağımlı değişken ort	8,886925	Bağımlı değişken ö.s.		1,173835
Kalıntı kareleri top	32,50939	Bağlanım ö.h.		0,662809
R-kare	0,710077	Ayarlamalı R-kare		0,690487
F(5, 74)	28,21017	P-değeri(F)		6,95e-16
Log-olabilirlik	-511,2554	Akaike ölçütü		1034,511
Schwarz ölçütü	1048,803	Hannan-Quinn		1040,241
Hausman sınaması - Sıfır önsavı: SEK tahminleri tutarlı Kavuşmazsal sınama istatistiği: Ki-kare(3) = 9,60004 p-değeri = 0,0222906				

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem düzeylerini göstermektedir. *l_kisi_basina_gsyh*: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; *ekvatora_uzaklik*, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; *hukukun_ustunlugu* : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; *sahra_alti_afrika* : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; *l_disticaretin_gelire_orani*: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017 Kaynak: Dünya Bankası, 2017; *sitma_endeksi*: sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek riak altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü, 2017; *l_gocmen_olum_orani*: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; *l_ticarete_aciklik*: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logartması. Kaynak: Frankel ve Romer, 1999; *latin_amerika*: ülkenin bir Latin Amerika ülkesi olması durumunda 1, aksi durumda 0 değerini alır.

Weber in öncülüğündeki bir çok iktisadi çalışmada kültürel belirleyicilerin ekonomik performans üzerinde etkili olduğu vurgulandı. Bu durumu açıklığa

kavuşturmak amacıyla ülkelerdeki Protestan nüfus oranı ana modele ek bir açıklayıcı değişken olarak eklendi. Kültürel öğelerin savunucularının düşüncesine zıt olarak bu değişkene ait katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamlı değildi. Aynı zamanda ana modelde olduğu gibi Sahra Altı Afrika ülkelerine kurumsal yapıya ait katsayı tahminleri anlamlılıkları korundu.



Tablo 3.11: Kültüre Ait Açıklayıcı Değişkene Ait Sağkalım Analizi

2AEK (2SLS), kullanılan gözlemler: 1-80 Bağımlı değişken: l_kisi_basina_gsyh Araçlı : hukukun_ustunlugu l_disticaretin_gelire_orani sahra_alti_afrika Araçlar: const sitma_endeksi l_ticarete_aciklik ekvatora_uzaklik l_gocmen_olum_orani protestan_nufus_orani Farklıserpilimsellik-sağlam ölçünlü hatalar, değişke HC1				
	katsayı	ölç. hata	z	p-değeri
sabit	9,26259	1,06956	8,660	4,71e-018 ***
hukukun_ustunlugu	0,594292	0,258016	2,303	0,0213 **
l_disticaretin_g~	0,106710	0,238661	0,4471	0,6548
sahra_alti_afrika	-1,59351	0,229153	-6,954	3,55e-012 ***
ekvatora_uzaklik	-0,220737	0,651486	-0,3388	0,7347
protestan_nufus_~	0,00329274	0,00648722	0,5076	0,6118
Bağımlı değişken ort	8,886925	Bağımlı değişken ö.s.		1,173835
Kalıntı kareleri top	32,74318	Bağlanım ö.h.		0,665188
R-kare	0,707446	Ayarlamalı R-kare		0,687679
F(5, 74)	32,11263	P-değeri(F)		2,97e-17
Log-olabilirlik	-518,0201	Akaike ölçütü		1048,040
Schwarz ölçütü	1062,332	Hannan-Quinn		1053,770
Hausman sinaması - Sıfır önsavı: SEK tahminleri tutarlı Kavuşmazsal sinama istatistiği: Ki-kare(3) = 9,28089 p-değeri = 0,0257802				

Not: ö.s. ve ö.h. ölçünlü sapma ve ölçünlü hatayı göstermektedir. *, ** ve *** simgeleri sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem düzeylerini göstermektedir. **l_kisi_basina_gsyh**: satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; **ekvatora_uzaklik**, ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçüğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90. Kaynak La Porta, 1999; **hukukun_ustunlugu** : herhangi ticari sözleşme uygulanmadığında veya haksız fiille karşılaşıldığında hukuk sisteminin gereken cezayı ne ölçüde düzenlediği ve icra ve infaz kurumlarının cezaları ne derecede başarılı bir şekilde uyguladığı ve buna bağlı olarak sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. - 2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder; **sahra_alti_afrika** : ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır; **l_disticaretin_gelire_orani**: ihracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması, Dünya Bankası, 2017; **sitma_endeksi**: sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hasatlığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek riak altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü, 2017; **l_gocmen_olum_orani**: eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranı. Kaynak : Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ; **l_ticarete_aciklik**: Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logartması. Kaynak: Frankel ve Romer, 1999; **protestan_nufus_orani** : ülkedeki protestan nüfusun toplam nüfusa oranı Kaynak La Porta, 1999

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada kişi başına gelir düzeyini belirlemede kullanılan değişkenler arasındaki içsellik problemi nedeniyle her bir değişkenin gelir üzerindeki doğrudan etkisi araç değişkenler yardımıyla iki aşamalı en küçük kareler yöntemi (2AEKK) kullanılarak tahmin edildi.

Çalışmada kullanılan iki aşamalı en küçük kareler modelinin (2AEKK) sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi kurumsal nitelikteki 1 puanlık bir iyileşme kişi başına gelirde % 85 lik bir artışa neden oluyor, Sahra Altı Afrika ülkelerinin kendine has coğrafyası ve bunun beraberinde getirdiği olumsuzluklar ise bu ülkelerin dünyanın geri kalan ülkelerinin gelirlerinin yalnızca % 21 ine ulaşmasına neden oldu. Ana modelde ulaşılan sonuçlar ek kültür ve coğrafya değişkenlerinin dahil edilmesine rağmen kalıcılığını korumaktadır. Ana modelin bulgularının sağlamlığına ilişkin olarak yapılan sağkalım analizinde oluşturulan modellerde yalnızca bu iki değişken için istatistiksel olarak anlamlı katsayı tahminleri bulundu.

Sahra Altı Afrika ülkelerinin kendine has coğrafyasından kaynaklanan durum kamu sağlığını önemli oranda tehdit etmektedir. Ayrıca çölün neden olduğu yalıtılmışlığın olumsuz etkileri azaltan politikalar bölge ekonomileri için hayatidir.

Kurumsal yapının ekonomik performansta iyileşmeyi sağlayacak politikaları geliştirmek konusunda daha temkinli olmak gerekmektedir. Çünkü mülkiyet haklarını koruyan, serbest piyasa sisteminin çalışmasını teşvik eden yasal ve politik düzenlemeler çoğu zaman uygulamada karşılık bulamamaktadır. Bunun yerine toplumun bu değişimlere açık hale gelmesini sağlayacak yardımcı politikalar daha isabetli olacaktır.

İktisadi gelişimleri üzerinde etkili olduğunu koymakla birlikte birkaç soruyu da beraberinde getirmektedir. Ekvatora olan uzaklık, ticaret-entegrasyon düzeyi ve kurumsal yapının niteliği tarafından dahi yakalanamayan Sahra Altı Afrika coğrafyasına ait özellikler tam olarak aydınlatılamamıştır. Modelde içerilen değişkenler dışında bu bölgenin ekonomik gelişmesine olumsuz etkide bulunan temel sebeplerin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Kurumsal yapı iktisadi gelişmişlik üzerinde önemli bir rolü vardır. Fakat ülkeler arasındaki bu farklılıklara göçmen ölüm oranları dışında hangi etkenlerin sebep olduğu iktisat politikası bakımından açıklığa kavuşturulması gereken diğer önemli bir sorundur.



KAYNAKLAR

- Acemoglu, D. (2008). *Introduction to modern economic growth*. Princeton University Press.
- Acemoglu, D., & Johnson, S. (2007). Disease and development: the effect of life expectancy on economic growth. *Journal of political Economy*, 115(6), 925-985.
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American economic review*, 91(5), 1369-1401.
- Alam, M. S. (1989). The South Korean'Miracle': Examining the Mix of Government and Markets. *The Journal of Developing Areas*, 23(2), 233-258.
- Anna Britannica, <https://www.britannica.com/topic/economic-development>, 19 Şubat 2018'de erişildi.
- Attri, V. N. (1996). Export-led Growth in Developing Countries: 1960-80. *Indian Economic Journal*, 43, 19-34.
- Audibert, M., Motel, P. C., & Drabo, A. (2012). Global burden of disease and economic growth.
- Aydınönat, E. (2014) *İktisat Nedir?* İletişim Yayınları
- Baron de Montesquieu, C. D. S., & Baldaş, F. (1998). *Kanunların ruhu üzerine*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The quarterly journal of economics*, 106(2), 407-443.
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1997). Technological diffusion, convergence, and growth. *Journal of Economic growth*, 2(1), 1-26. <http://www.nber.org/papers/w5151.pdf>
- Bennett, D. L., Faria, H. J., Gwartney, J. D., & Morales, D. R. (2015). Economic institutions and comparative economic development: A post-colonial perspective. In *Patrick Henry College and University of Miami Working Paper*.
- Bloom, D. E., Cafiero, E., Jané-Llopis, E., Abrahams-Gessel, S., Bloom, L. R., Fathima, S., ... & O'Farrell, D. (2012). *The global economic burden of noncommunicable diseases* (No. 8712). Program on the Global Demography of Aging. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00678713/document>

- Bloom, D. E., Canning, D., & Sevilla, J. (2005). Health and economic growth: reconciling the micro and macro evidence. *Center on Democracy, Development and the Rule of Law Working Papers*, 42. <https://pdfs.semanticscholar.org/d773/89f408a288947234a4d154dc9dc4478e90e8.pdf>
- Bozkurt, H. (2010). Eğitim, Sağlık ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiler: Türkiye İçin Bir Analiz. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1).file:///C:/Users/user/Downloads/5000098756-5000139779-1-PB.pdf
- Commander, S. J., & Nikoloski, Z. (2010). Institutions and economic performance: What can be explained?.
- Diamond, J. (2008). Tüfek, Mikrop ve Çelik, çev. Ülker İnce. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>, Erişim Tarihi: 20.09.2017
- Dünya Sağlık Örgütü, <http://www.who.int/malaria/publications/world-malaria-report-2016/report/en/> Erişim Tarihi: 22.10.2017
- Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=VE&Language=E> Erişim Tarihi: 23.10.2017
- Efendic, A., Pugh, G., & Adnett, N. (2011). Institutions and economic performance: A meta-regression analysis. *European Journal of Political Economy*, 27(3), 586-599.
- Erdoğan, S., & Canbay, Ş. (2016). İktisadi Büyüme-Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-43.
- Ertuğrul, A. (200) *Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi* Efil Yayınevi
- Eser, K., & Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri sermaye'nin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2). <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sobiadsbd/article/viewFile/5000136781/5000125685>
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken Neşriyat AŞ.

- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2006). Does culture affect economic outcomes?. *Journal of Economic perspectives*, 20(2), 23-48.
- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2006). Does culture affect economic outcomes?. *Journal of Economic perspectives*, 20(2), 23-48. <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.20.2.23>
- Gujarati, D. (2016). Çev: Bolatoğlu, Nasip. *Örneklerle Ekonometri*, BB101 Yayını, Ankara.
- Gül, E., & Kamacı, A. (2012). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İslatme Fakültesi Dergisi*, 4(3).<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/201657>
- Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others?. *The quarterly journal of economics*, 114(1), 83-116.
- Hartwig, J. (2010). Is health capital formation good for long-term economic growth?—Panel Granger-causality evidence for OECD countries. *Journal of macroeconomics*, 32(1), 314-325.https://ac.els-cdn.com/S0164070409000469/1-s2.0-S0164070409000469-main.pdf?_tid=spdf-636c66ed-79d5-433c-b39e-b2bab1f2fb9a&acdnat=1519723327_30205dcfa6ab41329e575ec7a6e440b7
- Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of economic growth*, 12(1), 1-25.
- Hirschman, A. O. (1958). *The strategy of economic development*(No. 04; HD82, H5.).
- Howitt, P., & Aghion, P. (1998). Capital accumulation and innovation as complementary factors in long-run growth. *Journal of Economic Growth*, 3(2), 111-130.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American sociological review*, 19-51.
- İbn Haldun (2013). Mukaddime I (9. Baskı b.). (S. Uludağ, Çev.), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Jaffe, A. B., Newell, R. G., & Stavins, R. N. (2005). A tale of two market failures: Technology and environmental policy. *Ecological economics*, 54(2), 164-174.
- Karim, N. (2005). Export and Industrial Development in Bangladesh: An Econometric Investigation for Two Way Causation. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 3(1), 145-151. <http://docsdrive.com/pdfs/medwelljournals/pjssci/2005/145-151.pdf>

- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207-227.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (1999). The quality of government. *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 15(1), 222-279.
- Law, S. H., Lim, T. C., & Ismail, N. W. (2013). Institutions and economic development: A Granger causality analysis of panel data evidence. *Economic systems*, 37(4), 610-624.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *The manchester school*, 22(2), 139-191.
- Lucas Jr, R. E. (1993). Making a miracle. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-272.
- Lucas, R. E. (1998). On the mechanics of economic development. *Econometric Society Monographs*, 29, 61-70.
- McDonald, S., & Roberts, J. (2002). Growth and multiple forms of human capital in an augmented Solow model: a panel data investigation. *Economics letters*, 74(2), 271-276. https://ac.els-cdn.com/S0165176501005390/1-s2.0-S0165176501005390-main.pdf?_tid=spdf-e50c935c-c8a7-4062-b116-7d3f1f858ff8&acdnat=1519733167_1eb57d83b14b3231986c3070cb9bdeae
- North, D. C. (1991). Institutions, ideology, and economic performance. *Cato J.*, 11, 477.
- North, D. C., & North, D. C. (1992). *Transaction costs, institutions, and economic performance* (pp. 13-15). San Francisco, CA: ICS Press.
- Nurkse, R. (1961). International trade theory and development policy. In *Economic Development for Latin America* (pp. 234-274). Palgrave Macmillan, London. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-08449-4_9
- Özer, M., & Çiftçi, N. (2009). Ar-ge harcamaları ve ihracat ilişkisi: oecd ülkeleri panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 39-49.
- Özveren, E. (2007). *Kurumsal İktisat* İmge kitabevi.
- Parasız, M. İ. (2005). *Kalkınma ekonomisi*. Ezgi Kitabevi.
- Paul, B. (1957). The Political Economy of Growth. *Monthly Review*, 195.
- Prebisch, R. (1959). Commercial policy in the underdeveloped countries. *The American Economic Review*, 49(2), 251-273.

- Richards, D. G. (2001). Exports as a determinant of long-run growth in Paraguay, 1966-96. *Journal of Development Studies*, 38(1), 128-146.
- Rodrik, D. (2009). Tek Ekonomi Çok Reçete. *Domaniç, Neşenur, Ankara*.
- Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2002). Institutions rule: the primacy of institutions over integration and geography in economic development.
- Rosenstein-Rodan, P. N. (1961). Notes on the theory of the 'big push'. In *Economic Development for Latin America* (pp. 57-81). Palgrave Macmillan, London. <https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/82984/10061432.pdf?sequence=1>
- Rostow, W. W. (1959). The stages of economic growth. *The Economic History Review*, 12(1), 1-16.
- Sachs, J. D., Warner, A., Åslund, A., & Fischer, S. (1995). Economic reform and the process of global integration. *Brookings papers on economic activity*, 1995(1), 1-118. <http://www.jstor.org/tc/accept?origin=/stable/pdf/2534573.pdf>
- Sander, O. (1992). *Siyasi tarih: ilkçağlardan-1918'e*. İmge kitabevi.
- Singer, H. W. (1950). The distribution of gains between investing and borrowing countries. *The American Economic Review*, 40(2), 473-485.
- Stiglitz, J. E. (1989). Markets, market failures, and development. *The American Economic Review*, 79(2), 197-203.
- Strauss, J., Thomas, D., 2007. Health over the life course, in T. Paul Schultz and J. Strauss (eds.), *Handbook of Development Economics*, vol 4, Chapter 54, Amsterdam: North Holland, 3375-3474.
- Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 13. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/309982>
- Tabellini, G. (2010). Culture and institutions: economic development in the regions of Europe. *Journal of the European Economic association*, 8(4), 677-716.
- Tümertekin, E. (1978). Beşeri Coğrafyaya Giriş, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Türkay, M., İşgüden, T., Erkan, H., Pirili, M., Kurtuluş, H., Ceylan, T., & Ercan, F. (1995). Gelişme: kavramsal köken ve yorumlar. *Gelişme İktisadi*.
- Tüylüoğlu, Ş., & Çeştepe, H. (2004). Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi. *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, 27-69.

Uluslararası Para Fonu (IMF)
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/download.aspx>
Erişim Tarihi: 05.10.2017

Ünsal, E. (2007). İktisadi Büyüme. *Ankara: İmaj Yayınevi.*

Weil, D., 2007. Accounting for the Effect of Health on Economic Growth. *The Quaterly Journal of Economics*, vol. 122, N°3, 1265- 1306.

Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. Erişim tarihi: 07.11. 2017.



EKLER

Ek.1- Veri ve Kaynakları

Değişken	Kısaltma	Tanım	Denklem Gösterimi	Kaynak
log kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla	l_kisi_basina_gsyh	satın alma gücü paritesi temelinde kişi başına gelirin doğal logaritması	$\log y_i$	Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri ,2016
hukukun üstünlüğü endeksi	hukukun_ustunlugu	Sağlıklı bir iş ve ticaret ortamının ne ölçüde sağlandığına ilişkin endeks değeri. -2.5 ile +2.5 arasında değerler alır, büyük değerler kurumsal nitelikteki iyileşmeyi ifade eder	KUR_i	Dünya Bankası, Dünya Yönetişim Göstergeleri, 2016
ekvatora olan uzaklık	ekvatora_uzaklik	Ülkenin ekvatora olan uzaklığı, enlem derecesinin 90 a bölünerek 0-1 arasındaki ölçeğe çevrilmiş hali (Enlem derecesi)/90.	$COĞ_i$	La Porta,1999
ticaretin gelire oranı	l_disticaretin_gelire_orani	İhracat ve ithalatın toplamının toplam gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması	ENT_i	Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2016; Dünya Ticaret Örgütü , Ülke Görünümü, 2016
Sahra Altı Afrikası için kukla değişkeni	sahra_alti_afrika	Ülkenin Sahra-Altı bir Afrika ülkesi olması durumunda 1, diğer bölgelerdeki bir ülke olması durumunda 0 değerini alır.	SAH_i	Birleşmiş Milletler,Ekonomik ve Sosyal Konseyi,2017
göçmen ölüm oranı	l_gocmen_olum_orani	Eski Avrupa kolonilerindeki her 1000 yıl için 1000 göçmende görülen ölüm oranının doğal logaritması	$GÖÇ_i$	Acemoglu, Johnson ve Robinson ,2001
ticarete açıklık	l_ticarete_aciklik	Çekim modeli esas alınarak ülkelerin coğrafi özelliklerinin kullanıldığı regresyon modelinde ticaretin gelirdeki payına ilişkin regresyon tahminlerinin doğal logaritması	$TİC_i$	Frankel ve Romer,1999
sıtma endeksi	sıtma_endeksi	Sıtma hastalığının riskinin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan nüfus oranı ile plasmodium falciparum türüne ait hastalığın diğer türlere oranının çarpımı 0 ile 1 arasında değerler alır. 1 değeri ülke nüfusunun tamamının yüksek risk altında olduğunu ve aynı zamanda hastalığın görüldüğü vakalarının tamamının plasmodium falciparum türüne ait olduğunu, 0 değeri sıtma hastalığının ülke açısından ciddi bir tehdit oluşturmadığını ifade eder.	SIT_i	Dünya Sağlık Örgütü,Dünya Sıtma Raporu,2016

ÖZGEÇMİŞ

